T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DESCARTES'DA EPİSTEMOLOJİK ÖZNEDEN AHLAKİ ÖZNEYE

SELİN TUNÇER

Danışman
Prof. Dr. Doğan GÖÇMEN

İZMİR - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Descartes'da Epistemolojik Özneden Ahlaki Özneye" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/08/2019
Selin Tunçer
İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Descartes'da Epistemolojik Özneden Ahlaki Özneye
Selin TUNÇER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Programı

Bu tez, René Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'ında bulunan ahlak teorisinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Ahlak anlayışı, *Yöntem Üzerine Konuşmalar*da temellendirilen asıl düşünce olmasa da eserin üçüncü bölümünde ahlaka ilişkin bazı ilkesel belirlemeler yapılmaktadır. Bu belirlemelerden hareketle Descartes'ın ahlak teorisi ortaya konmaktadır. Descartes'ın teorik felsefesinin ve yazıldığı dönemin merkezi kitaplarından biri olduğu gibi, günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Felsefe tarihinde önemli bir konuma sahip olan *Yöntem Üzerine Konuşmalar,* felsefenin epistemoloji, ontoloji vb. birçok alanındaki problemlerin belirlenmesinde ve olası çözümlerinin gösterilmesinde felsefe tarihi açısından önemli bir konuma sahiptir. Diğer yandan bu eser, Descartes felsefesinin yöntem ve teorisinin anlaşılması bakımından da merkezi bir yerde bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle, '*Yöntem Üzerine Konuşmalar'* bölümünden, Descartes'ın geride kalmış ve üzerinde çok durulmayan ahlak görüşleri ortaya çıkarılmıştır. Sonrasında diğer metinlerinde bulunan geneli göz önünde tutarak buradaki anlayış bir dayanak olarak ele alındı.

Birinci bölümde; etiğin art alanı olarak, Descartes'in tarihsel süreçteki önemi ve çağcıllarıyla olan ilişkisi ortaya koyulmuştur. Ardından onun felsefesinde önemli bir anlamı olan öznenin referansları araştırılmıştır. Görüşlerinin dayandığı matematik anlayışının öneminden ve tanrının varlığına ilişkin düşüncelerinden söz edilmiştir. Ve nihayetinde ruh ve beden ikiliğine

ilişkin ontolojik dayanaklar araştırılmıştır. Bu yolun izlenmesiyle özne kavramını oluşturan zemin ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Descartes'ın epistemolojik öznenin yapısına ilişkin görüşleri ortaya konularak '*Cogito*' kavramının ayrıntıları incelendi. Ardından *Cogito*'nun önemli bir aşaması ve izlemesi gereken yol olan şüphe sürecinden bahsedilerek kesin bilgiye ulaşmak için ortaya konan yöntemin dayanakları belirlenmiştir. Bu yöntem Descartes'in görüşlerinde bir süre sonra ortaya çıkmış gibi görünse de aslında kesin bilgiye ulaşırken kullanılacak adımlardan biridir. Bu sebeple bu yönteme sıkı sıkıya bağlı kalınması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Sonrasında bu yöntemin hem bilimsel anlamda izlenmesi gereken bir yol olduğunu hem de pratik alanda uygulanabilir olduğunu ifade etmek üzere yöntem üzerinden ulaştığı siyaset görüşlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise filozofun öncelikle *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'da ileri sürdüğü ahlak görüşleriyle beraber değişik zamanlar yazılmış metinlerde ortaya koyduğu ahlak görüşleri de incelenmiştir. Bu bölümdeki görüşlerinde "geçici ahlak" olarak ifade etse de kalıcı ve evrensel bir ahlakın ilkelerini ortaya koyduğu görüşleri ele alınmıştır. Ayrıca bu ilkelerin dayandığı insan doğası görüşleri ortaya konmuştur. İnsan doğasının rasyonelliği üzerine vurgu yapılarak ruhun kaynaklık ettiği tutkuların kökenleri ve bedenin kaynaklık ettiği davranışlar incelenmiştir. Ruh ve beden ikiliği görüşünün pratik alandaki yansımaları ile oluşan sorunlar bağlamında "insanı ahlaklı kılanın ne olduğu" üzerine incelemeler yapılmıştır. Böylece Descartes için ahlaki öznenin nasıl olduğuna ve bu öznenin çeşitli bağlamlarda sürekli kendi üzerine dönük düşünerek nasıl kontrol edebileceğine dair düşünceleri tartışılmıştır.

Sonuç olarak Descartes'in tutkularını rasyonel hale getirmesiyle birlikte pratik alanda ortaya koyduğu ahlak anlayışı ve bu anlayışın evrensel nitelikleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, ruh, beden, yöntem, ruh beden ikiliği, cogito, tutku, akıl, özne, insan

ABSTRACT

Master's Thesis

From Epistemological to Moral Agent ın Descartes

Selin Tunçer

Dokuz Eylul University

Institute of Social Sciences

Department of Philosophy

Philosophy Program

In this study, we aimed to determine moral theory of René Descartes in his "Discours de la méthode". Although moral understanding is not the basic argument of the Book, however in the third chapter they are moral principles justified. The *Discours de la méthode* is a core piece of Descartes's theoretical philosophy and is still more actual than before. The Book has a stunningly important status for epistemology, ontology, etc. special problems of many philosophical areas and providing their possible solutions according to the history of philosophy. On the other side, this Book occupies a central place in methodological theory of Descartes. In this study, general moral views of Descartes, which are underestimated, are worked out from *Discours de la méthode*.

In the first chapter of the thesis, the historical importants of Descartes and to his relations contemporaries has been considered. After this there has been explored the reference points of his theory of agent. The concept of God and mathematics has been referred to as the bases of his theory. And finally, in this chapter, ontology foundations examined. Following this path, the foundation of this theory of agent made visible.

In the second chapter, the his approache epistemological questions where presented and his *cogito* concept analyzed. Then, an important stage of cogito and the sceptical process of achieving certain point of knowledge determined. Although this method appears to have emerged in Descartes' views much later, it was however pointed to as ways to be strictly adhered to gaine reliable knowledge.

Because of this, it is recommended that this method has to be followed in scientific sense as well as in practical issues. From this the has been concluded some political views of Descartes.

In the third chapter, firstly, the philosophers' moral views of *Discours de la méthode* were examined in relation to his moral views of other works. Here, although he suggest that moral views of *Discours de la méthode* were temporary, they however where explored as persistent and universal. In addition, Descartes views about human nature were presented as they serve the foundation of his moral theory. With an emphasis on the rationality of human nature, the origins of the passions inspired by the soul and the reactions of the body were examined. In the context of practical reflections about duality of mind and body the problems that arise about human morality were investigated. Thus, from Descartes' point of view there has been discussed what moral agent is and how he/she can control him/herself constantly by thinking about him/herself in various contexts.

As a result, Descartes' rationalization of passions and the way how he puts forward the moral values in the practical sense and the universal features of his moral understanding are analyzed.

Keywords: Morality, Spirit, Body, Method, Spirit Body Duality, Cogito, Passion, Mind, Agent, Human.

DESCARTES'DA EPİSTEMOLOJİK ÖZNEDEN AHLAKİ ÖZNEYE

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii

YEMİN METNİ iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNİN ÖZNE KAVRAMINI OLUŞTURAN ZEMİN

1.1 17.YÜZYIL TARİHSEL PERSPEKTİF 4

1.2 ÖZNEDEN HAREKETLE BİLGİ VE VARLIĞA 11

1.3 BU ÖZNE KİMDİR? NASIL BİR HAL ALMIŞTIR? REFERANSLARI NELERDİR? 13

1.5 RUH BEDEN İKİLİĞİ 22

İKİNCİ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNDE EPİSTEMOLOJİK ÖZNE

2.1 *COGİTO* 35

2.2 ŞÜPHE DURUMU 40

2.3 YÖNTEMİN DAYANAKLARI (SIKI SIKIYA BAĞLI KALINACAK İLKELER) 50

2.4 YÖNTEMİN PRATİK ALANLARA UYGULANMASI 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNDE AHLAKİ ÖZNE

3.1 AHLAKIN İLKELERİ 60

3.2 İNSAN DOĞASI 67

3.3 AHLAKEN EYLEN ÖZNE (AHLAKİ ÖZNE) 78

3.3.1.Birey-Toplum Bağlamında Ahlak 80

3.3.2. Birey-Birey Bağlamında Ahlak 81

3.3.3. Erkek-Kadın Bağlamında Ahlak 83

SONUÇ 85

KAYNAKÇA 92

GİRİŞ

Bu tezin konusu: Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmaları* adlı eserinin üçüncü bölümünde bulunan ahlak görüşlerinden hareketle Descartes'ın ahlak felsefesini ana hatlarıyla ortaya koymaktır. Genel olarak Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmalar* adlı eseriyle ilgili olarak yapılan tartışmalara ve çalışmalara bakıldığında, ahlak görüşlerinin üzerine nerdeyse hiç değinilmediği ya da değinilse bile, genel olarak geçici olma özelliklerinin üzerinde durulduğu görülmektedir.

Metinde, 17. yüzyılda Descartes'ın ortaya koyduğu ahlak görüşlerinin başta geçici olarak ifade edilse de diğer metinlerinde kendisinin de söylediği gibi kalıcı, ebedi ahlakın ilkeleri mevcuttur. Bu ilkelerin neler olduğunu ortaya koymak ve onlardaki evrensel nitelikleri görünür kılmak amaçlanmaktadır. Ahlak görüşünün ortaya koyduğu gibi bir öznenin bulunduğu konumda, iradesiyle tutkularını nasıl rasyonelleştirmesi gerektiği açığa çıkarılacaktır.

Tezin konusunun önemi ve amacı: Descartes'ın etik görüşlerinin özne temelli ortaya konulması amaçlanmıştır. Bir dönüşüm yüzyılı olan 17.yüzyıldaki görüşleriyle yine oldukça fazla tartışma yaratan Descartes'ın hem epistemolojik ve ontolojik hem de ahlaki görüşlerinin günümüz insanı için oldukça ufuk açıcı olduğunun gösterilmiştir. Onun ahlak görüşünü içeren, en önemli metinlerinden biri olan *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'da ortaya koyduğu görüşlerde en az diğer düşünceleri kadar yakından incelenmeli ve tartışılmalıdır.

Descartes'in görüşleri, Kopernik devriminden sonra en büyük devrim olarak düşünülmektedir. Bu bakımdan onun düşüncelerinin epistemolojik bir devrim olduğu söylenebilir. Bu, Descartes'ın görüşlerinin dayanaklarını Skolastik Felsefeden farklılaşan öznenin oluşturduğu bir devrimdir. Çünkü artık inanma kaynaklı değil akıl ile yargıya varmayı ifade eden görüşler ortaya konmuştur. Bir kaos ve dönüşüm evresinde kendisine bilimin ve aklın önderliğini seçen bir filozof olarak yalnızca çağdaşlarına değil bugün bizlere de hala ilham olacak görüşlere sahiptir. Bu noktada gün yüzüne çıkan modern özne kavramının kurucusu olmasında bilim, yöntem ve metafizik dayanaklarına kıyasla ahlaka ilişkin görüşleri çok belirgin değildir. Epistemolojik, tarihsel, ontolojik ve metafizik dayanaklardan hareketle Descartes'ın modern özne anlayışında ahlakın yerini belirginleştirmek tezin amacı olmakla beraber

günümüze evrensel nitelikte ahlakın ilkelerini taşıması da önemini ortaya koymaktadır. Gereksinimlerimizin varlığının yadsınmasının, ya da onların kötü sonuçlara neden olacağının düşüncesinin aksine Descartes bu yanımızın toplumsallaşmamıza kapı araladığını ve bunlar üzerinde irademizin etkisini fark etmenin *cogito* olmak bakımından önemini bizlere bugün için önerir. Kendi kendinin düşünceleri üzerine inşa edilen özne olmanın vurgusu yapılır.

Tezin yapısı ve amacının gerekçelendirilmesi: Ahlak alanının konusu, insanın eylem alanına içkin bir konudur. Ancak onun eylem alanını belirleyen; yaşadığı dünyaya, kendi doğasına, varlık tasarımına ve Tanrıya ilişkin görüşleriyle oldukça ilişkilidir. Bu tezde Descartes'ın etik görüşlerinin özne temelli ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu nedenle Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşmalar* metnindeki görüşlerinin ahlak alanındaki sorunlara vermiş olduğu çözümleri konu almamıza rağmen öncelikli işimiz; onun tarihsel perspektifini çağcıllarıyla olan ilişkisine, evren tasarımına, epistemolojik ve ontolojik görüşlerinin oluşturduğu sistemdeki dayanaklarına bakarak oluşturmuş olduğu ahlak görüşünü nasıl konumlandırdığını anlamaktır.

Descartes'ın kendine ahlak ve siyasete ilişkin görüşleri sorulduğunda çekingen davranmışsa da; onun bu alana ilişkin derli toplu eseri olarak yalnızca *Ruhun İhtirasları* görülse de Descartes'ın tüm eserlerinde ahlaka ve siyasete ilişkin görüşleri bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Öyle ki ahlaka ilişkin görüşler onun sisteminin hem başlangıcında hem de varılan en son noktasında yer almaktadır. Bu görüşler kanaatimde *Yöntem Üzerine Konuşmalar'*ın üçüncü bölümünden hareketle ortaya konulmalıdır. Çalışmada, Descartes'in görüşlerinin temelinden başlayarak ahlak alanına ilişkin görüşleri ortaya konmuştur. Zira Descartes ahlaka ilişkin düşüncelerini ilk defa *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın üçüncü bölümünde açıkça dile getirmektedir. Böylece onun görüşlerinin her zaman epistemolojik temellere dayandığı gösterilmiş olacaktır. Dolayısıyla onun *cogito* olarak ortaya koyduğu özne epistemolojik köklerden beslenen ahlaki bir özne olarak ifade edilecektir.

Birinci bölümde öncelikle Descartes'ın görüşlerinin filizlendiği 17.yüzyılın dinamiklerinden söz edilecektir. Buradan ulaşılan Descartes'ın modern dönemin kurucu olma özelliklerinin dayandığı görüşlerine geçerek özne temelli evren tasarımından bahsedilecektir. Evren tasarımında önemli bir yer tutan Tanrı anlayışına,

matematik anlayışından hareketle ulaştığı iddiasından yola çıkılarak onu metafizik temellerine değinilecektir. Burada modern dönemde çok fazla tartışmaya yol açan ruh ve beden ikiliği görüşüne yeni bir bakış açısı olabilecek incelemeler yapılacaktır.

İkinci bölümde ise; Descartes'ın özne kavramının tarihsel ve ontolojik dayanaklarına değinilmesinin ardından bu bağlamda gerçekleşen epistemolojik devrimden bahsedilecektir. Epistemolojik öznenin tüm dayanaklarına, modern özne olmanın temelleri açıklanacaktır. Sonrasında bu görüşlerin bilginin elde edilmesinden doğruluğuna, kesinliğine ve izlediği yönteme kadar iyi karar verme açısından ahlak görüşlerine katkıları ortaya konacaktır. Metafizik, epistemolojik görüşlerinin ortaya konmasıyla bu görüşlerinde bulunan yöntem anlayışının yalnızca teorik çalışmalara değil aynı zamanda eylem alanındaki çalışmalara da önemli bir katkı sağladığı gözler önüne serilecektir. Bunun için ahlak görüşlerine de temel oluşturacak siyaset görüşlerine değinilecek, böylece yönteminin pratik alana uygulanabilirliği tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise ruh ve beden ikiliğinden hareketle irade, kendine dönük olarak karar verebilme ve rasyonelleştirilmiş tutkular görüşlerinden hareketle ahlak alanına ilişkin birçok metninden Descartes'ın görüşleri ortaya konacaktır. Bu metinler *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'ın üçüncü bölümü ve Prenses Elisabeth'le mektuplaşmalarında, prensesin Descartes'a yazdığı düşünceleri ve görüşlerine verilmiş cevaplarında ve nihayet *Ruhun İhtirasları* metninde bu mektuplarda ortaya konan görüşlerinin bir tür toparlanmasıyla ahlak görüşlerini gözler önüne sermektedir. Bununla beraber *Meditasyonlar*, özellikle altıncı meditasyon bölümünde, insan doğasına ilişkin bizim için temel oluşturabilecek oldukça zengin görüşler barındırmaktadır. Böylece bu eserlerdeki görüşleri ahlak görüşleri için bir varış noktası olarak kabul edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
DESCARTES FELSEFESİNİN ÖZNE KAVRAMINI OLUŞTURAN ZEMİN

1.1 17.YÜZYIL TARİHSEL PERSPEKTİF

René Descartes, Modern bilimin kurucusu ve bugün hala kendisinden ilham alınabilecek görüşleri bulunan modern klasik filozoflardan biridir. Onun görüşleri bize birey kavramının oluşması için epistemoloji ve ahlak felsefesi bakımından önemli zeminler hazırlamıştır. Öyle ki bugün baktığımızda olumlayabileceğimiz birçok gelişme, insan aklının kıymetinin ortaya çıkmasıyla başladı.

İnsan, doğa ile ilişkilerini nasıl kuruyorsa aslında kendini de beraberinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla bizlerin her dönemde doğa tanımlamalarımızla birlikte insana ait bakışımızda yenilenmiş, değişip dönüşmüştür. Bu anlamda Seneca'nın insanın aklı yerine doğasına bakması gerektiğini ifade eden görüşlerini eleştirerek böylesi bir bakış açısının sağlam olmayan temelleri olduğunu belirtmiştir. Descartes, insan doğasının akıl olduğunu vurgular. Bu düşüncesi ile Descartes hem doğa hem de insana dair algımızda yeniden düşünmemizi sağlayan önemli modern filozoflardan biri olmuştur.

Descartes'ın ayrıca Ortaçağ felsefesinden modern felsefeye dönüşümü isimlendirme ve hatta dönüşümü başlatma figürü olma özelliği vardır. Doğanın içinde kendini bulamayan ve tanımlayamayan insana hem doğayı anlama hem de kendini yeniden konumlandırma imkânı sunan bir doğa felsefesi[1] bulunmaktadır. Skolâstik dönemde doğa, anlama ve bilme alanı olarak kapalı ve gizemli bir yapıydı. Skolastik dönemde doğa ile insan arası ilişkiye dair *Prometheus'tan Pornografiye Yasak Bilgi* kitabında şöyle ifade edilmiştir:

> *"Ortaçağ boyunca Hristiyan ilahiyatı inançlılara, laik doğada karanlık bir şüphe katar ve dayatır. Gerçek bağlılığımız ilahi fazilete olmalıdır. Aziz Paulus ve Azız Agustinus, şeytan tarafından lanetlenmiş dünyada Âdem ve Havva'nın orijinal meraklarına güvenmemiz gerektiği konusunda bizi durmadan uyarırlar. Edebiyat Alimi Basil Willey on yedinci yüzyıla kadar laik bilgi ve doğal felsefenin gerçek spritüel hayattan 'dikkatin başka tarafa kaymasını ve kışkırtılmasını' temsil ettiğini gözlemler. 'Doğa üzerinde çalışmak, Âdem'in günahlarını tekrar etmek anlamına geliyordu.' Yine de yavaş hareket eden bir buzul gibi Hristiyan ilahiyatı*

[1] Descartes *'Felsefenin İlkeleri'* kitabının 2.kitabı tamamen doğanın kavrayışına gönderme yapmaktadır.

> *kendi içinde sindirilemeyecek iri parçaları da yuvarlana yuvarlana taşımıştır. 1336 yılında İtalyanca aşk şiirleriyle ünlü olan Petrarka'nın Provence'taki Ventoux Dağı'na 'bu kadar yüksekliğin ne sunabileceğini görmek için' tırmanır. Zirvedeki manzara gibi 'dünyevi şeylere hayran kalırken' neredeyse ruhunu kaybedeceğini söyler. Ancak sonra bu dağ gezisinin zevklerini kaydetmek için şaşırtıcı bir mektup yazar. Dante'nin spritüel değer verdiği kadar Petrarka'da dünyevi hayata değer vermiştir."* (Shattuck, 2014, s. 51)

Buradan da anlaşılacağı üzere Ortaçağ boyunca insanın doğa ile ilişkisi, doğayı görmeme ve bu alana ilişkin bilgi üretmeme sürecidir. Bu sürecin değişmesi Shattuck'ın da üzerinde durduğu gibi aslında doğaya dair bakış açısının ve kavrayışının değişmesiyle mümkün olmuştur. Ancak Ortaçağ'da, insanın doğa ile kurduğu ilişkinin görülmez düzeye indirgenmesiyle beraber onun gizemini insanın anlayabileceği düşünülmüyordu. Bu nedenledir ki Ortaçağ'da insan sadece Tanrı'nın söylediklerini anlamaya, daha açık anlamaya çalışmıştır. Bu, insanın doğa ile arasına dolayım katarak onun kendi yetilerini de önemsizleştirmiş, geri plana atmıştır. Bu durumu Jules Michelet, *Rönesans* isimli kitabında şöyle ifade etmiştir:

> *"Galiba ışığın girebileceği delikler beceriklice tıkanmıştı. İşin kurnazca yanı öyle yerine, görmeyi hiç sevmeyen miyoplar, gece kuşları yetiştirilmiş olmasıydı. Onlara çekinmeksizin, 'Bakın, işte; gözleriniz var.' deniliyordu. İki güç; kavrayış ve kavrayışsızlıkla mantık ve keramet güçleri aynı zamanda zayıflatılmıştı; öyle ki, düzgün olarak işlemekten alıkonan insan düşüncesi, onu elle dokunulası yasaklanan şeye bir sıçrayışta eriştiren o cüretli atılganlıklardan bile yararlanamıyordu. Yürümek de, uçmak da yasak edilmişti, yalnızca karnının üzerinde sürünerek ilerlemeye izin verilmişti; hoşnut olan hükümet, tırtıl ve sümüklü böcek yarışları düzenleyip, onlara ödüller öneriyordu."* (Michelet, 1998, s. 46,47)

Ortaçağ döneminde insan, kulağı ile başkasından duyarak doğayı anlamaya çalışmıştır. Bunun tersine Rönesans dönemi insanın doğa ile arasındaki ilişkiyi farklı tanımlamaya başlamış, modern insanın temelini atılmıştır. Bu dönemde insan doğa ile ilişkisini göz ile kurmuş, her şeyi en ince ayrıntısı ile kendisi görmeye başlamıştır.

Hakan Çörekçioğlu Rönesans döneminde gözün önemli olduğunu Petrarca'nın uzun süre beklediği gezintiyi henüz yapabildiği ve orada gördüğü her yerden görülebilir olan dağa ilişkin sözlerini şu şekilde yorumlamıştır: "Rönesans'ta Ortaçağ'ın gözünü Tanrı'ya çevirerek uzun süre ihmal ettiği doğanın, görülür ve dünyevi olanın tekrar önem kazandığının en belirgin göstergelerinden biridir." (Çörekçioğlu, 2005, s. 31) Çünkü göz ile kurulan bağlantı her şeyi görme ve sahip

olmayı gerektirmiştir. Rönesans döneminde yaşanan bu dönüşüm aslında modern öznenin akla verdiği öneme de imkân sağlamıştır.

Descartes'in doğaya dönük bakış açısı onu modern düşüncenin insanı yapmıştır. Descartes'in doğaya dair düşüncelerini yazan Jean Baptiste Morin'nin hem eleştirdiği hem de uzlaştığı ifadelerine bakacak olursak onun skolastik dönemden farklı bir bakış açısıyla doğaya yöneldiğini anlayabiliriz:

> *"Bununla birlikte, sizden ne bekleyebileceğimi bilmiyorum, çünkü kimileri bana azıcık bile olsa, okulların terimlerini kullanırsam, bana değil yanıt vermek, benden hemen tiksinti duyacağınızı söylediler. Ne var ki, konuşmanızı okuduğumda, bana anlatıldığınız gibi, okulların düşmanı olmadığınızı söyleyebilirim... Okulların tek başarısız kaldıkları noktanın, doğru deneyimler sayesinde şeylerin kendi gerçeğini araştırmaktan çok, çeşitli şeyleri ele almak için gereken terimleri arayıp düşünmekle daha çok uğraşmaları olduğu kanısındayım; bu nedenle de, ikinci alanda iyice zayıf, birinci alandaysa çok daha zengindirler. İşte bu nedenle, bu açıdan ben de sizinle aynı kanıdayım; şeylerin gerçeğini bir tek doğada ararım, okullara güven beslemem, okullara bir tek kullandıkları terimler için başvururum"*. (Ariew, 1997, s. 53)

Descartes'da doğaya dair insanın kendi deneyiminin önemine vurgu yapar. Bu vurgu Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinin doğa ile ilişki kurma referanslarının farklılığını ortaya koymuştur. Böyle bu referans hem birbirine zemin oluşturmuş hem de modern öznenin imkânını sağlamıştır. Bu, doğaya bakarak deneyimleyen özneyle Descartes'in 'Epistemolojik devrim' yaptığını söylemek mümkün. Çünkü bilginin kaynağını değiştirmiştir. Değişen bu kaynak onun elde ettiği bilginin yapısına da etki etmiş ve insanlığın oluşturduğu bilgi ve kavrayışı zenginleştirmiştir. 'Epistemolojik devrim' yaptığı görüşüne dair Ahmet Cevizci şöyle alıntılamıştır:

> *"Aristoteles felsefesiyle Hristiyan öğretinin Skolastik sentezi, başta duyuların otoritesi, antik metinlerin veya Aristoteles'in otoritesi ve hocaların otoritesi olmak üzere, aynı anda birçok otoriteye dayanmaktaydı. Oysa Descartes, kendi bilgi sisteminde, bunun yerine tek bir otoriteye dayanmak, düşüncesini sadece kendisine ve Tanrının ona vermiş olduğu akla dayandırmak istedi."* (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2009, s. 488)

17.yy.'da insanın anlamasına müsaade eden bir anlayış ortaya çıkmıştır. Amerika'nın keşfi ve matbaanın ortaya çıkması ile insanın yani artık düşünen, gören ve doğrudan anlayabilen öznenin devri başlamıştır.

Bu devir özneye dayalı bir anlamı beraberinde getirir. Çünkü bu özne herhangi bir biçimde tanrısal anlamlara, mistik açıklamalara, doğaüstü ve aşkın güçlere ihtiyaç duymaksızın yaşamsal alana dair bilgiler elde edebilmiştir. Bu düşünce özneyi kendi

deneyimleri ve bu deneyimlere dayalı dünyayı, doğayı ve evreni dikkate değer bir dönüşüm özelliği olarak olup biteni kavrayabileceği düşüncesine götürmüştür.

Genel olarak rasyonalist filozof denince, empriği yadsıyan filozof tasvir ediliyor. Oysa Descartes rasyonalist bir filozof olmasına rağmen deneyimin önemine vurgu yapar. Rönesans döneminde merkeze alınan hümanizm görüşünün getirdiği, merkezde insanı odaklamanın ardından onun deneyimlerinden, düşüncelerinden elde ettiği bilgilerin önemine gidilmiştir. Aristoteles'in bilgi anlayışının yerine Kopernik ve Bacon'ın düşüncelerinin yerleşmesi gerektiğini düşünen Descartes, epistemolojik devrimi hem özneyi bilginin dayanağı kılmakta hem de rasyonalist filozofların deneyimi kıymetsizleştirmesine karşı çıkmaktadır. Koyre, bu dönemin devrimi Descartes'in referans değiştirmesiyle olan ilgisini şu şekilde ifade etmiştir. "Yeniden doğuşun felsefi ve bilimsel açıdan büyük düşmanı, Aristotelesçi bireşim oldu; denebilir ki, çağın büyük başarısı bu bireşimin yıkılması olmuştur." (Koyre, 2000, s. 53) Aristotelesçi görüşlerinin 17.yy perspektifinde yeri yoktur. Çünkü dönüşüm için referanslarından kopmak, yenilenmek ve köklerinden kopmak gerekmiştir.

Descartes'in bilgi anlayışında kendisine referans aldığı Francis Bacon *öç üstüne* denemesinde geleneğe, geçmişe, soylu ataların yaptıklarına nasıl bakmak gerektiğiyle ilgili şöyle demiştir. "Olan olmuştur artık, bir daha değiştirilemez, dolayısıyla bilge kişiler ancak şimdiyle gelecekle uğraşır, geçmişte olup bitenlerle uğraşanlar ise boşa zaman harcamış olurlar." (Bacon, 2013, s. 22) Bacon'a göre şimdiyi gözlemlemek önemlidir. Şimdiye bakmak için bilge olmak gerektiğine inanır; çünkü bu zor bir iştir. Bacon ile beraber deneyim kavramı yeniden anlam kazanıyor. Bu noktada deneyim, atalarının edindiği deneyime sıkı sıkıya bağlanmak anlamını kaybetmiştir. Bizzat öznenin şimdiki deneyimlerini geleceğe aktarması olarak ifade eder. Bu bakış açısıyla Descartes'in *cogito* düşüncesini temellendirmiştir.

Çünkü gelenekler önemlidir. Bizim hayatımızı zenginleştirir. Aynı zamanda davranış kalıpları verir. İnsanın konforunu sağlar. Gelenekler alışkanlıklarımıza dönüşür ama önemli olan deneyimin kendisidir. Descartes'e göre bilgi elde edilecekse öznenin şimdiki deneyimlerinden elde edilmiştir. Bu noktada Descartes bilginin elde edilmesinde aklın fonksiyonunu vurgulasa da bu akıl yalnızca gelenekleri taşıyan bir yapı olarak tarif edilemez. Bu perspektife deneyimleri insanın sahip olduğu her şeyi

sorgulamasının ilk koşulu olduğu söylenebilir. Çünkü deneyimler insanın yargı gücünü geliştirir ve aklın ışığında karar verme kapasitesini arttırır.

Deneyim ve akıl arasındaki ilişkiye dair Gary Hatfield'ın Stanford Felsefe Ansiklopedisi'nde yayınlanan *René Descartes* makalesindeki ifadelerine bakacak olursak:

> *"Descartes'in zihinsel kapasiteler şemasında, bilgi sadece akıldan kaynaklanmamaktadır. Akıl, bazı içerikleri doğru olarak sunabilir, ancak kendi başına bu gerçeği doğrulamaz ya da reddetmez. Bu işlev iradeye aittir. Bir yargı ve dolayısıyla (en azından olası) bilginin bir örneği, bu planda, akıl tarafından sunulan içeriği onaylamadığı veya reddetmediği sürece ortaya çıkmaz".* (Hatfield, 2018)[2]

Eğer deneyimleri yok sayarak akla başvurursak bu durumda aslında olgu ile aramıza mesafe koymuş oluruz. Oysa aslında böyle bir mesafe yokken o mesafeyi oluşturmuş oluruz. Çünkü olgu zaten aklımızdaki idelerden kurulu ise biz neden bu mesafeyi alalım? Olgunun bizim onu algıladığımızdan farklı olduğu konusuna tekrar değineceğim. Ancak bunu anlayabilmek o kadar kolay değildir. Bu konuda Cottingham şöyle belirtmektedir:

> *"İlkin dış dünyayı ve ikinci olarak kendi bilincimizin iç dünyasını aktüel olarak nasıl tecrübe ettiğimizi düşünelim. "Oradaki" dünya, bizim tarafımızdan saf geometrik terimlerle algılanamaz. Karakteristik bir biçimde algıladığımız şeyler, çeşitli duyusal niteliklere sahip olan nesne topluluklarıdır. Başka bir deyişle, bizim, onu tecrübe ettiğimiz biçimiyle dışımızdaki dünya, soyut geometrik özlerden değil de, daha çok renklere, dokumlara, kokulara, tatlara ve seslere sahip olan şeylerden ibarettir. Farkında olduğumuz şey, (Wordsworth'ün ünlü listesini aktaracak olursak) batan güneşin ışığı, yuvarlak okyanus, canlı hava ve mavi gök ve daha başka birçok şeydir. İkinci olarak, kendi iç yaşantımıza, bilinçli varlıklar olarak kendimizin farkında olmaklığına gelince, farkında olduğumuz şey, çok açık-seçik bir biçimde, bir dizi düşünce tarzı ya da saf bir "entelektüel töz" ün değişimleri değildir."* (Cottıngham, 1994, s. 258)

Buradan da anlaşılacağı gibi bizim saf olanı, katışıksız olanı akıldan yoksun bir şekilde öğrenmemiz imkânsızdır. Ancak akıl, bu bulanıklardan kendisine doğru giden bir süreci takip etmeli ve temelini temiz bir şekilde akıldan alarak hareket etmelidir.

---

[2] "In Descartes' scheme of mental capacities, knowledge does not arise from the intellect alone. The intellect may present some content as true, but by itself it does not affirm or deny that truth. That function belongs to the will. A judgment, and hence an instance of (at least putative) knowledge, does not arise in this scheme until the will has affirmed or denied the content presented by the intellect." Hatfield, Gary, René Descartes, https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/,(20.06.2019)

Çünkü doğa, geometrik bir şekilde planlanmış ve o şekilde algılanan bir yapıda değildir. En azından geometrik özleri, duyular yoluyla kavramak mümkün değildir. Bu şekilde kavramak için deneyimden elde edilenler tahlil edilip her birinin akıl temeline oturtulması gerekmektedir. Bu noktada Descartes'e göre Hatfield'ın da dediği gibi akıl ve iradeyi tahlil edip iradeyi akıl temeline oturtmak için çalışmalar yapmamız gerekecektir.

Bu nedenle Descartes da deneyim sahibi olabilmek için hayatının uzun bir dönemini başka adetler ve yerler görmek için ayırmıştır. Betül Çötüksöken Descartes'in kendi deneyimlerine yönelmesini, ahlak görüşlerini ortaya koymada önemli bir basamak olarak gördüğünü şu sekilde belirtmiştir:

> *'Descartes düşünme yöntemi gereği kendi özel tarihine yönelmiştir, kendini mercek altına almıştır; bir süre için tüm tarihinden, aldığı tüm eğitimden arınmak istemiştir. Husserl'in fenomanoljide yaptığı kadar cesur olamamıştır; bunula birlikte, bir süre için birçok şeyden vazgeçmiştir. Ama Descartes hiçbir zaman doğal tavır almayı tam olarak bir yana bırakmamıştır. Geçici ahlakı bunun en güçlü kanıtıdır; çünkü o, ülkesinin yasalarına ve adetlerine boyun eğecektir; bu onun birinci dereceden yaşama ilkesidir.'* (Çotuksöken, 2008, s. 226)

Descartes eserlerinde de her zaman kendi deneyimlerinden hareketle açıklama yapmıştır. Çötüksöken'in ifade ettiği gibi Descartes'ın yaşama ilkesi onun deneyimlerine başvurmasıdır. Bunun için yaşadığı dönemdeki adet ve yaşama pratiklerine boyun eğmektir. Böylece deneyimlerinden bir şeyler edinecek ve aklına yönlenebilecektir. Bu noktada da Descartes, insanın deneyimler de de özneyi, yani düşünen özneyi olanaklı kılmak gerektiğini düşünmüştür. Deneyim sırasında hala geleneklerle sıkı sıkıya bağlı kalınması çok muhtemeldir. Deneyim bu verili davranış kalıplarını sürekli tasdik edebilir. Böylece insan geçmişte yaşayan bir hâl alıverir. Descartes, şimdi de yaşayanın geçmiş odaklı bakışını şu şekilde eleştirmiştir.

> *"Başka insanların adetleri hakkında bir şeyler öğrenmek kendi adetlerimizi daha sağlıklı değerlendirmemize olanak tanır, böylece kendi ülkesinin bir adım dışına çıkmamış kişilerin hep yaptığı gibi bizimkinden farklı olan her şeye hemen tuhaf ve mantıksız yaftasını yapıştırmamış oluruz. Ama şu da bir gerçek ki bir insan ömrünü seyahatlere harcadı mı sonunda kendi memleketinde bir misafir, bir yabancıya dönüşüverir; bir insan malumatfuruşlukla sürekli eskilerin dünyasında vaktiyle ne olup bittiğini araştırıp durursa, kendi dünyasında o gün neler olup bittiğinden bi haber olur."* (Descartes, 2013, s. 43)

Burada şimdiye yabancılaşmanın sıkıntılarını ifade eder. Bu noktada Descartes geçmişi ifade ederken Bacon ile aynı düşüncededir. Ona göre deneyim yalnızca

kültürü incelemek, geleneğe bağlı kalmak değildir. Çünkü kültür, ait olduğu toplum hakkında ayna tutan, yansıtan bir yapıdır. Bu anlamda kültür toplumunun zenginliğidir. Bu zenginlik içinde her parça diğer parçalarla bağlı ve bağımlı bir ilişki içindedir.

Kültür; insanların dünyayı anlama şekli, sosyal belleğin ve tecrübelerin algılanmasıdır. Bu nokta da aslında Descartes, başka kültürlerin sosyal belleğini, tecrübelerini edinmenin bir geleneğin taşıyıcısı olmak anlamında değil, insanın kendi kültüründeki durumları anlamasına destek olması anlamında anlamaktadır. Bu noktada kültürler arası çalışmak ve iç sistematiğini anlamak için şimdiyi deneyimlemek gerekmektedir. Kültürlerin sistematikleri anlaşılırsa onların nasıl ortaya çıktığı açık seçik ve apaçık kavranacaktır. Bunun sonucu da özneye eylem alanı açmak olacaktır. Aslında bu devrimsel açılım eski epistemolojik ve ontolojik yıkım ve yeninin inşası sırasındaki krizleri de yüklenmeyi gerektirmiştir. A. Koyre bu yıkımı ve yeninin inşasında insanın deneyimlerine vurguyu şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Gerçekten, Aristoteles fiziğini, metafiziğini, ontolojisini yıktıktan sonra yeniden doğuş kendini fiziksiz, ontolojisiz, yani, bir şeyin olanaklı olup olmadığına önceden karar verme olanağından yoksun buldu. Oysa bana öyle geliyor ki, bizim düşüncemizde olanaklı her zaman gerçekten önce gelir; gerçek ancak bu olanaklının artığıdır; olanaksız olmayanın çerçevesinde yerleşir ya da durur. Aristotelesçi ontolojinin dünyasında bir olanaklı olmayan şeyler sonsuzluğu, dolayısıyla, yanlış olduğu önceden bilinen bir şeyler sonsuzluğu vardır."* (Koyre, 2000, s. 53)

Bunun için evrenin, eski referanslarda olduğu gibi varlıklara ya da nesnelere dayalı olarak açıklanamayacağı anlaşılmıştır. Artık özneye dayalı bir anlama ve ifade etme söz konusudur. Rönesans felsefesinde insan büyük bir organizmanın bir organı değil, ağırlık merkezi kendinde olan küçük bir dünyadır. Bunun kendinde bir dünya olarak görülmesinin arkası gelmekteydi.

Öznenin kendine özgü özellikleri gerçekleştirme, diğerlerinden farklı kimseler olarak yaşamını sürdürme, farklılığını anlayıp sanat, ekonomi, siyaset, etik gibi yaşamın her alanında varlığını sürdürme ve kendine özgü düşünceler geliştirme gibi açılımları olmuştur. Bu açılımı, yani özneye eylem alanı açmanın tarih bakış açısıyla ilgisini Descartes'ın şu sözlerinden anlamamız mümkün olmuştur.

> *"Tarih bile, istediği kadar doğru olsun, okuyucusuna layık olabilmek için olayları istediği kadar olduğundan daha abartılı daha değişik göstermemeye çalışsın, yine de en azından görece önemsiz ve dikkat çekici olmayan durumları*

geçiştiriverir. Bu yüzden tarihin anlattığı olaylar hiçbir zaman gerçeği olduğu gibi yansıtmaz." (Descartes, 2013, s. 35,36)

Tarihi deneyimlemenin yine bugüne bakmakla ilgisi büyüktür. Deneyimin, tarihin oluşumundaki faktörünü görmezden gelmemek gerektiğine vurgu yapmıştır. Descartes'ın burada söylemeye çalıştığı, geçmiş ve geleceğin düğüm noktası olarak tarihe bakmak gerekliliğidir. Geleneklere dayalı tarihin, deneyimi görmez kıldığı ve özneyi şimdiye yabancılaştırdığı düşüncesini temel almıştır. Öznenin deneyimine verilen önem dikkate değerdir. 17.yy. perspektifinde tarih, yazgının belirlediği bir süreç olarak anlaşılmaktan çıkmış, öznesinin tasarladığı, yazdığı ve oluşturduğu bir tarih anlayışı yerleşmeye başlamıştır.

Descartes için atalarının deneyimini okuyanın, ya da ona sıkı sıkıya bağlı yaşayanın değil şimdide yaşayan, deneyimleyenin, kendi kararlarını alanın, gördüklerini yorumlayanın, anlama özellikleri taşıyanın kıymet kazanması demektir. Bu, Descartes'in "*Düşünüyorum, o halde, varım.*" önermesinin anlamını da kapsamaktadır. Çünkü özne, kendi var oluşunu, düşünmesine borçludur. Ama bu düşünme, etrafına kapalı bir düşünme değil, o deneyimini, çevresini ve eylemlerini düşünmesi anlamına gelmiştir. Bu noktada *cogito;* düşünen, eyleyen, karar veren ve üreten bir yapıdadır. Böylece yalnızca Descartes'ın ifade ettiği *cogito,* tarihi yaşanmış ve bitmiş olarak değil yaşanan bir anlam olarak ele alınmıştır.

*Cogito'*nun gerçekliği kendi bakış açısından ifade etme hali modern dönemin genel tavrıdır. Bu noktada öznenin özgürlüğü ve yaratıcılığı gündeme gelmektedir. Ortaçağ'da Skolastik dönemde kendi içine kapanık olan özne Rönesans dönemiyle birlikte eyleme yönelmiş, doğayı kendi gözlemleri ve pratikleriyle deneyimleyerek anlamaya başlamıştır. Daha geniş bir şekilde ifade edecek olursak; gerçeklik, insanın kendisini şekillendirebildiğinde bir alan kazanmıştır. Bu, insanın doğada etkinlik alanını genişletmiştir. Böylece insanın giderek doğayı özgürlüğünün engelleyicisi olarak değil özgürlüğüne imkân veren bir yapıda algılamasını mümkün kılmıştır. Bu yeni özne yaklaşımı, insanların bireysel ihtiyaç ve yönelimlerini gerçekleştirmek için sayısız imkânları beraberinde getirmiştir.

1.2 ÖZNEDEN HAREKETLE BİLGİ VE VARLIĞA

Ortaçağ'da varlığın mistik ve bilinemez durumu insanın varlığı bilmeye muktedir olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmiştir. Varlığın yapısının ne

olduğu, var olup olmadığı ve bilinip bilinemeyeceği sorusu uzun yıllar açıklaması en zor konulardan biri olmuştur.

Doğa filozoflarının evreni anlamaktan anladığı; doğayı anlamak, doğada da varlıkları anlamaktır. Bu nedenle ilk felsefi soru, varlığın özüne ilişkin soru olmuştu. Buradan hareketle evreni anlamanın ilk ve yegâne yolu, varlığı ve onun yapısını anlamak olarak tanımlanmıştır. Çok çeşitli ve mistik yapısıyla varlık dünyası, felsefe tarihinin en temel problemlerini ve anlama alanını oluşturmuştur. Bu nedenledir ki "ilk felsefe" adı "metafizik" olarak adlandırılmıştır. Çünkü bilginin ulaşılabilmesi için önce onun dayandığı alanın, yani varlık alanının bilinmesi gerekmekteydi. Skolastik dönemde varlık alanının (doğanın) insanın kendi edimleriyle ve kendinde bulunan yetilerle bilinemeyeceği düşüncesi onu yalnızca Tanrı'nın sözlerinin anlaşılması üzerine yönlendirmişti. Varlığa ilişkin tüm bilgilerin tanrısal bilgiyi bilmekle mümkün olacağı düşüncesi doğadan, doğayı bilmekten uzaklaştırmıştır.

Yaşanan birçok deneyimin ardından Rönesans döneminde ise tüm referanslara ve otoritelere karşı bir tutum oluşmuştur. Bu tutum ile insanlar varlığa ilişkin bilgileri kendi gözlem ve deneyimlerinden oluşturabileceği fikrini benimseyebilmiştir. Tanrı'nın bilgisini daha iyi açıklamaya çalışan insan, kendi deneyimlerinden bilgi edinmeye başlamıştır. "Ricoeur, Latincede "*subjektum*" anlamına gelen "*özne*"nin her şeyi kendisinde bir araya getiren, üstünde toplayan zemin veya dayanak anlamlarını karşılayan bir sözcük olduğuna işaret etmektedir." (Kahraman, 2013, s. 9) Böyle bir evrende aracısız bilgi üretme hali, insanların özgür bireyler olarak üretebileceği, modern bilimlere geçmesine imkân oluşturmuştur.

Bu noktadan sonra insanın gözlemlerinin sonucu, onu birçok gözlem verisi yığınına taşımıştır. Bu yığın bizlere gösteriyor ki varlığın kendinde bir anlamından çok onu gözleyenin ne gördüğü ve bunu nasıl yorumladığı önemli olmuştur.

> *'Descartes, Ortaçağ felsefesinin kavramlarına sadık kalarak ve insanın düşünsel boyutuna gönderfme yapmak için özne kavramını hiç kullanmasa da, bu iki varlık kategorisini karşı karşıya getirmektedir. O, düşünen tözden(ben) ve genişliği veya çapı olan tözden bahsetmekle Ortaçağ felsefesinin kategoryal yaklaşımını tersine çevirmekte ve böylelikle, özne ve nesne kavramlarının yerlerini değiştirip yeniden tanımlamaktadır. Descartes'in sergilemiş olduğu yeni felsefi yaklaşıma göre, töz kavramı bundan böyle varlığı değil, kendi düşünsel etkinliklerinin ve isteklerinin bilincinde olan beni, nesne ise, ya bilincin yönelimsel içeriğini, ya da temsili sunulan şeyi betimlemektedir.'* (Göçmen, 2008, s. 45)

Bu, anlam dünyasının varlıktan özneye taşınması anlamına gelmektedir. Modern döneme kadara tüm bilgiler ontolojik dayanağın öncelendiği ancak Descartes ile öznenin temele alındığı görüşü önemli bir değişimi oluşturmuştur.

Bu düşünceyi *Descartes Üzerine Tetkikler* adlı yapıtında Laberthonnière şu şekilde ifade etmiştir: "Hiçbir şeyi ayırt etmediği gibi hiçbir şeyi tasdikte etmeyen, şüpheden hareket ederek, şüphede düşünceyi, düşünce ile de düşünen süjeyi keşfetmeye başlıyordu. Sonra objenin keşfine geçiyordu." (Laberthonnière, 1977, s. 1) Çünkü insanın kendindeki bir yetiyle dünyaya bakıyor oluşu varlıkların mahiyetine ilişkin birçok görüşü beraberinde getirmişti ve bunlar varlıkların kendinde bir anlamları olmayacağını ve anlamları için bir özneye ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, bilginin oluşabilmesi için algılayan, anlayan ve deneyimleyen öznenin varlığını birincil kılmıştır.

1.3 BU ÖZNE KİMDİR? NASIL BİR HAL ALMIŞTIR? REFERANSLARI NELERDİR?

Bilgi elde eden otoriteye karşı oluşmuş özneyi var eden şey nedir? Bu özneyi değişmiş kılan şey nedir? Bilgi; özne ve varlığın arasında kurulan bağ ise ve bu bağ özneden hareketle oluşuyorsa bu özne farklıdır. Onun kendinden hareketle dünyayı anlamaya başlaması kolay olmamıştır. Artık otoritelerin baskısından kurtulmuş, referans aldığı noktaları bırakmış ve kendine yönelmeyi başarmış bir öznedir. İnsan bir kez deneyimlediğinde başkadır, başkalaşmıştır. Bu başkalık her ne yaparsa yapsın artık ondadır. Öznenin içinde bulunduğu durumda yaşadıklarını, referanslarını ve anlam dünyasını değiştirmiştir. Bu değişim bakış açısını kendisine döndürmesine, kendinden hareketle dünyayı anlamasına yönlendirmiştir. Bu bakış açısını değiştirmesine neler neden olmuştur? Nasıl bir süreç bu değişime zemin hazırlamıştır derinlemesine bakmak gerekir.

Rönesans döneminde insanın kendi gözüyle edindiği bireysel deneyimlerden hareketle doğayı anlama, bu bilgiden hareketle tasarılar oluşturma imkânına eriştiğini söylemek mümkündür. Bu, 21. yüzyıl bilimsel çalışmalardan anladığımız şeyi ifade etmiyor elbette ama modern bilimsel çalışmalara imkân veren bir doğa anlayışına sahip olunması açısından önemli olduğu açıktır. İnsanın, gözlerini gökyüzünden yeryüzüne döndürmesi ve doğayı kendinden hareketle anlamaya çalışması bugünkü bilimsel zenginliğin zeminini oluşturmuştur. Çünkü insanın bilim yapması için

gözlem, akıl ve bunlardan hareketle ifadelerde bulunabiliyor olması gerekmiştir. Bu durum tarihsel süreçte o kadar da kolay gerçekleşmiş değildir.

Bugün baktığımızda insanın yalnızca gözünün gördüğünü, fark ettiğini söylüyormuş gibi görünebilir ama aslında bu bizim için gerçekleşmesi tarihsel süreç isteyen uzun soluklu bir gelişmedir. Yine de gözüyle dünyayı görmeye başlayan insan, sınırsız yeni veri alanına ulaşmış olsa da bizim bilimden anladığımız araştırmaları beraberinde getirmek için yetersizdir. Sadece gözlem verilerine sahip olmanın yetersizliğine vurgu için Cevizci şöyle demektedir: "Çünkü salt veya sıradan gözlem bir kimseyi dünyanın güneş etrafında döndüğüne hiçbir şekilde ikna etmez. Hatta tam tersine, gözlem insana bunun tam tersini telkin edebilir." (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2009, s. 404) Dolayısıyla Rönesans'ın hazırladığı zeminden bir adım daha gidilerek bu süreçte öznenin yeniden tarif edilmesi gerekiyordu. Çünkü bu özne, dünyasını hala birçok bakımdan büyü ve mistik ile açıklamıştır. Ancak modern öznenin kuruluşu için referanslarımızı güçlendirmemiz, doğayla olan ilişkimizi bugün sistematik diyebileceğimiz boyutuna getirmemiz gerekmiştir. Bu da elimizde olan yığınla verinin artık düzene girmesi ve düzenli bir alanda cevaplar oluşturması ihtiyacını doğurmuştu. Bu ise ancak kavramlaştırmakla mümkündür, aksi durumda bir çiçeğin rengini, boyunu, toprağını ve yaprağını anlatmak ama ona gül dememek ve diğer gülleri de bu isim altında ifade edememek demektir. Çünkü her doğa alanı yeniden ve tek başına gözlemlenmiş ama bu noktada soyutlama gerçekleşmemiş, sürekli işlenmemiş veri hazinesi oluşmaya devam etmiştir.

Yapılacak olan soyutlama, akılda hazır bulunan kavramların doğaya dayatılması olmamalıydı; çünkü bu bir tür geri dönüş olabilirdi. Başlangıçta güçlü doğanın içinde kendini bulmayı ümit eden özne, artık doğa ile ilişkisini başkalaştırmıştır. Bu başkalaşım gözlemle başlasa da Galileo Galilei ile birlikte doğanın yapısının makine gibi olduğunu düşünmekle başlamıştır: "Bundan sonra düşünce; doğayı ölçüme dayalı gözlemler ve deneyler yapmak, fenomenler arasında bağlantılar kurarak kavramak ve böylelikle insanı salt deney bilgisinde kalmaktan kurtararak gerçek bilime yöneltir." (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2009, s. 407)

Doğayı anlamak için yöntemli bir bakış açısı gerekliliği Galileo ile başlamıştır. Çünkü ona göre nasıl ki makinenin tüm parçalarından ve işlevlerinden haberdar olduğumuzda onun yapabilirliklerini biliyoruz ve hesaplayabiliyoruz doğa da aynı

şekildedir. Galileo bugün bilimden anladığımız kazanımları bize sağlayan önemli bir düşünürdür. Onun düşüncelerinden ve eserinden bahsetmek dönemi anlamak açısından önem arz etmektedir.

Galileo'nun *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* adlı büyük eserinde gökcisimlerinin hareketlerinin incelenmesi ve anlatılması, güneş merkezli Kopernik sistemini eleştiren ve savunan görüşler, gel-git olayları gibi doğa olaylarını kapsayan diyaloglardan oluşmaktadır. Bu kitabın diyaloglardan oluşan yapısı, süreçte bulunan katı düşüncelerin diyaloglar ile çok yönlü olarak ele alınmasına ve kavranmasına kolaylık sağladığı düşüncesini getirmiştir. Bu kitapta bulunan kişilerin temsil ettiği ve sürdürdüğü diyaloglar, modern dönemin öznesine ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bu anlayışlar üç kişinin diyaloğu üzerinden yapılmıştır: Salviati, Simplicio, Sagredo.

Bu kişilerden Salviati Galileo'nun kendisini ve görüşlerini ifade edeni, Simplicio Aristoteles'in görüşlerini savunan ama gerekçelerle sürekli ispatlamayı isteyen, eğer görüşlerinde ispatlanmış eksiklikler, hatalar varsa kabul edeni, Sagredo da durumların daha açık hale gelmesi için sorular soran, bir tür sonuçlandıran hakem formunda karakteri temsil etmektedir. Matematiğin yeni doğa anlayışının dili olduğunu Salviati ve Sagredo arasında geçen aşağıdaki diyalog anlatır.

> *"Salviati -hızın inişte sürekli arttığına ilişkin genel bilgi, söz konusu hız artışının hangi oranda olduğu bilinmediği takdirde hiçbir işe yaramaz. Bu hızın hangi oranda arttığına ilişkin kesin sonuçlu bilgi, bizim zamanımıza dek tüm doğa filozoflarınca meçhul kalmış olup, ilk olarak bizim akademisyen dostumuz tarafından keşfedilmiş ve kanıtlanmış bulunuyor. Dostumuz, henüz yayınlanmayan fakat bana ve birkaç arkadaşına daha bir sır olarak gösterdiği bazı yazılarında, ağırlık sahibi cisimlerin düz hat boyunca inişlerindeki hız artışının tek sayılar dizisine göre gerçekleştiğini söylüyor. Yani birbirine eşit zaman birimlerinden hangisi ve ne kadarı istenirse bunlar işaretlenerek zamanın ilk biriminde cisim istirahat halinden harekete başlayarak öyle bir mesafe kat etmiş olur ki örneğin bir kamış boyu kat etmiştir; zamanın ikinci biriminde üç kamışlık, üçüncü zaman biriminde beş kamışlık, dördüncü zaman biriminde yedi kamışlık mesafe kat emiştir ve ardından gelen tek sayılar uyarınca hız artışı böyle sürer diyor. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: İstirahat halinden harekete başlayan cismin kat ettiği mesafeler arasındaki oran bu mesafelerin kat edilmesi için harcanan sürelerin karesine eşittir. Kısaca ifade etmek gerekirse kat edilen mesafeler, kendi aralarında, sürelerin karesi gibidir.*
>
> *Sagredo – Hayranlık uyandıran şeyler duymaktayım ve bu gerçeğin matematik ispatı da var demek mi istiyorsunuz?*
>
> *Salviati – Hem de saf, açık seçik bir matematik ispatı var ve yalnızca buna değil, aynı zamanda cisimlerin doğa gereği hareketlerine ve fırlatılan cisimlere ilişkin olarak sahip oldukları başka özgün özelliklerinin de ispatı var. Bunların hepsi bizim dostumuz tarafından bulunmuş ve ispatlanmıştır ve ben onları gördüm, büyük bir zevk ve hayranlıkla inceledim; hakkında yüzlerce cilt kitap yazılmış bulunan bu konu etrafında baştanbaşa ve tamamen yepyeni bir bilgilenme ve*

> *bilinçlenmenin doğduğunu gördüm. Dostumuzun yazılarındaki hayranlık uyandırıcı ve kesin hükme bağlanan sonsuz olgulardan bir teki bile ondan önce hiç kimse tarafından gözlemlenmemiş ve saptanmamış."* (Galilei, 2008, s. 192,193)

Burada Galileo'nun, doğayı gözlemlemenin ötesinde oradan elde ettiğimiz sonuçların ifade etmeye eğildiği ifade edilmiştir. Bu ifade etme şeklinin aslında yeni olmadığını söylemek gerekir. Matematiği ilk bulan elbette Galileo değildir. Matematiğin bilgisi ve kullanımı üzerine tekrar gelinecektir. Ancak burada daha önceden bilinen iki şey arasında bağıntı kurulmasından bahsedildiğini söylemek gerekmiştir. Bu iki şey matematik ve doğa olaylarının gözlem verileridir. Neden matematik ile ifade edilsin diye soracak olursak Galileo diyaloglarında bu soruya cevabı Sagredo ile vermiş görünüyor: "Bu kanıtlamayı çok iyi anladım fakat tereddütlerimin hepsi giderilmiş değil. Bilakis, zihnimde yoğun ve karartılı sis gibi dolanan bir karışıklık hissediyorum ve bu sis matematik sorunlarının çözümlenmesinin getirdiği berraklığı vermediğinden, problemi tam olarak görmeyi engelliyor." (Galilei, 2008, s. 172) Burada kitap boyunca tüm doğa olayları, en kökünden filizlendiği yere kadar cümlelerce anlatılıyor. Bu cümlelerin uzun yıllarca fiziği anlatmak için kullanılmasının ardından Galileo artık bu şekilde ifade etmenin bulanıklığına dikkat çekmek istemiştir.

Bu noktada Galileo'nun bu bulanıklığı aşmak için neden matematik gerektiğine dair görüşlerini Cevizci şu şekilde belirtmiştir:

> "*Galileo, algılanan şeyleri kavramlar halinde derleyip sınıflamakla yetinmez. O, doğayı gerçekten kavramak, doğa alanında yeni bilgilere ulaşmak istiyorsak, yapılacak şeyin fenomenleri matematik dilinde çözümleyip ifade etmek olduğunu görmüştü. Gözlerinin önüne serili olan doğanın büyük bir kitap gibi olduğunu; yazılmış olduğu dili bildiğimiz takdirde onu iyi anlayabileceğimizin fark eden Galileo'ya göre doğa adını verdiğimiz kitap matematik diliyle yazılmıştı."* (Cevizci, 2009, s. 408)

Evrendeki olayları deneyimlemenin yanında onları nasıl ifade ettiğimizde önemlidir. Bu bizim verileri toplama ve aslında düşünme şeklimizi de etkilemiştir. Doğanın aracısız dili olması fikri bu dönemin insanlık tarihine en önemli katkısıdır. Doğanın dilinin olduğu düşüncesinden hareketle bu dili kavramaya yönelik yapılan çalışmalar, katkılar artmıştır:

> *"Descartes da esas itibariyle matematikten yola çıkarak yeni bir yöntem önerir. Skolastik felsefenin bilginin bilinen nesnenin yapısına göre farklı türlere ayrıldığı görüşünü reddedip insanın bilme yetisinin, kendisine neyi konu alırsa alsın, hep aynı kaldığı için temel bir yapısı olması gerektiğini ve dolayısıyla, bilgide esas*

> *önemli olanın doğru yöntem olduğunu öne sürerken bilginin yöntem bakımından birliğini savunur."* (Cevizci, 2009, s. 488)

Doğayı rasyonalize eden bu yöntem hem bilinebilmeyi hem de ona ilişkin açıklamalar yapmayı mümkün kılmaktaydı. Koyre bu yeni bilim anlayışına dair şunları belirtmiştir:

> *"Çağılcıl fizik, yani Galileo'nun yapıtlarıyla, Galileo'nun yapıtlarından doğup Albert Einstein'ın yapıtlarında son bulan fizik, eylemsizlik yasasını en temel yasası diye görür. Çok haklıdır; çünkü eski sözün söylediği gibi, ignoratu motu ignoratu natura; çünkü çağcıl bilim her şeyi " sayı, şekil ve devinim" ile açıklamaya çalışır. Doğrusu, bu yasanın içeriğini ve anlamını bütünüyle kavramış olan Galileo değil, Descartes'tır."* (Koyre, 2000, s. 189)

Artık bu çağda bir tür ifade etme şekli de değişmiştir. Descartes, bu yeni ifade etme şeklinin tümüyle doğaya ait olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Buradan hareketle karmaşık doğa yapısını matematiksel ifade etmek demek, ona özneden hareketle aslında biçim vermek demektir. Tulin Bumin'in matematiğin kesinlik veren yapısına dair görüşleri şu şekildedir:

> "*A. Koyre'ye göre bu, insanlık düşünce tarihinde Yunanlıların Kozmos'u buluşundan sonra yaşanmış en büyük devrimdir. Bu devrim genellikle vita contemplativa'dan vitaactiva 'ya teoria'dan praksis'e geçiş olarak tanımlanır. Söz konusu büyük değişiklik, matematiği Pitagorasçılarda olduğu gibi sayıların erdemleri üzerine düşünme olarak ya da Aristoteles'te olduğu gibi yalnızca mükemmel daireler çizen gökcisimlerine uygulanabilen bir bilim olarak gören anlayışın yerine, onu doğanın dili olarak tasarlamayı geçirme şeklinde özetlenebilir."* (Bumin, 2012, s. 25)

Aslında Rönesans'tan itibaren deneyimin kazanmış olduğu kıymeti ifade etmiştik. Ancak burada deneyimin de yetersizliğine vurgu yapılmaktadır. Çünkü deneyim doğa olaylarının gözlenmesi ve kaydedilmesidir. Bununla kalındığı sürece bilim yapmak ya da doğayı tam anlamıyla anlamak çok mümkün olamaz. Gördüğünüz her şeyi not ettiğiniz bir defteriniz olsun. Buradan doğayı anladığınızı nasıl anlayacaksınız? Bu yazılanlar arasında bağıntıları yakalamalı ve onları ona göre sınıflandırmalısınız. Tekrar edenleri ya da biricik olanları sınıflandırmalısınız. Bunun için zihinde tasarımlara ihtiyaç vardır. Bu tasarımların kendisi matematiktir. Bu düşünce, karmaşık bir doğayı beraberinde getirmiştir. Çünkü matematik kesin sonuçlara dayalı bir araçtır. Dilinin evrensel yapısı, doğaya ilişkin bütüncül bakış açısına hizmet etmektedir. Bu kesinlik arayışı matematiğin yardımıyla sağlanabilecektir. Matematiğin evrenselliği ve aklı ön plana çıkaran bir yöntem olduğunu Bumin şöyle belirtmiştir:

> *"Descartes'e göre matematiğin ayrıcalığı, konularının varlığına ya da yokluğuna karşı kayıtsız olmasından kaynaklanır. Geometri zaten eskiden beri, imgelemin yarattığı figürleri incelemekten vazgeçmiş, modern cebirle ise matematik, sayıların tikelliğinden kendisini kurtarabilmiştir. Her ikisinin birbirine benzerliği, konularının benzerliğinden değil de her ikisinin de konularına kayıtsız, 'soyut' olmasından kaynaklandığı için, matematik' aklı iyi yönlendirme ve bilimlerde doğruluğu arama' için evrensel bir yöntem olabilir."* (Bumin, 2012, s. 40)

Matematiği bu kadar önemli kılan, onun verdiği sonuçların evrenselliği ifade edişidir. Descartes'in modern öznesi kendini matematiksel ifade eden, varlığını bu şekilde yöntemsel şüphe ile ortaya koyan bir duruş sergiler.

1.4 MATEMATİKTEN TANRI ANLAYIŞINA

Descartes, aldığı skolastik eğitimine rağmen Aristoteles'in görüşlerini tamamen terk ederek hakikate ulaşmaya çalışmıştır. Bu terk ediş doğanın gizeminin aralanabilir olmasıyla mümkün olmuştur. Çünkü skolastik dönemde Tanrı'nın yaratmış olduğu bu düzenin asla kendiliğinden bilinemeyeceği savunulmuştur. Bu nedenle insan ve doğa arası dolaylı bir ilişki ile bilinmeye çalışılmış hatta bilmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak Rönesans ile birlikte insan ve doğa arasındaki ilişkinin doğrudan oluşu bu arayışı değiştirmiştir. Tanrı'nın varlığı Descartes için hem başlangıç hem de bir sondur.

> *"Örneğin bir üçgeni düşündüğümde üçgenin açısının iki dik açıya eşit olabileceğini gayet iyi anlıyordum da, bunda beni şu dünyada bir üçgenin olabileceğine inandırabilecek bir yan göremiyordu. Ama dönüp de üstün varlıkla ilgili fikrime baktığımda, tıpkı bir üçgen fikrinin üçgen açılarının iki dik açıya eşitliğini içermesi ya da bir küre fikrinin kürenin bütün parçalarının merkezden eşit mesafede olmasını içermesi gibi varoluş un bu fikirde içkin olduğunu anında kavrıyordum, hem de çok açık bir şekilde. Demek ki Tanrı'nın yani bu mükemmel varlığın var olduğu, en azından herhangi bir geometrik hesap kadar kesindir."* (Descartes, 2013, s. 107)

Descartes, doğanın matematikselliğinin ifade edilmesinin ardından var olan gerçeklik ile bu matematiksel ilişkinin kökenlerine gitmek gerektiğini düşünmüştür. Matematiğin yapısından hareketle Descartes'ın temellendirdiği noktaya dikkat edilmelidir. Matematik ile Tanrı arasında kurmuş olduğu bağıntı, bu noktada konuyu anlaşılır kılmıştır. O halde Tanrı'nın Descartes'daki konumunu ve yapısını anlamak için onun gerçeklik ile ilişkisini nasıl kurduğuna bakmak gerekmiştir. Çünkü gerçekliğe ilişkin akıl veya deneyim, sezgi gibi kaynaklarla özne, bilgiyi oluşturmuştur. Bu bilgiyi oluşturabilmek için gerçeklik ile Tanrı arasında kurduğu

ilişki, Descartes'ı çağcılları arasında farklı kılmıştır. Uzun yüzyıllardır gerçekliği, varlıkların kendisini ve bunlara ilişkin bilgilerimizi Tanrı dolayımıyla elde etmiş bir hafızanın eğitiminden sonra kendi görüşünü hangi perspektifle oluşturacağına bakalım. Bu noktada Hatfield bu iki kavram arasındaki bağıntıyı sorgulayarak başlamıştır:

> *"Gerçekliğin doğasını algılayabileceği insan aklı nedir? Descartes'ın bu soruya özgül, belirli bir cevabı var: insan zihni, Tanrı'nın temel özelliklerini (sonsuzluk ve mükemmellik), maddenin özünü ve aklın özünü algılamasını sağlayan doğuştan gelen fikirler ile birlikte gelir. Descartes'ın çağındaki okuyucular için bu iddia, doğal olarak bir başka soruyu daha da gündeme getirecektir: bu doğuştan gelen fikirlerin Tanrı, madde ve zihin hakkındaki "sonsuz gerçekler" ile ilgili olduğunu varsayarsak, bu gerçeklerin Tanrı'dan bağımsız olarak kabul edildiğini mi yoksa bunun içeriğini yansıttığını mı varsayalım."* (Hatfield, 2018) [3]

Bu noktada bilgiye ulaşma yolumuzun akıl temelli olduğunu söylemek yanlış değildir. Ancak bu akılda ve gerçeklik ilişkisinde Tanrı'nın misyonunun ne olacağına ilişkin yapılan bu sorgulamaya Descartes'ın cevabı olabilecek ifadelere yine Hatfield yorumuyla bakacak olursak:

> *"Descartes her iki alternatifi de reddetti. Pek çok çağdaşıyla birlikte, Tanrı'nın varlığından bağımsız sonsuz gerçeklerin olduğunu reddetti. Ancak, ebedi gerçeklerin Tanrı'nın zekâsında sabit olduğunu da reddetti. Bazı Neoplatonist filozoflar, insan zihnindeki ebedi gerçeklerin, Tanrı'nın zihnindeki arketiplerin kopyaları veya ektipleri olduğunu iddia etti. Francisco Suárez (1548-1617) dahil olmak üzere Descartes'ten hemen önce bazı Aristotelesçi filozoflar, ebedi gerçeklerin Tanrı'nın kendi yaratıcı gücü hakkındaki anlayışını yansıtdığını; Tanrı'nın gücü, bir tavşan yaratması durumunda hayvan olması gerektiğini içerir. Sonsuz gerçekler, Tanrı'nın yaratıcı gücünde gizlidir ve Tanrı bunu anlar; böylece insanlar sonsuz gerçekleri sonsuz olarak anlarlarsa, bunu Tanrı'nın yaratıcı gücünü anlayarak da yaparlar."* (Hatfield, 2018)4

---

[3] "Here we must ask: What is the human mind that it can perceive the nature of reality? Descartes has a specific answer to this question: the human mind comes supplied with innate ideas that allow it to perceive the main properties of God (infinity and perfection), the essence of matter, and the essence of mind. For readers in Descartes' day, this claim would naturally raise a further question: assuming that these innate ideas concern "eternal truths" about God, matter, and mind, do these truths hold independently of God, or do they instead reflect the contents of God's own intellect?" Hatfield, Gary, René Descartes, https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/,(20.06.2019)

[4] "Descartes rejected both alternatives. He denied, along with many of his contemporaries, that there are eternal truths independent of the existence of God. But he also denied that the eternal truths are fixed in God's intellect. Some Neoplatonist philosophers held that the eternal truths in the human mind are copies, or ectypes, of the archetypes in the mind of God. Some Aristotelian philosophers just prior to

Buradan hareketle Descartes'a göre Tanrı'nın evreni matematiksel ilkelere göre yarattığını ileri sürebiliriz. Bizde matematiksel ifadeleri anlama yetisi mevcut. Bununla beraber bizde bulunan matematiksel ifadeler, Tanrı'nın matematiksel ifadelerinin çok çok azıdır. Onda matematiksel bilginin sonsuzluğu mevcutken bizler çok daha azını yapabiliyoruz ancak yine de yapabiliyoruz. Descartes Tanrı ile gerçeklik arasında böylesine matematiksel bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin de Tanrı tarafından kurulduğunu söylemektedir. Özne, gerçekliği, aklındaki matematiksel ifadeler sayesinde kavrayabilecektir. Öznenin bu kavrayışına ilişkin Hatfield'in belirlemelerine bakacak olursak:

> *"Descartes'in farklı bir hesabı vardı. Ebedi gerçeklerin, onun gücünü, iradesini ve aklını ayırt etmeyecek şekilde ondan kaynaklanan, Tanrı'nın özgür yarattıkları olduğuna karar verdi. Allah, bir çemberin özünün ne olduğuna veya 2 + 3 = 5 olmasına karar verir. Başka şeyler de yaratmış olabileceğimize rağmen, onların neler olabileceğini düşünemiyoruz. Kavramsal kapasitemiz, Tanrı'nın bize uyguladığı doğuştan gelen fikirlerle sınırlıdır ve bunlar yarattığı gerçekleri yansıtır. Tanrı sonsuz gerçekleri yaratır (mantık, matematik, iyiliğin doğası, zihin ve maddenin özleri ile ilgili) ve insan zihnini yaratır ve onu bu gerçeklere karşılık gelen doğuştan gelen fikirlerle sağlar. Bununla birlikte, bu programda bile, Tanrı tarafından yaratılmayan bazı gerçekler kalmalıdır."* (Hatfield, 2018)5

Descartes, including Francisco Suárez (1548–1617), held that the eternal truths reflect God's own understanding of his creative power; God's power includes that, if he creates a rabbit, it must be an animal. Eternal truths are latent in God's creative power, and he understands this, so that if human beings understand the eternal truths as eternal, they also do so by understanding the creative power of God (Hatfield 1993)."Hatfield, Gary, René Descartes, https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/,(20.06.2019)

[5] "Descartes had a different account. He held that the eternal truths are the free creations of God originating from him in a way that does not distinguish among his power, will, and intellect. God decides what the essence of a circle is, or to make 2 + 3 = 5. He might have created other essences, although we are unable to conceive what they might have been. Our conceptual capacity is limited to the innate ideas that God has implanted in us, and these reflect the actual truths that he created. God creates the eternal truths (concerning logic, mathematics, the nature of the good, the essences of mind and matter), and he creates the human mind and provisions it with innate ideas that correspond to those truths. However, even in this scheme there must remain some eternal truths that are not created by God: those that pertain to the essence of God himself, including his existence and perfection (see Wells 1982)" Hatfield, Gary, René Descartes, https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/,(20.06.2019)

Ona göre bizim doğaya ilişkin bilgimiz, Tanrı'dan gelen matematiksel fikirlerle oluşuyor, biz oluşturuyoruz. Bu hem dayanağını matematikten alan hem de onu aşan bir anlam taşıyor. Doğayı bilmede hem tanrısal hem de bu hazır bulunan yapıyı kullanarak üretme konusunda egemen olanın özne olduğuna ulaşılıyor. Bununla beraber aşağıda daha da açık ifade edileceği üzere özneyi üretebilen bir alan açan bu düşünce, onu özgür olarak ifade etmemize imkân tanımıştır. Çünkü yukarıda 'Tanrı tarafından yaratılmayan bazı gerçekler kalmalıdır.' Derken, Tanrı'nın her zaman her bilgiyi bize vermediği, veremeyeceği; öznenin bu durumlarla karşılaştığında bildiklerinden hareketle kendine yer bulacağını ifade etmiştir.

Bu nedenle akla vurgu yapılır ve bu aklın kendi başına egemen olabileceğini anlatırken özneyi özgür kılmanın kapılarını aralamıştır. Özneyi, aklından hareketle bilinmeyenleri açığa çıkaran bir egemen olarak ifade edebileceğimiz Descartes, görüşlerini *Felsefenin İlkeleri* metninde aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

> *"Ancak Tanrıbilim'in karışmadığı şeylere gelince, burada filozof olmak isteyen birinin doğru olduğunu bilmediği bir şeyi doğru olarak kabul etmesi ve duyularına güvenmek istemesi, yani çocukluğunda özen göstermeden verdiği yargılara, usunu iyi yönetecek bir yaşa geldikten sonra bile, usundan daha çok inanması, hiç de uygun değildir."* (Descartes, 2017, s. 113)

Modern dönemin başlangıcında, Tanrının bilgi alanı ile doğanın bilgi alanını birbirinden ayırarak Descartes ile bu dünyaya ilişkin bilim yapmak mümkün hale gelmiştir. Bu ayrım nedeniyle daha sonra çok kez eleştirilecek olsa da dönemi içinde değerlendirildiğinde bu ayrımın bazı şeyleri mümkün hale getirdiği göz ardı edilmemelidir. Descartes bilim yapmayı mümkün hale getirirken Tanrı'nın varlığını dışarıda bırakmaz. O, insanların, Tanrı'yı bilmenin sıkıntısını çekmelerini duyu alanının Tanrı bilgisini destekleyici bir yanı olmamasına bağlamıştır. Oysaki Tanrı yalnızca kendine içkin bir fikirdir. Ve onu maddi alanda aramak yanlıştır. Çünkü bu iki alan birbirine indirgenemez. Ona göre yukarıda da bahsedildiği gibi, düşünme ile maddi alanın yapısı ve becerileri başkadır. Descartes bu iki alan arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır;

> *"Bazı ilk kavramlar asıllardır ki bütün bilgilerimizi o örnekler üzerinden kurarız. Ancak bu tür kavramlar çok azdır. Kavramadığımız her şeye uyan, en genel olan, varlık, sayı, süre vb. kavramlarından başka özel olarak cisim için uzam kavramı vardır, ondan da şekil ile hareket kavramları çıkar. Yalnızca ruh için de düşünce kavramı vardır. O da anlayışın algıları (idrak) ile iradenin eğilimlerini içerir.*

> *Son olarak ruh ile bedenin birleşmesi kavramı vardır, ruhun bedeni hareket ettirme kavramı ile bedenin duygular ve tutkular doğurarak ruha etki etme gücünün kavramı bu birleşme kavramına bağlıdır."* (Descartes, 2015, s. 28)

Buradan da anlaşılacağı üzere ona göre ilk kavramlar ruh, beden ve ruh ile bedenin birleşmesi kavramlarıdır. Bu kavramlar öyledir ki bizlere farklı eylemlerde ve alanlarda hareket etme imkânı vermişlerdir. Bu kavramlar Descartes'ın ontoloji ve epistemoloji alanının temelini oluşturmuştur.

1.5 RUH BEDEN İKİLİĞİ

Bu bölümde yukarıda da bahsi geçen birçok kavramı daha belirgin kılmak yerinde olacaktır; çünkü bu kavramlar Descartes'ın epistemolojik ve ontolojik görüşlerinin belirginleşmesine olanak sağlarken ahlak görüşlerinin de temelini oluşturmuştur.

Ayrıca bu açıklamalar sırasında epistemolojik temellendirmelerden hareketle ontolojiye ulaşılmaya çalışılacak olup Descartes'ın nispeten ilk eserleriyle son eserleri arasındaki fikir akışı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Bu anlamda epistemolojik temellerden başlamak gerekirse, Descartes bilgiye ulaşma sırasında yapılması gerekenin, aşağıda açacağımız yönteminin de özelliği gereğince en basit olandan başlamak olduğunu belirtir. Bu noktada da en önce bilen özne ve bilinecek olan nesne, bilgi sürecinin en basit iki öğesini oluşturmaktadır. Bu iki öğe arasındaki ilişkiyi sağlayacak dört özellik ifade edilir. Bu özellikler zekâ, hayal gücü, duyular ve bellektir. Bu dört özellikten bazısı tek başına bilgi elde etmede yol olarak kullanılabiliyorken bazısı da birbiriyle ilişkisinden bilgi üretebilir bir yapıya sahiptir. Bu özellikler öznenin dış dünyayla ve kendiyle ilişkiselliğini açıklamada yeterlidir. Bu özellikler arasında gerçeği tek başına kavrama yetisine sahip olan, zekâdır. Onun tek başına bilgi üretme yetisi, doğuştan bazı şeyleri yapısında bulundurmasından gelir.

Duyular ise bütünüyle bedenin verdiklerinden ibarettir. Onların kavrayışları bu nedenle kesinlikle edilgendir. Doğrudan bir kavrayış gerçekleştirmek yapılarında yoktur. Bu nedenle Descartes balmumu ve mühür arasındaki metaforik anlatımı, duyular bağı için kullanır. *Aklın Yönetimi için Kurallar*'da bu ilişkiyi şu şekilde belirtmiştir:

> *"Bütün dış duyularımız bir dereceye kadar bedenin parçalarıdır ve onları oldukça etkin bir şekilde nesnelere yöneltmemize rağmen, tıpkı balmumunun bir mührün izini taşıması gibi yine de sadece edilgen olarak algılandıklarını*

> *kavramak gerekir. Bu kıyaslamanın sadece iki şey arasındaki bir analoji olduğu düşünülmemeli, duyumsayan bedenin dış biçiminin gerçekten de balmumunun yüzeyinin mühür tarafından değiştirilişi gibi nesne tarafından değiştirildiği iyice idrak edilmelidir."* (Descartes, 2014, s. 70)

Anlaşılacağı üzere nesneler duyularımızı yanıltır. Duyular bağının edilgen oluşu, ondan elde edilen bilgiyi yanıltıcı kılar. Çünkü nesnelerin duyulara dayattığı yansımalar nasılsa duyular sadece onları alır. Böylece nesne, duyular yoluyla bilende bir şekil[6] alır ve bu şekil ortak duyuya kaydedilir. Bu ortak duyuya kaydedilenler artık cisimden arınmıştır. Bunlar duyular tarafından cisimsiz olarak *fikirler* halini almışlardır. Bu fikirler de diğer bir özellik olan bellekte toplanır.

Bununla beraber sinir kökleri hayal gücünü harekete geçirir. Bu sinir kökleri, beyini çalıştırarak beyinin aktivitesiyle oluşan hayal gücüne canlılık verir. Bununla beraber sinirleri de hareket ettiren güç olduğu için hayal gücü duyuları harekete geçirir diyebiliriz. Hayal gücünün duyuya ihtiyaç duymaksızın binlerce biçimde harekete geçirdiğini söylemekle birlikte aslında onlardan hareket aldığını ve devam ettirdiğini söylemek te mümkün. Çünkü sinir kökleri harekete geçirdiği hayal gücüyle ve tek başına üç temel işlemeyi yapabilir ve bunların her birine başka bir isim verilir. Sinir köklerinin harekete geçirdiği hayal gücünün canlandırdığı duyular ile ilgili ilişkiyi Descartes şu şekilde belirlemeleri olmuştur:

> *"Hayal gücüyle ortak duyuya uyarlandığında görme, dokunma vb. her zaman tek ve aynı güçtür; bu güç çeşitli biçimleri içerdiği kadarıyla hayal gücüne uyarlandığında 'hatırlama' denir, yeni biçimler yaratan hayal gücüne uyarlandığında 'hayal' ya da 'tasavvur etme' ve son olarak da tek başına hareket ettiğinde ona 'anlama' denir …."* (Descartes, 2014, s. 73)

Hayal gücü, hem nesnelerin kendilerine dayattığı duyuların şekillerini anlaşılır kılabilir hem yeni biçimler oluşturabilir hem de sinir köklerinin tek başına hareketi ile anlama gerçekleştirebilir. Buradan, dış dünyanın, nesnesine ihtiyacı olmaksızın bilenin bilgi üretebileceğini anlayabiliriz. Aynı zamanda hayal gücü, duyuların aktardığı fikirleri nesnelere geri uygulayabilir. Bellekte olmasa da duyuların doğrudan aktardığı

---

[6] Şekil, Descartes için nesnenin algılanabilir en basit algısıdır. Çünkü şekil duyuya kolay yansır. Bu nedenle de duyuların nesnelerin en basit niteliklerini aktarma özelliğine vurgu yapar. (bkz: Descartes, René, **Aklın Yönetimi İçin Kurallar**,Say Yayınları,İstanbul,2014,s.70)

yeni tasarım hayal gücünü etkileyebilir. Bu nedenle hayal gücü çok etkileyen ve etkilenen bir yapıdadır diyebiliriz.

Bu noktada hayal gücünün bellekte ve duyularda bulunanlarla çok çabuk karışabileceğini göz ardı etmemek gerekir. Çünkü nesnelerden yalnızca şekillerini aldığı ve nesnelerin de kendilerini olduğu gibi yansıtmadığı düşünülürse hayal gücünün bunlardan sıyrılmaya ihtiyacı olduğu açıktır. Hayal gücünün genellikle yanılmaya meyilli olduğu düşüncesi Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'da daha açık ortaya koymuştur:

> *"Yani diyeceğim o ki, ister uyanık olalım ister uykuda, hükümlerimizi ancak berrak bir akılla vermek zorundayız. Burada aklın berraklığından bahsediyorum bakın, hayal gücünün ya da duyuların berraklığından değil. Çünkü bizler Güneş'i çok net bir şekilde görebiliriz mesela, ama bu böyle diye onun gözümüzde göründüğü kadar büyük olduğunu söylemeyiz; aynı şekilde gayet kolaylıkla aslan başlı bir keçi bedeni tahayyül edebiliriz, ama bu böyle diye dünyada bir Chimeaera'nın yaşadığına inanamayız. Çünkü akıl bize gördüğümüz ya da düşündüğümüz her şeyin gerçekte de var olacağını söylemez. Sadece Fikirlerimizde ya da kavramlarımızda bir gerçeklik payı olduğunu söyler."* (Descartes, 2013, s. 114,115)

Bu nedenle en başta üzerinde durulduğu gibi basit olana yönelmek gerektiğini ifade edebiliriz. Çünkü bilen, birçok kaynaktan beslenirken anlaşıldığı üzere sadece maddi olandan hareket etmiyor, düşünsel olandan da hareket ediyor. Burada yalnızca maddi olandan harekete geçilmediğini bundan başka hareket noktalarının olduğunu anlatmak için şöyle söyler: "Zira genel olarak ancak uzam, hareket ve şekilden oluşan şeylerin düşünebilir olduğuna ve bunlardan başka anlaşılır daha birçok şeyin bulunduğuna dikkat edilmiyor." (Descartes, 2017, s. 111) O zaman basit olanlar salt maddi, salt zihinsel ve hem zihinsel hem maddi olan olarak üç şekilde bulunacaktır. Bilinebileceği üzere salt zihinsel zekânın harekete geçirilmesiyle oluşan doğuştan fikirler tanınır. Salt maddi olan ise biçim, uzam ve hareket özellikleriyle tanınır. Hem uzam hem de doğuştan getirilen özellikleri kendinde barındıran ise varoluş, birlik ve zamandır. Bunlar bizim deneyimlerimizden ya da zihnimizde birleştirmemizden dolayı birleşik olurlar. Bu özellikler bizim bilmeye yöneldiğimizde tanımamıza ve onları açık şekilde kavramamıza olanak tanıyan bilgilerdir.

Bilen olarak insanlar, "basit doğalar ve onlardan oluşmuş bileşikler dışında bir şey kavrayamaz". (Descartes, 2014, s. 77) Bileşikler ya deneyimden elde edilir ya da zihin kendisi oluşturur. Descartes bu bileşiklerin oluşturulmasında sezgi, tahmin ve

tümden gelim yöntemlerinin kullanıldığını ifade eder. Burada bilenin üç konumdan harekete geçebileceğini ifade eden Descartes, tüm bu süreçte bilenin konumlarından onların yanılma payları hakkında bize bilgi verir:

> *"Bu kişiler yargılarını, bir sebeple ikna edilmeksizin sadece üstün bir güç, özgür irade ya da hayal güçlerinin konumları aracılığı ile dürtülerek inandıkları şeyler üzerinde oluştururlar. Üstün güç hiçbir zaman aldatmaz, özgür irade nadiren, hayal gücüyse hemen hemen her zaman aldatır."* (Descartes, 2014, s. 79)

Hayal gücü, oldukça zengin bir zeminden, duyulardan hareket etse de beyin hayal gücünü harekete geçirse de açık bir zekânın ve doğuştan gelen kavramların verdiği ışık kadar gerçek bir ışığa sahip değildir. Bu ışık işte bilenin kendi özgür iradesidir ve Tanrı'nın bize yol göstermediği noktalarda bile hayal gücünün doğru kullanımı ile bildiği basit ve oluşturduğu bileşik noktalardan hareketle bilgi üretebilir. Bu nedenle üstün güç konumundan bir derece daha yanılma payı olduğunu ifade etse de Descartes'ın tarif ettiği özne, işte tam bu noktadan hareket edecek ve konumunu belirleyecektir.

Yukarıda 'üstün güç' olarak ifade edilen, Tanrı'nın vermiş olduğu bilgilerin bizzat kendisidir. Bunlar matematiksel kavramlardır ve onlar kesinlikle bizleri aldatmaz. Çünkü Tanrı bizi aldatmaz. 'Özgür irade' olarak ifade edilen bakış açısında ise bilinmesi gereken çok önemli bir ayrıntı vardır. Bu da hayal gücünün beslendiği duyuların bizlere nesnelerle ilgili verdiği bilginin yapısıdır. Bu yapıyı açıklamak için basit olandan başlamak gerektiğine yukarıda değinilmişti. Burada başka bir noktaya dikkat çekmek gerekirse Descartes, nesneleri kendileri ne ise o şekilde kavramamıza yönelik şüphe içerisindedir. Çünkü hem bizim duyularımız hem de nesnenin kendi yapısı bize olduğu gibi bilgi akışı sağlayamaz. Descartes bu fikri şu şekilde belirtmektedir:

> *"... hayal gücünün bize duyuların konularını sadakatle sunduğu hükmüne varılamaz: Duyular bizzat şeylerin gerçek şeklini yansıtmazlar ve sonuçta dış nesneler her zaman bize göründükleri gibi değillerdir; tüm bu açılardan, tıpkı bir masalı gerçek bir öykünün yerine koyabildiğimiz gibi hataya maruz bırakılmışızdır."* (Descartes, 2014, s. 78)

Bütün bildiklerimiz ya basit ya da bileşik doğadan olduğuna göre bilen özne bu kadar karmaşık algılamasına gerek olmaksızın bilebilir. Ancak hangi konumdan ve ne tür doğadan bildiğini bilmesi önemlidir. Çünkü Descartes'e göre 'bir bilgi diğerinden daha anlaşılmaz asla değildir.' Eğer böyle bakamazsak ya çok bildiğimiz iddia ederek

durumu daha karmaşık hale getiren açıklamalara boğuluyoruz ya da az bildiğimizi düşünerek güvendiğimiz bir kişinin yolunu tutuyor, onun arkasından gidiyoruz. Descartes iki durumunda gereksizliğine vurgu yaparak eğer bilmek istediğimiz şeyin belirtilerini tanırsak salt zihinsel mi yoksa salt maddi mi ya da hem maddi hem de zihinsel mi, diye sorar. Aynı zamanda bu belirtileri hangi konumdan çıkarıyoruz? Üstün güç mü? Özgür irade mi? Hayal gücü mü? Bunlar arasındaki ilişkiyi ve bağıntıyı çözmek, biri olmadan diğerinin olmayacağını fark etmek önemlidir.

Bunlar arasındaki ilişkiyi kavrayan kuşkusundan ve düşünme yetisinden emin olan Descartes, buradan hareket etmenin doğruluğu üzerinde durur. Bu duruş onun bu bilgiden hareketle ontolojisine geçmesine olanak tanır. '*Düşünüyorum, o halde, varım.*' önermesinden hareketle düşünebilme yetisini, varlığına kanıt olarak ortaya koymaktadır. Peki, o zaman var olan nedir?

Descartes'a göre tüm bu yukarıda ifade edilenler herkes tarafından bilinebilir gerçeklerdir. Yalnızca önyargılarımızdan kurtulmamız ve bahsedilen yollardan bilgi elde etmeye yönelmemiz gerekir. Gerçekleri sadece akılsal bir biçimde bildiğimize göre var olanlar da sadece akılsaldır diyebilir miyiz?

Descartes'ı başlangıç noktası olarak en çok ilgilendiren ve üzerine inşa edeceği nokta elbette ki düşünmedir. Çünkü düşünme, doğrudan hayal gücü ve duyular ile dış dünyada var olanlara yönlendirir. Düşünme, tüm var olanların içinde basit olanı bulmak, sınamak durumundadır. Çünkü *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*[7] metninde uzun uzadıya bahsettiği üzere düşünmeyi temel noktaya çekmek, düşünmenin en önemli özelliğidir. Düşünmenin bu işlemleri nasıl yapacağına yukarıda değindik. Ama şimdi düşünmeyi harekete geçiren şey nedir diye soracak olursak cevabımız; yaşanılanlar ve bu yaşanılanlara yönelik gözlemler olacaktır. Çünkü bu gözlemler onun harekete geçmesinde büyük bir etkendir. Kendi öz deneyimlerinden hareket eden Descartes, kitaplarının yazımında ve felsefesini oluşturmasındaki etkilerinin üzerinde durmakla aslında bu noktaya dikkat çekmektedir.

Bu noktada *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da birincil olarak varlığından emin olduğu şeyin kendi varlığı olduğunu ifade ettiğini biliyoruz. "Bir bedenim olmadığını

[7] Descartes *Aklın Yönetimi için Kurallar*' da, on ikinci kuralda basit olanın temel alınması gerekliliğinden bahsedilmektedir.

ve içinde bulunduğum bir dünya ya da bir yer olmadığını hayal edebildiğim halde ben hiçbir şekilde kendimin var olmadığını hayal edemiyordum." (Descartes, 2013, s. 97) Descartes kendisini salt düşünme olarak tanımlıyordu. En azından bir başlangıç olarak. O zaman kendi düşünme yetisinden hareketle ontolojik olarak varlığını ortaya koyuyordu. Üstelik kendisinden hareketle ve cismani varlığından daha üstün ifade ediyordu.

Çünkü "Ben, yani beni yalnızca ben yapan zihnim, bedenden tamamen ayrı bir şey ve üstelik onu bilmek bedeni bilmekten daha kolay; beden mevcut olmamış olsa bile, o şimdi neyse hep öyle olmayı sürdürebilir." (Descartes, 2013, s. 98,99)

Birincil olarak düşünsel olanın varlığını ortaya koyan Descartes, onun tek başına varlığını sürdürebilen bir yapı olması üzerinde durur. Herhangi bir şekilde başlangıcında yaratılmış olsa da varlığını devam ettirmek için başka herhangi bir şeye ihtiyacı olmaksızın sonsuza kadar gidebilecek bir yapıda[8] olduğunun üzerine basar.

Yöntem Üzerine Konuşmalar metninde uzun uzadıya düşünmenin varlığının imkânı olduğu düşüncesi üzerinde durulsa da doğanın, maddi olanın doğasına ilişkin de açıklamalarda bulunmuştur. Ancak daha çok düşünceye vurgu yaptığını, maddi olanın doğasını bir kenarda bıraktığını şu cümleleriyle betimler:

> *"Maddi şeylerin doğası hakkında bildiğimi düşündüğüm ne varsa hepsini yazıma alacaktım. Ama nasıl ki ressamlar katı bir cismin bütün yüzlerini düz bir tabloda eşit şekilde gösteremez, sadece üzerine ışık düşürebilecekleri birini seçerler ve diğerlerini ancak bu seçtikleri yüze bakıldığında görülebilecek şekilde gölgede bırakılar, işte ben de aynen böyle zihnimde ölçüp biçtiğim her şeyi tezimin içeriğine alamayacağımdan korkup …"* (Descartes, 2013, s. 119)

Anlaşıldığı üzere *Yöntem Üzerine Konuşmalar* metninde, maddi olanın doğasına yönelik çok derinlikli bir açıklamaya rastlayamıyoruz. Bu nedenle bu metinde daha çok düşüncenin bir töz olduğunu, maddi olanın ise ondan hareketle oluşan bir yapıda olduğunu düşünebiliriz. Ancak hemen bu kanıya kapılmamakta fayda var. Bu metinde de maddi olanın doğasına yönelik bizlere ipuçları vermektedir. Ama maddi olanın doğasına yönelik ontolojik açıklamalara daha çok *Felsefenin İlkeleri* ve *Ruhun*

[8] Descartes *Felsefenin İlkeleri* birinci bölüm 'İnsan bilgisinin ilkeleri' başlığında 51.ilkede töz nedir? sorusunu cevaplarken birlikte var olmak için ancak kendine gereksinim duyan olarak ifade edilmektedir. Burada var olmak için ancak kendine gereksinim duyanın yalnızca Tanrı olabileceğini ifade eden Descartes Skolastiklerden farklı olarak yaratılmış ama töz olabilecek yaratılmış tözlerin olabileceğini söyler. (bkz: Descartes, René, **Felsefenin İlkeleri**, Say Yayınları, İstanbul, 2017, s.96)

Tutkuları metinlerinde yer vermiştir. Buradan yıllar içinde maddi olanın doğasına ilişkin daha çok çalışma yaptığını düşünebiliriz.

Yine de *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da bedenin de en azından düşünme gibi kendi başına olduğunu ifade eder. Bunu ruh ile bedenin birlikteliğini ifade ettiği şu cümlelerinde açıklamaktadır: "Tanrı'nın akli bir ruh yaratıp da onu o bedenle benim tanımladığım biçimde kenetlemiş olduğunu düşününce hepsinin orada olduğunu anlıyordum." (Descartes, 2013, s. 127) Descartes, maddi olanın herhangi bir düşünme özelliği göstermeksizin, kendine ait özelliği olduğu üzerine vurgu yapar. Çünkü ona göre düşünmenin de maddi olanın da kendine ait özellikleri bulunmaktadır.

Yöntem Üzerine Konuşma'da, uzun uzadıya kalp ve ciğer arasındaki ilişki ve bedenin ısısının kaynağına ilişkin ruhtan değil de bunu kendi iç düzeni üzerinden gerçekleştirdiğini anlatır. Bu ilişki herhangi bir düşünme niteliği olmaksızın doğal akışında kendi kuvvetinden ve kendi hareketinden kaynaklı olarak gerçekleşmektedir. "Tıpkı saatin işleyişinin, denge ağırlıklarının ve çarklarının kuvvetinin, konumunun ve şeklinin bir sonucu olması gibi." (Descartes, 2013, s. 135) Bu ilişkide Descartes, bedeni açıklayarak maddi olanın doğasını anlayacağımız özellikleri[9] ortaya koymaktadır ve bu özelliği, bugün anladığımız anlamıyla makinaya benzetmektedir. Descartes maddi olanın doğasını genel anlamıyla incelemese de beden üzerinden ifade ettiği makine benzetmesini *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da şu şekilde betimlemektedir:

> *"…. İnsan bedeninin mekanizmasının adeta Tanrı elinden çıkmış, kendiliğinden hareket eden bir makine olduğunu göreceklerdir ve bu bedenin bir insanın icat edebileceği herhangi bir makineden kat kat daha iyi tasarlanmış, kendi içinde hayranlık uyandırıcı hareketlere sahip olduğunu."* (Descartes, 2013, s. 147)

Beden tıpkı bir makine gibi, kendi içinde bazı özellikleri döndürebilen, kendi yasaları olan bir yapıdır. Bu yasalar ve bu yapı da Tanrı'nın yapısıdır. Epistemolojik olarak üzerinde oldukça yanılgı verdiği iddiası ile reddedilen maddi olan, aynı zamanda bilim yapmakta imkân sunduğu için Descartes, *Felsefenin İlkeleri* metninin II. bölümünde '*özdeksel şeylerin ilkeleri*' başlığında konuyu ayrıntılı olarak incelemiştir.

---

[9] Descartes *Felsefenin İlkeleri*' nde yokluğun bir niteliğinin olmadığını dolayısıyla eğer bir tözün özniteliği varsa onun var olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde durur. Yukarıda epistemolojik olarak maddi olanı açıklarken onun şekli ve uzamı gibi özelliklerinden hareketle maddi olan da kendi başına var olan bir tözdür diyebiliriz.

Buradan hareketle maddi(özdeksel) olanın duyular ile açık ve seçikçe şeklinden görmeye yöneltir. Tanrı da bizi aldatmak için onları bir gün başka, bir gün bambaşka şekilde ortaya koymadığına göre, onların bir düzen içinde olduğunu ve onların bu düzenlerinin kavranabilir olduğunu düşünebiliriz. Burada kendinden asırlar önce yaşamış olan Heraklitos'un düzen anlayışının izlerini görmek mümkün. Çünkü onun görüşlerindeki düzen anlayışı da içinde akılsal bazı öğeler barındırmaktadır. Bunu logos kavramıyla karşılayan Heraklitos'un her şeyin kendi içinde bir aklı olduğunu ifade eden görüşlerine Frank Thilly'nin *'Bir Felsefe Tarih: Yunan Felsefesi'* metninden bakacak olursak:

> *"Şeylerin bu tek düzenini ne tanrılardan ne de insanlardan herhangi biri yapmıştır; tersine, o her zaman değişmez ölçüye göre tutuşan ve değişmez ölçüye göre sönen sürekli-dirimli bir ateşti, öyledir ve öyle olacaktır.'' Herakleitos ondan kimi zaman Yazgının ya da Türenin işi olarak söz eder ve bu yolla zorunluk düşüncesini dile getirir. Tüm değişim ve çelişkinin ortasında süren ya da kalan tek şey tüm devinim ve değişim ve karşıtlığın altında yatan bu yasadır; bu şeylerdeki ustur, — logos. Öyleyse ilk ilke ussal bir ilkedir; dirimlidir ve usla donatılıdır. ''Tüm şeyleri tüm şeyler arasından yönlendirip yönetenin us olduğunu anlamak,'' der felsefecimiz, ''ancak bu bilgecedir."* (Thilly, 2019)

Heraklitos'un görüşlerinde de ortaya koyduğu gibi, evrende her şeyin kendinde bir aklı olduğu düşüncesine varabiliriz. Bu kendinde akıl, her birinin kendi mekanizmasının kendinde olduğu fikrinden hareketle her bir tözün başka birine ihtiyaç duymaksızın kendi iç düzeniyle devamlılığını getirir.

Buradan hareketle maddi olanın kendi başına töz olduğunu açıkça anlayabileceğimiz Descartes'in sözlerine bakmak gerekirse:

> *"Tanrı özüne aykırı olduğu için bizi aldatmıyor, öyleyse, uzunluk, enlilik ve derinlikçe uzamlı töz vardır ve şimdi ona ait olduğunu açıkça benimsediğimiz tüm özellikleriyle dünyada bulunmaktadır. Bu uzamlı töz, bizim asıl cisim ya da özdeksel şeylerin tözü dediğimiz şeydir."* (Descartes, 2017, s. 117)

Buradan hareketle uzamlı töz, maddi olan her şeyin tözüdür, diyebiliriz. Yukarıda herhangi bir cismin duyulara en basit şekil niteliğini dayattığını ifade etmiştik. Bu anlamda Descartes 'Şekil uzamın sınırıdır.' (Descartes, 2014, s. 75) derken, cismin uzamda herhangi bir şekil alan bir yapı olduğunu anlatmaya çalışır. Burada herhangi bir cismin özniteliğinin uzam olduğunu, bu nedenle onun tözünün uzamlı bir töz olduğunu ve bunun düşüncenin özniteliğinden oldukça farklı olduğunu söylemek gerekir.

Yukarıda yanılgılar nedeniyle çocuklukta edindiğimiz önyargıların kaynağı olarak gösterilen maddi doğanın aslında duyular nedeniyle bizi yanılttığını belirtmiştik. Descartes burada bir açıklama yapar ve duyuların maddi doğanın özünü kavrayamadığını, yalnızca onun işe yararlılığını kavrayabildiğini söyler. Bu nedenle onların kavranması için duyular yerine akıl yetisine yönlendirir ve ilk kavramların orada olduğunun üzerinde durur.

Kısacası maddi doğanın bizi yanıltıyor oluşu, onun kendi başına bir varlığı, tözü olduğu gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Tüm gerçekliği sadece düşünsel olan zemine oturtmayan Descartes, bize en temelde iki tözden bahseder. Şimdiye kadar teker teker iki tözün özniteliklerini ve neden onlara töz dediğimizi açıkladıktan sonra onlar arasındaki ilişkiyi açıklamak gerekir. Çünkü bu iki tözün ilişkisinin en belirgin özelliği olan insan, Descartes'ın felsefesinin en temel kavramını oluşturmaktadır. Burada bahsedilen insan, içinde hem düşünsel tözü hem de uzamsal tözü barındırdığından bunlar arasındaki ilişkiyi açık etmek ondaki tüm yönleri açığa çıkarmak demektir.

Burada ilişkinin nasıl olduğunu açıklamaya çalıştığımızda kendi başına var olan iki yapının ilişkisinden söz ettiğimizi unutmamak gerekir. Öyle ki Descartes bu ikilinin sıkı sıkıya bağlı ve birleşmiş olduğunu uzun uzun bizlere anlatır. O halde onların arasındaki ilişkiyi farklı yorumlar üzerinden anlamaya çalışalım. Öncelik ruh ve beden arasındaki ontolojik ilişkinin nasıl olduğuna Cevizci'nin yorumundan hareketle bakmak gerekirse şöyledir:

> *"Sözgelimi Descartes akıl yürütme ve anlama yeteneğinin, maddenin parçacıklarının mekanik hareketi ve etkileşimi yoluyla açıklanamayacağını, matematiksel bilginin doğanın mekanik yasaları tarafından hiçbir şekilde vücuda getirilemeyeceğini öne sürer. Salt insana özgü bu karakteristiklerin, onların mekanik bir biçimde işleyen bedenlerine ek olarak, farklı yasalara tabi olan başka bir şeye daha, yani bir rasyonel ruha sahip olmaları olgusuyla açıklanabileceğini söyler. Söz konusu rasyonel ruh, maddi olmayan bir gerçeklik olması dolayısıyla hiçbir mekanik sistemin ortaya çıkaramayacağı birtakım melekelere, irade etme ve anlama yeteneklerine sahip olur. Yine maddesiz olduğu içindir ki parçalara ayrılıp yok edilemez; bu yüzden o, Tanrının insan bedenindeki sureti olacak şekilde, ölümsüzdür."* (Cevizci, Felsefe Tarihi, 2009, s. 485-486)

Cevizci burada epistemolojik temelli olarak ruh ve beden arasındaki ilişkinin dışsal bir yönetme, yön verme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Maddi olanın tek başına sadece mekanik etkisi olabileceğini, onda bir rasyonalite olmayacağı için iradesinin de

olamayacağını belirtir. Çünkü düşünme özelliği, düşünsel tözün özelliğidir. Birbirine bu kadar farklı yapıdaki iki tözden birinin diğerine anlama ve rasyonalite kattığı bir şekilde ifade edilmektedir. Oysaki Descartes onların bütünüyle birleşik olduğunu ve onların aynı zamanda hep ayrı olduğunu anlamak gerektiğini söyler. Bu ruh ve beden ayrılığının üzerinde durmak gerekirse Descartes onların ayrılığını şu şekilde belirtmiştir:

> *"Tanrı bir ruhla bir bedeni olabileceği kadar birleştirerek, iki tözden tek bir şey oluştursa bile, yine ikisinin, bu birleşmeye rağmen birbirlerinden gerçek olarak ayrı kalacaklarını kavrıyoruz. Çünkü Tanrı bunların aralarına hangi bağı koymuş olursa olsun, yine onları birbirinden ayırma ya da birini diğeri olmaksızın koruma ya da saklama gücünü bırakmamıştır."* (Descartes, 2017, s. 102)

Ruh ve beden arasındaki ilişkide bedenin maddi doğasından hareketle kendi iç yasaları olduğunu ve onun bu işleyişini kendi başına sürdürdüğünü belirtmiştik. Bu denli rasyonelleştirmeyle onlar arasındaki özsel nitelikler bulanıklaşıyor ve ikisi arasında karıştırılmaması için konulmuş olan ayrım hiçleştiriliyor. Descartes'ın düalist bakış açısına uyum sağlamak ta zorlaşıyor. Bu nedenle onların ikisi arasındaki niteliksel ayrı kalma ve böyle kendi başına varlığını sürdürebilme ilkesine imkân veren bir ruh ve beden birlikteliği düşünülmelidir.

Böylesi bir yorumdan sonra Descartes'ın ruh ve beden ayrımına ilişkin *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da gemi ve kaptan[10] şeklinde yapmış olduğu benzetmeden hareketle Afşar Timuçin şöyle bir belirleme yapmıştır:

> *"Descartes, ruh ve madde ilişkisinin, gemiyle kaptan ilişkisine benzer bir ilişki olmadığını üstüne basa basa söylemişti. Bu ilişki bir gemi-kaptan ilişkisi olsaydı, benim dış dünya ile ilişkim mekanik bir ilişki olacaktı, yani Descartes'in kavrayan özneyle kavranan nesne arasındaki uzaklığı en aza indirgeme çabası tavsayacaktı. Uyuyan bir kaptan, korsanlar gemisini iyiden iyiye ele geçirdiği zaman bile uykusundan uyanmayabilir. Ben dış dünyayı salt mekanik bir ilişki içinde anlamaya bırakılmış biri değilim. Ama aynı zamanda onu yaşayan biriyim, ondan hazlar ve acılar alan biriyim."* (Timuçin, 1972, s. 218)

Buradan Timuçin'in düşüncelerinin, Cevizci'nin düşüncelerini eleştirir nitelikte olduğunu anlayabiliriz. Timuçin, ruh ve beden arasındaki ilişkinin bir tür dışsal ilişki

---

[10] Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da yaptığı bu açıklama ile "…İnsan bedeninde öyle bir dümencinin gemisinde oturduğu gibi oturmasının o ruha yetmeyeceğini ..." gemi, kaptan metaforuna yol açmıştır.(bkz: Descartes, René, **Yöntem Üzerine Konuşma**,Kabalcı Yayınları,İstanbul,2013,s.155)

olamayacağını, ruhun özelliğinin mekanik olanı kavrayıp ona yön veren bir tür kaptan olamayacağını Descartes 'tan hareketle bizlere anlatır.

Çünkü Descartes' a göre ruh ve beden arasındaki ilişkiyi, hareketi cisimler arasındaki hareketten ayırmak gerekir. Aksi halde ruhu da maddi özellikte ama sadece daha üst dereceden hareket ettiren bir madde olarak tasarlayabiliriz. Ama durumun böyle olmadığını Descartes şöyle ifade etmektedir:

> *"Düşünceye yüklediğiniz maddenin düşünce olmadığını, maddenin uzamının düşüncenin uzamından başka bir doğada olduğunu kolayca görebileceksiniz, çünkü birincisi belirli bir alan kaplar ve başka her cismi bu yerden uzaklaştırır, ikincisi ise bunu yapmaz."* (Descartes, 2015, s. 33)

Descartes ruh ile bedenin ilişkisini açıklamak için her zaman onların ayrımları üzerinde durur. Onların arasındaki ilişkiyi, herhangi bir cismin diğer cisimle olan ilişkisinde anlamak yanılgıdır. Çünkü cismin uzam, yer kaplama ve şekil gibi öznitelikleri varken ruhun bu cinsten bir özelliği yoktur. Bu cinsten özelliği olmayan bir varlığı, öyle bir özelliği varmış gibi etkilemesini bekleyebiliriz. Onların dolayımı bu türden bir hareket ettirme ilişkisi olarak ifade edilemez. O halde onların ilişkisi Timuçin'in ifade ettiği gibi içsel bir birliktelik olarak ifade edilebilir mi? Bir yaşamda acılar ve hazları duymaya yarayan içsel bir birliktelik olabilir mi?

Bu sorulara yanıt aramak, onların ilişkisini kavramak için de aydınlatıcı olacaktır. Böylesi içsel birliktelik, onların arasındaki ilişkide tıpkı Cevizci'nin yorumunda olduğu gibi ayrımları ortadan kaldırıyor. Çünkü onları yaşamı bir bütün olarak acı ve haz duymaya yarayan birliktelik olarak ifade ettiğimizde bu sefer de ikisini de düşünce cinsinden özelliklere eş tutmuş ve onun kendi özniteliklerini ortadan kaldırmış oluyoruz.

Oysa Descartes bu iki tözün kendi başına dayanaksız varlıklarını ortadan kaldırmadan onların ikisinin ilişkisini ifade edebilmektedir. Ona göre iki tözü açık ve seçik farklı farklı kavrayabiliyorsam bu kavrayış ontolojik olarak ayrı olmalarından da gelir. Çünkü bu ayrım hem düşüncelerinin temelindeki görüşüne destek olacak hem de Kartezyen ifadesine uygun bir temellendirmeyi beraberinde getirecektir. Ancak bu düşünsel olan ile uzamsal olanın ayrı olması durumu, yani düalist bakış açısı

düşüncelerinin en başında *Meditasyon*[11] metninde apaçık görülse de sonraki eserlerinde ruh ve beden arasında bir dolayım ilişkisi ifade etmektedir. Böylece ruh ve beden kendi özniteliklerini korumakla birlikte bir üçüncü durum ruh ve beden birlikteliğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum elbette ruh ve beden arasındaki dolayımı açıklamakla mümkün olacaktır. Nasıl ki bilgi elde ederken en basit olanı temel aldığımızda salt maddi, salt düşünsel dedikten sonra hem düşünsel hem de maddi olan bir üçüncü temel alındıysa, ruh ve bedene dair ontolojik açıklamada da durum aynı olacaktır.

Ruh ve beden, kendi iç dayanakları ve kendine has özellikleri olan iki töz iken aralarında onların dolayımını açıklayan görüşler *Ahlak Üzerine Mektuplar*'da ruhun bedene ve bedenin de duygular ve tutkular doğurarak ruha etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Bazı ilk kavramlar asıllardır ki bütün bilgilerimizi o örneklerin üzerine kurarız. Ancak bu tür kavramlar çok azdır. Kavradığımız her şeye uyan, en genel olan, varlık, sayı, süre vb. kavramlarından başka özel olarak cisim için uzam kavramı vardır, ondan da şekil ve hareket kavramları çıkar. Yalnızca ruh için de düşünce kavramı vardır, o da anlayışın algıları ile iradenin eğilimlerini içerir. Son olarak ruh ile bedenin birleşimi kavramı vardır, ruhun bedeni hareket ettirme kavramı ile bedenin duygular ve tutkular doğurarak ruha etki etme gücünün kavramı bu birleşme kavramına bağlıdır."* (Descartes, 2015, s. 28)

Buradan anlaşılacağı üzere ilk metinlerdeki düalist bakış açısı, aslında karşı tezlerin birliğini oluşturan bir diyalektik anlayışına dönüşmüştür. Bu bağlamda Descartes'ın yıllar içinde yazdığı yazılarla, onun düalizmde diyalektik bakış açısına yöneldiğini kavramak mümkün. Çünkü uzamsal töz ile düşünsel tözün kendi başına varlığının sonucu ve devamı olarak ruh ve beden birliği de kendi başına ifade edilmekte ve bunları anlamanın en genel kavramı olduğu söylenmektedir. Bu ilişkiyi sağlayan temel dolayımın maddi olanın doğasını, ruhun yönelimi, duygular ve tutkular olduğunu ifade eden Descartes bu görüşünü *Ruhun Tutkuları*'nda ifade etmiştir:

> *"Tutkular ruh ile bedenin sımsıkı birleşmenin bulanık ya da karışık ve anlaşılması güç kıldığı algılar arasındadır. Onları ayrıca duyumlar diye de adlandırabiliriz, çünkü bunlar ruhta dış duyuların nesneleriyle aynı şekilde algılanırlar ve ruh tarafından başka biçimde bilinemezler."* (Descartes, Ruhun Tutkuları, 2014, s. 32)

[11] Descartes *Meditasyon*'da ikinci ve altıncı meditasyonda bu konuya uzun uzun yer vermektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere ruhun bedenle birleşimi bedenin duygular ve tutkular yoluyla ruhu beslemesinden başlayarak ruhun ve bedenin bütün ilişkisine olanak sağlamaktadır. Bu bütünlüğü sağlayan maddi alanda bedenin bazı isteklerine ruhun kaynağı olduğu tutkuların yön vermesiyle gerçekleştirilir. Descartes'a göre akıl dolayımı, öznenin özne olmaklığını mümkün kılan bir dolayımdır. Bu dolayım ontolojik olarak ayrı olan iki alan arasındaki etkileşimi sağlayarak bir bakıma bütünlüğün tesisini sağlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
DESCARTES FELSEFESİNDE EPİSTEMOLOJİK ÖZNE

2.1 *COGİTO*

Descartes yeni dünyanın başlatıcısı olarak 17.yüzyılda özneyi baştan aşağı kurmaya çalışmıştır. Özneyi temele alan bu yaklaşımı anlayabilmek için onun ürettiği bilgileri mercek altına almak faydalı olacaktır. Descartes ilk olarak tüm bilgi süreçlerini yeniden kurgulamıştır. Gözlemlediği birçok çalışma ve hayat deneyiminin de katkısıyla kendisinin sahip olduğu tüm mirasa şüpheyle bakması gerektiğini fark etmiştir. Askerlik yaptığı dönemde birçok yeri ziyaret eden Descartes, bu ziyaretlerden edindiği deneyimlerden bahsederken şüpheci yaklaşımın gerekliliğini ise şöyle vurgulamıştır: "Bence bunların bana en büyük faydası, bizim adetlerimize çok tuhaf ve gülünç gelen birçok şeyin, ne olursa olsun başka halklarca ortak olarak benimsenmiş olduğunu gözlemem ve bunun sonucunda sadece örneklerle, alışkanlıklarla bana belletilen şeylere körü körüne inanmamayı öğrenmem oldu." (Descartes, 2013, s. 45)

Buradan da anlaşılacağına göre, elde olan tüm bilgilere, kaynakları bilinmedikçe inanmamak gerek. Bunları olduğu gibi kabul etmektense sorgulamayı tercih etmek lazımdır. Çünkü kesin bilgiye ulaşmak çok önemlidir. Matematiğin vermiş olduğu kesinliği, elde edilen tüm bilgilerde aramalı, bu kesinliği bulana kadar şüphe etmekten geri kalmamalıdır.

Büyük olan yapılardan alternatifini göstermeden veya var olanın tümünden bir anda kurtulunca ne yapılabilir? Onun yerine Descartes, insanların kendi yapılarını ve alışkanlıklarını değiştirmeyi tercih etmenin doğruluğuna işaret eder. Böylece insanın kendi yapısında oluşan bazı yeniliklerin kurumları değiştireceğini düşünür. Descartes insanın kurumlardan doğru bilgi elde edemeyeceğine dair görüşünü şöyle ifade eder: "Sonuçta kurumlar arasındaki bazı noksanlıklar söz konusu olabilir, zaten farklı halkların farklı kurumları olması bile hepsinin kusursuz olmadığının bir göstergesidir." (Descartes, 2013, s. 59) Çünkü kurumların yapısının da doğruyu vermeye yeterli olmadığını düşünür Kurumların kuruluş şekilleri, yasaları ve kendi iç dinamikleri birbirinden farklıdır. O, bu kurumlar yerine bireye ilişkin bakış açısını tercih etmeyi önermiştir.

Bu durumlarda Descartes, kişilerin alışkanlıklarını iyileştirmeye çalışmanın ve geleneksel, yanıltıcı bilgileri geride bırakmanın kolay bir yolu olabilir, düşüncesine ulaşmıştır. Ancak insanın alışkanlıklarından vazgeçmesi ve onlara neden sahip olduğunu sorgulaması düşündüğümüz kadar kolay değildir. Bir el yıkamaktan, yatma saatine kadar hayatımızın her anında alışkanlıklarımızın etkisi altındayızdır. "Ben bunları değiştiriyorum." demek için güçlü nedenlere ihtiyaç duyarız ve anlarız ki bu o kadar kolay bir yol değildir.

Ancak bazen böyle durumlarda belki önümüzdeki yararlılığı yüksek çözümlerden birini kabul etmek daha akıllıca gelebilmiştir. Etrafımızda bir bilgiyle çok sayıda kişi sonuca ulaştıysa bize de doğru gelebilir. Birçoğumuz hemen hemen bu yolu tercih ederiz, çünkü güvenilir gelmiştir. Kendimize onca kişinin yanlış yapmayacağını söyleriz, hatta denenmişi deneme demişizdir. Ancak Descartes bu görüşü de eleştirir ve ona göre "Doğruluğunu kolay kolay ispatlayamayacağımız meselelerde çoğunluğun görüşüne hiç itibar etmemek gerekiyor, çünkü bu doğruyu bir kişinin görme ihtimali, birçok kişinin görme ihtimalinden çok daha yüksektir." (Descartes, 2013, s. 59) Buradan anlaşılabilecek olan, bir kişinin etrafında kendi bakış açısıyla bir gözlem yapması, yargıya varması ve bu yargı üzerine düşünmesi topluluğun sözünün peşinden gitmesinden daha emin bir yoldur.

Burada kitle psikolojisinin vermiş olduğu sorumluluktan kurtulma hissine dikkat çekmek gerekmiştir. Bu histen arınmak, kendi aklının bilgisiyle yola koyulmak kolay değildir. Kişi kendi başına karar verme düşüncesinden uzak kalıp bunun konforuna düşerse artık kitlenin kararlarını bir daha sorgulayamaz hale gelebilmiştir. Kendisine verilen tüm bilgileri doğru kabul edebilmiştir. Bu nedenle bazen tek bir kişi, birçok kişiye nazaran daha doğru ifadelere başvurabilmiş, olanı olduğu gibi görme imkânını yakalayabilmiştir. Çünkü kişinin düşünme ediminin diri ve ayakta oluşu onu yanılgılardan kurtarmıştır. Ama o tek kişi kim olacak? Burada ciddiyetle bakılması gereken konu budur. Çünkü tek kişi doğruyu bulacak diye bir hakikat te yoktur. Descartes'ta kendi ülkesinin içindeki yaşamında birçok doğruya sahipti ancak dışarı çıktığında, diğer adetler ve kültürlerle karşılaştığında böyle olmadığını deneyimlemiştir. Anladığımız üzere Descartes, aslında deneyimlerinden hareketle öznenin bilgiyi neyin üzerine tesis edeceğinin arayışına girmişti ama üzerine

yükseleceği zemini bulmakta imtina ederken o da bir kişinin görüşlerinin doğru kabul edilmesinin onu bu arayıştan kurtaracağını düşünmüştü.

Bu düşüncesini kendi deneyimlerinden hareketle şu ifadelerinden anlayabiliriz: "Kısacası insanlar arasında fikirlerine değer verilen kimse bulamamıştım ki, fikirlerine ben de sıkı sıkıya sarılayım ve başka fikirler yerine onları tercih edebileyim." (Descartes, 2013, s. 59) Kendisine eğitim aldığı öğretmenlerinin, ailesinin ve saygı duyduğu insanların söyledikleri de hakikati ve kesinliği vermiyor gibidir. Onların da bilgilerinin dayanaklarının neler olduğunu bilemeyeceğimizden, şüphe etmemiz gerektiğinden bizi uyarmıştır. Bilginin bugün kulaktan duyma, referansı önemsenmeden kabul edilme yatkınlığına da eleştiri yapan Descartes, bizleri kendi deneyimlerimize, kendi aklımıza bağlı kılmamız konusunda uyarmıştır. Çünkü Descartes tasarımının temeline özneyi koyarken bu öznenin referanslarını da kendinden hareketle kurmuştur.. Dolayısıyla burada Descartes bir kişinin görmesi olarak ifade ederken her bir bireyin kendi görüşünden bahsetmiştir. Her bir kişinin deneyimine, aklına ilişkin yargılarda bulunması, onları özne yapmıştır.

Descartes, herhangi bir şeyi deneyimlemeden, yaşamadan ona dair doğru ya da yanlış bir yargıda bulunmanın problemli olduğunu, kendisini yanılgıya düşüreceğini savunur. Bu noktada kurumların büyüklüğünden ve karmaşık yapısından, bir kimsenin görüşüne hakikat gibi bakamayışından ya da bakmaya değer görmediğinden yola çıkarak kurgulayabileceği tek bir zemin kalmıştı. "Amacım sadece kendi fikirlerimi iyileştirmeye çalışmak ve tamamen bana ait bir temelin üzerine bina inşa etmek, daha ötesi yok." (Descartes, Yöntem Üzerine Konuşma, 2013, s. 55) Descartes özneyi yeniden tarif etmek için yine öznenin kendisini zemin edecektir. Tüm düşüncesinin temeline özneyi yerleştiren Descartes, bu özneyi biyolojik bir canlılık taşımanın ötesinde tarif etmiştir. Böylesine bir tarif, onun yalnızca düşünme özelliğinden hareketle tasarlanmaktaydı. Felsefesinin temeline yerleştirdiği özne anlayışı, kendi aklından hareket eden, salt düşünmeye dayalı ve eyleme geçen bir yapıdır.

Ama bu öznede o kadar çok karmaşık bilgiler bulunmakta ki nereden başlamalı? Bunun için "yaşamda doğru yolu daha açık görmek ve emin adımlarla ilerlemek için her zaman büyük bir hevesle doğru bilgiyi yanlıştan ayırt etmeye çalışıyorum" (Descartes, 2013, s. 43) ifadesini kullanmıştır. İnsanların gündelik yaşamlarında bir sürü deneyimleri vardır. Bu deneyimlerinin hepsinin toplandığı merkez yine öznenin

kendisi. Peki, bu kadar çok deneyimlerin hepsi açık seçik mi? Peki hepsi insana göründüğü kadar gerçeği yansıtıyor mu?

Bunu anlamanın tek yolu, öznenin kendi aklından hareketle bilgiyi tesis etmesidir. Çünkü ancak bu şekilde bilginin dayanaklarına ulaşılabilir. Burada Descartes, öznenin *'cogito'* sürecinden bahsetmiştir. Descartes öznenin kendi aklına eğilmesini ve buradan hareket edebilmesini, iradesinin kaynağını kendi yetileri üzerinden tesis etmesinin önemini vurgulamıştır. Bu noktada cogito kavramına bakacak olursak; Betül Çötüksöken'in *Kavramlara Felsefe ile Bakmak* kitabında *cogito* için Deleuze ve Guattari'nin yorumunu şu şekilde aktarır:

> *G. Deleuze ve F. Guattari'nin cogito kavramına ilişkin çözümlemesi çok ilginçtir: "Bu kavramın üç bileştiricisi vardır; şüphelenmek, düşünmek, olmak (. ..). Düşünüyorum 'öyleyse' varım, ya da daha bir tamamlanmış olarak; şüphelenmekte olan ben, düşünüyorum, varım, ben düşünen bir şeyim. Bu, Descartes'm anladığı haliyle, durmaksızın yinelenen düşünme olayı'dır.* (Çotuksöken, 1998, s. 66)

Cogito kavramının içinde insan şüphesinin, düşünmesinin ve bunlardan hareketle var olma anlamlarının taşındığını ifade ederken, özne olmanın tarifi veriliyordu. Bu tarif, insanın kendi yaşamında kendinin hâkimiyetini, bu hâkimiyet için nelerin gerekli olduğunun vurgusunu taşımaktadır. Buradan itibaren dünyayı, öznenin kendinden hareketle anladığını ve olanları kendi üzerinden, kendi kendine düşünmesi üzerinden ortaya koyduğunu söylemek mümkün.

Bu düşünceyle Descartes, ömrünün uzun bir süresini dışarıda, ülkesinden toprağından uzakta, farklı deneyimler yaşayarak geçirmiştir. Uzun bir süre sonunda birçok deneyimle kendine yöneldiğinde kendisine şu soruyu sormuştur: "Kendimden en iyi ne elde ederim?" (Descartes, 2013, s. 45) Bütün deneyimlerinden öğrendiği yegâne şey; yanılgılardan arınmak ve her zaman hakiki bilgilerin ne olduğunu anlamanın peşine düşmek olduğudur. Bu noktada yapılması gereken bu yanılgı ile hakiki bilginin karışmış olduğu deneyimlerimizden sıyrılmıştır. Hepsini bir kenara bırakmıştır. Dolayısıyla her türlü deneyimlerimizden de şüphe etmemiz gerektiğini söylemektedir. Böylece salt düşünmeyle baş başa kalabilmek… Bu öyle kolay yapılabilir bir şey değildir. Ama Descartes'a göre açık seçik hakiki bilginin peşine düşmek benim yegâne amacımsa, bunun yapılması zorunludur. Bu, aklın modern kullanımıdır. Salt düşünme özelliğine dayalı aklın kullanımı kendini burada ortaya

koyar. Bununla beraber Descartes'a göre bu deneyimlerle karışık bilgileri geriye dönük ayıklama işlemi de yine kişiyi yanılgıya düşürür.

Çünkü deneyimler o kadar gerçekçidir ki yanılgıya düşürmesi ya da insanı koyulduğu yoldan vazgeçirmesi, yorması mümkündür. Descartes'ın yanılgıya düşmeye ilişkin düşüncelerine bakacak olursak:

> *"Yapabileceğim en iyi şey topyekûn ve bir kerede zihnimden söküp atmak sonra da daha iyilerini hatta belki de su anki aklımın süzgecinden geçirdikten sonra aynılarını kabul etmekti. Çünkü eski binaların temellerine yapışıp kalmaktansa zamanında henüz gençken doğru olup olmadığını hiç araştırmadan safiyane kabullendiğim ilkelere dayanmaktansa, hayatıma bir çekidüzen verebilmemin en iyi yolunun bu olduğuna inanıyordum."* (Descartes, 2013, s. 53)

Buradan hareketle ellerini kollarını sıvamış yoğun bir işe başlayan insan gibi tek tek ayıklama olmayacağını, insanın tüm referanslarını topyekûn değiştireceğini, bunu yaparken de aslında tekrar inşa sırasında yanılmanın imkânlarını araştırmıştır.

Aslında deneyimden elde edilen duyu verilerinden sıyrılarak "zihinsel düşünsel soyutlama ile görünür kılmak" amacıyla deneyim alanındakilere şüpheyle yaklaşmak gerektiğini savunmuştur. Aksi halde her şey her şeyle karışacağından soyutlama ile en basit olanın görünür kılınması mümkün olmayacaktır. Duyuları dışarda bırakmalıyız, bırakmazsak yanılgılar dünyasının kapısını aralamış oluruz. Bu durum duyuları küçümsemek anlamına gelmiyor. Zihinsel düşünce ile soyutlayarak şeylere dair daha görünür bilgiler elde edilmeye çalışmak, doğru referanslardan hareket etmek anlamına gelmektedir.

Çünkü üzerine hayatımızı inşa ettiğimiz birçok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilerin hangisinin gerçekten doğru dayanaklara sahip olduğu, hangisinin dayanaksız olduğu konusu oldukça sorunludur. Bir insan ister dayanaklı ister dayanaksız olarak edinsin, bilgilerinden, alışkanlıklarından ayrılması, onları reddetmesi durumu onu çıplak bırakmıştır. Bu çıplaklık Descartes için *cogito* olabilmenin önemli bir aşamasıdır. Bu anlamda öznenin kendi kendini sorgulaması, kendisindeki bilgileri sorgulaması ve onlardan kurtulması değişen özne anlayışının göstergesidir. Burada ilk defa kendine yönelen ve kendisinde ne olup bittiğini merak eden bir anlayışı görmekteyiz. Kendisinden sonra oldukça tartışma konusu olacak olan kendine yönelen özne anlamında *cogito* kendisini inşa için, önce şüphe ile başlayacaktır.

2.2 ŞÜPHE DURUMU

Böyle bir durumda insan kendini tüm bilgilerinden arınmış ve saf hisseder. Bu ilk bakışta çok temiz ve güzel bir başlangıç gibi görünse de bizi ayakta tutan bildiklerimiz, bağlandıklarımızdır. Onlardan bir çırpıda sıyrılmak ne kadar zorsa onların olmadığı durumda ayakta durmak ta kolay değildir. Bildiğimiz birçok bilgiden bilgisayar dosyasını temizler gibi arınmamız mümkün değildir. Bu noktada "İnsan önceden bildiklerini yıkıp yeniden inşa edeceği sırada yaşamak için kendisine geçici ev inşa etmesi gerekir." (Descartes, 2013, s. 75) Tüm bilgilerinden sıyrıldığında inşa edeceği eve ilişkin ayrıntıları üçüncü bölümde açılacaktır. Bu noktada insanın şüphe sürecinde topyekûn silmeye ve sonrasının ne olacağını bilmeksizin gözü kapalı gitmeye çalışmadığını anlıyoruz. Şüphe etme sürecinden önce de sonra da kendisine bir yol haritası belirlemeye çalıştığı açıktır.

Descartes eğer bir yola çıkılacaksa önce yöntem belirlenmesi gerektiği üzerine oldukça çok vurgu yapmaktadır. Çünkü eğer bir yöntem yoksa o yola hiç çıkılmamalıdır. Bu görüş Descartes için en önce gelen görüşlerden biridir. Yöntemsiz yola çıkmanın sorunlarına Descartes'in *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* metninden bakacak olursak:

> *"Gerçeği yöntemsiz bir şekilde aramaktansa hiç aramamak daha iyidir: Düzensiz çalışmaların ve karmaşık düşüncelerin doğal aydınlıkları kararttığı ve aklı körelttiği kesindir. Bu şekilde karanlıklar içinde yürümeyi adet haline getirenler görüşlerini o denli zayıflatırlar ki gün ışığına dayanamaz hale gelirler."* (Descartes, 2014, s. 38)

Bu anlamda yöntem, yolun sonuna kadar gelindiğinde ne yapılacağının bilindiği bir evreler silsilesidir. Descartes, insanın her şeyi doğru yöntem kullandığımız takdirde bileceğini iddia etmez. Aksine insan da böyle düşünmemelidir ona göre. Olabildiğince sınırlayarak başlamalıdır hakikati kavramak için. Bu nedenle kendinden öncekilerden oldukça farklı olarak varlıkların mükemmelliğinden, bütünlüğünden gözü kamaşmaz. Descartes bilmek istediklerini en ince ayrıntısına kadar parçalara ayırır. Bu atomize etmek anlamında değil bütünselliği oluşturan parçalar arasındaki ilişkiyi kavrayacak düzeyde ayırmaktır. Descartes bilgi elde etme yönteminde gidilen bu yolda ne yapılacağına dair şunları söylemektedir:

> *"En basit şeyleri üstü kapalı olanlardan ayırmak ve bu incelemeyi belli bir düzen içerisinde izlemek için bazı gerçeklerden başka gerçekleri çıkardığımız her konu dizisinde, önce en basit olanı bulmak ve tüm diğer konuların bu en basit olandan*

> *az çok ya da eşit biçimde nasıl uzaklaştıklarını anlamak gerekir."* (Descartes, 2014, s. 45)

Buradan anlaşılacak olan aslında bilginin elde edilebilecek en basit parçadan kurulabilecek bir şey olduğudur. Bu basit parça aslında en temel, aynı zamanda en mutlak hem de en hakikati içereni olduğudur. İşte bilme sürecinde yapılası gereken, nesneler arası ilişkilerde mutlak olanı aramaktır. Descartes'ın mutlak kavramından anladığını açmak gerekebilir, yoksa Platon'un değişmez, doğuştan getirilen ve bu dünyada yeri bulunmayan *idea* kavramı ile karışabilir. Bunun için Descartes mutlak olanla ilgili şöyle ifade etmektedir:

> *"Mutlak olarak adlandırdığımız şey basit ve ayrıştırılamaz bir unsura sahip olan her şeydir. Bağımsız, sebep, basit evrensel, tek, eşit, benzer, doğru vb diye görülen her şeyi buna örnek olarak gösterebiliriz. Var olan basit şey, aynı zamanda en kolaydır. Bu sorunların çözümüne ulaşmak için kullanmamız gereken şeydir."* (Descartes, 2014, s. 45)

Ona göre mutlak aslında en temel olandır. İşte bu en temel, mutlak olanı aramaya koyulur. Bu süreçte bilgilerinin tümünden bir damla bile yanlış olduğunu düşündüğü şeye ihtimal vermeksizin geldiği bu noktada elinde yalnızca kendinden kuşku duyamayacağı şeyler kaldığını ifade eder. Bu kalan şeyler, işte hakikatinden asla kuşku duymadığı şeyler olacaktır. Bu kendisinden kuşku duyulmayacak olan şey Descartes için yukarıda da uzun uzun ifade edildiği gibi kuşku duyma yetisine sahip olan 'ben'dir. Kuşkudan hareketle kendisinin varlığına ulaştığını Descartes şu şekilde belirtir:

> *"Uyanık olduğumuz zamanlarda bize doğru görünen şeylerin, uyurken de aynı şekilde görünebileceğine dikkat ettim, üstelik o sırada tamamen yanlış ya da genelde yanlış olmalarına rağmen; bu yüzden uyanıkken düşündüğüm şeylerin hiçbirinin düşlerimdeki hayallerden daha gerçek olmadıklarına hükmettim. Ama hemen sonra fark ettim ki, ben böyle yanlış diye ne var ne yok reddederken, o sırada bizzat kendimin var olduğundan asla şüphe edemem."* (Descartes, 2013, s. 95,97)

Şüphe etme eyleminden düşünmeye, düşünme eyleminden kendisinin ontolojik varlığına kadar ulaşan bu argüman Descartes'ın felsefesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Şüphe ettiğim doğruysa ki, bundan hiçbir kuşku yok gibidir. Düşündüğüm de aynı derecede doğrudur. Çünkü şüphe etmek sadece belli bir şekilde düşünmek değilse başka ne olabilir ki? Descartes'a göre bir şekilde şüphe duymasam neyi bilebilirim ki?

Onun '*Düşünüyorum, o halde, varım.*' önermesi, o meşhur önerme işte tam da burada anlam kazanmıştır. Bu, önerme bilgilerimin doğruluk ve kesinlik kazanması bakımından önemlidir. Çünkü bu önermenin gerçekliği söz konusu olmadıkça düşünmek mümkün değildir. Çok canlı ve net düşünebildiğim her şey doğrudur. Buradan hareketle neyi net olarak algılarım? Ben doğada her şeyi net olarak algılayamıyorum, o halde doğam tam anlamıyla kusursuz değil. Ama aynı zamanda şüphe ederek, akılla kusursuz bilgiye ulaşabiliyorum. Bu kusursuz bilgiye doğamdan hareketle değil kusursuz olan bir şeyden bana gelmiş olmalıdır. Descartes'ın Tanrı'nın varlığına ilişkin düşüncelerine Laberthonnière şu şekilde yorum yapmıştır:

> *"Kendinden önce gelen veya kendisi ile aynı zamanda yaşayanlar gibi, Copernicus'lar, Galileo'lar, Bacon'lar gibi, fakat hepsinden daha katiyet ve daha sebatla ve kendini bütün bir metafizikler haklı göstererek, ilahiyatçıların dünya görüşü amansızca sarsıyordu. Tanrı'nın varlığını, dünya yolu ile bildiğini ileri sürüyordu. Göke yükselmek için, yeri basamak yapmıyordu, tersine yere inmek için gökten faydalanıyordu. Dünyadan, kendine Tanrı'yı garantı etmesini istemiyordu. Tanrı'dan dünyayı garanti etmesini istiyordu."* (Laberthonnière, 1977, s. 23)

Bende kusursuz bilgiye ulaşma yetisi kusursuz olan varlığın verdiği bir şey olabilir. O halde Tanrı da vardır ve kesindir. Her şeyi kendisinden edindiğim kusursuz varlığı kesin olarak kabul etmek durumundadır; çünkü edindiği bilgilerin kusursuzluğunun imkânı olarak görmüştür. Yukarıda da bahsedildiği gibi, aksi halde kendisine verilen kusursuz bilgilerin kusurlu olan insandan nasıl çıkacağını açıklamak imkânsız olmuştur. Doğanın işleyişine, kendine, evrene ilişkin kusursuz bilgiler için kendisinin varlığını ilk ilke olarak belirledikten sonra bu varlıktan hareketle ulaştığı ilk şey, Tanrı'nın varlığı olmuştur.

Çünkü tüm bilgilerinden şüphe duyması, onun için yöntemin ilk basamağıdır. Şüphe durumu, onun için sonuna kadar götürülecek bir durum değil, sadece yanlışlarından arınması için kullanılan bir araçtır.

Bu nedenle şimdi tüm bildiklerinden şüphe ettikten sonra hakiki temellerle bir inşa başlamıştır. Ancak şimdi eski alışkanlıkları edinebilmiş olan özne onları tekrardan edinebileceğinden hakiki bilgiler ile inşa için bir yönteme ihtiyacı vardır. Timuçin bu yöntem ile ilgili en genel ifadeyi şöyle dile getirmiştir:

> *"Descartes'cı bilgi yöntemi, bir bütünde en basit özden kalkarak onun bütün öbür öğelerle ilişkisini ortaya çıkarmak ve ancak matematiksel yolla ortaya konan bu ilişkiyi matematik dille adlandırmaktadır. Öyleyse yöntem, ilişkili durumları*

> *ölçerek karşılaştırma yoludur. Buna, çok genel anlamda, doğal yasaların matematiksel okunuşu da diyebiliriz."* (Timuçin, 1972, s. 55)

Timuçin, Descartes'ın en temel olana odaklanmaktan, matematiksel olanı anladığını ifade etmiştir. Descartes doğayı matematiksel ilkelerle anlamaya çalışmanın doğru bir yol olduğunu düşünmekteydi; çünkü evren Tanrı'nın aklındaki matematiksel idelere göre düzenlenmiştir ve kusursuzluğunu buradan almıştır. Eğer özne de ilişkileri ve bağıntıları matematiksel olarak ifade ederek bilgi elde ederse hakikate ulaşabilirdi.

Descartes'in aklın varlığını ve onu özne yapmasına ilişkin görüşleri için Frederick Compleston'un görüşlerine bakacak olursak:

> *Özdeksel dünya geometrik uzam ile özdeşleştirilmiş özdeğin ve devimin terimlerinde betimlenebilir, ve tüm cisimler dirimli cisimleri de kapsamak üzere, bir anlamda makinelerdir. Ama bir bütün olarak insan salt bu düzeneksel dizgenin bir üyesine indirgenemez. Çünkü hem özdeksel dünyayı hem de onu yöneten belirleyici etker nedensellik yasalarını aşan tinsel bir anlığı vardır. Öyleyse modern çağın tam eşiğinde 'modern felsefenin babası'olarak bilinen felsefecinin genel olarak tinsel olgulsallığın ve özel olarak insanın tinsel anlığının varoluşunu ileri sürdüğünü görürürüz. Ve bu sav yalnızca eski geleneğin bir kalıntısı değildir; Descartes'ın dizgesinin bütünleyici bir parçasıydı ve onun yeni bilimsel dünya görüşünün meydan okumasına karşı yanıtının bir bölümünü temsil ediyordu.* (Copleston, 2010, s. 20)

Compleston Descartes'ın insan anlığını, cisimsel dünyadan farklı yanı olarak ortaya koyduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki bu tinsellik Skolastik dönemin bir yansımasından ziyade özneye bütünsellik katan ve onu salt cisimselliğe ve onun mekanik yapısına indirgemekten alı koyan, özgürleştiren ve bilgi üretmeye imkan veren bir yapıya ulaştırmıştır.

Bunun için akıl sahibi bir varlık olmak ile yalnızca cisimli bir varlık olmak arasında kesin bir ayrım yapmak gerekirdi. Çünkü akıl sahibi bir varlık, ancak bu yöntemle kusursuz olana ulaşabilir. Descartes'ın akıl sahibi olmak ve bilgi elde etmek arasındaki ilişkiyi anlayabileceğimiz düşünceleri *Yöntem Üzerine Konuşmalar* metninde şöyle bulunmaktadır:

> *"İnsanlar arasında sağduyu kadar eşit dağıtılmış bir şey yok, çünkü herkes kendisinin o kadar sağduyulu olduğunu düşünüyor ki, en doymaz arzuları olanlar ve doğadaki her şeye burun kıvıranlar bile sahip olduklarından fazlasını istemeyi akıllarına bile getirmiyor. Bence bu konuda herkes topyekûn yanılmış olamaz, aksine bu bana doğru karar verme ve doğruyu yanlıştan ayırt etme yetisinin bütün insanlara daha doğuştan eşit paylaştırılmış olduğunu gösteriyor."* (Descartes, 2013, s. 25)

Bu kusursuz yapı insanın henüz doğmadan kendisinde bulunan akıldan geliyorsa herkes hakikate ulaşmak bakımından eşittir. Ancak bu durumun, yani eşit akılsal durumun eşit hakiki bilgiye ulaşma anlamına gelmediğine dair Timuçin şunları belirtmiştir:

> *"Descartes'e göre yargı gücü, yani akıl, ya da onun deyişiyle < le bon sens> dünyamızın en iyi paylaştırılmış şeyidir. Belki bu dünyada insanlar her şeyi eşit olarak paylaşmamışlardır ama akıl denen şeyi eşit olarak paylaşmışlardır. Yargı gücü ya da akıl dediğimiz şey, yani iyi yargılama ve doğruyu yanlıştan ayırt etme becerisi, bütün doğal olarak eşittir, yani her insan doğruyu yanlıştan ayırabilme yeteneğine doğuştan sahiptir."* (Timuçin, 1972, s. 96,97)

Timuçin'e göre, Descartes için bir başlangıç noktası olarak ortaya koyduğu akıl, düşünme yetisine vurgu yapmıştır. Bu vurgu bize, akıl sahibi olmak bakımından sağlanan eşitliği göstermiştir. Ancak Descartes akıl sahibi olmakla onu kullanmak arasındaki farka dikkat çekmiştir. Bu durum bazı haklara eşit sahip olsak da onu kullanmak bakımından farklılıklarımız olduğu durumuyla benzerlik taşımaktadır. Descartes bu durumu aynı durumlara farklı yargılar üretebilmemizle de örneklendirir. Herkesin doğru bilgiye doğuştan ulaşmasının, her birinin hakiki, mutlak, kalıcı bilgiye ulaşacağı anlamına gelmediğinin üzerinde durmuştur. Peki, nedir aklı kullanma? Descartes bu soruya şöyle cevap vermektedir: "Kısaca, hayatın yönetiminde aklımızın gerçek işi, çalışarak elde edebileceğimiz bütün ruh ve beden olgunluklarının değerini tutkusuz olarak incelemek ve gözden geçirmektir." (Descartes, 2015, s. 56) Descartes'a göre aklı kullanmanın kendisi, aslında iyiyi kötüden ayırma yahut doğruyu yanlıştan ayırma yetisidir.

Bu noktada öznenin iyi karar verme yetisi üzerine dikkat çekilebilir. Çünkü Descartes için biyolojik olarak değil de karar veren, eyleyen ve varlığını düşünerek oluşturan öznenin oluşumu için iyi karar verme yetisi çok büyük önem taşır. Bu nedenle Descartes'ın özne kavramı statik, yaşamdan uzak eylemeyen bir özne değil, eyleyen, karar veren, yaşayan bir öznedir. Öznenin iyi karar [12]vermesinin önemine üçüncü bölümde tutkular ve irade arası ilişki üzerinden değinilecek ve ahlaka ilişkin görüşleri ortaya konacaktır. Ona göre iyi karar vermenin dayanağı iki şeydir. Hakikatin bilgisine dayanması ve bunun bir alışkanlık olması. Buradaki alışkanlık gerektiğinde

[12] Descartes iyi karar vermenin öneminden Prenses Elisabeth'e 15 Eylül 1645'de yazdığı mektupta bahsetmektedir.

hakikat olarak kabul ettiklerimizi tekrar tekrar doğrulama ve dayanağımızın hakikat olmasına dikkat etmemiz olacaktır. Peki, dayanağımız olan hakikat nedir? Şüphe durumunda olan öznenin dayanacağı hakikat nasıl bir hakikat olacaktır? Bu zamana kadar bildiği pek çok şey hakikat değil miydi? Vazgeçtiklerini düşündüğünde onlar da gayet açık seçik görünüyordu. Peki, ben hangi hakikatlere dayanarak iyi karar verebilirim? İyi karar verme becerisi, insanın edinmesi gereken önemli bir şeydir. Çünkü Descartes, ahlak görüşlerini iyi karar verme üzerine inşa edecektir. İyi karar verme, şüphe sürecinin ardından öznenin tüm geleneğin verdiği bilgilerden arınmış ve yeni bilgi elde etmeye çalışan öznede bulunması gereken önemli bir beceridir. Bu beceri olmaksızın özne olmanın imkânı ortadan kalkmıştır.

Bir yöntemle artık öznenin bildiklerini inşa edecek olan Descartes, iyi karar vermenin önemini vurguluyor ve bu yetiyi açıklıyor: Hakikatin bilgisine dayanarak karar verme. Bu noktada hakikatin bilgisi birincil olarak Tanrı'nın bilgisi olacaktır. Bu bilgiyi Descartes, bir Tanrı'nın var olduğu ve her şeyin ona bağlı olduğu şeklinde belirtmektedir. Böylece başımıza gelen her şey de bir Tanrı varlığını düşünmek başımıza gelen olaylardaki sevinç payını görmemize destek olmuştur.

Diğer yandan ikinci önemli olan hakikat, ruhun doğasının ne olduğunu bilmektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi ruhun bedenden ayrı bir doğası vardır. Üçüncü hakikat, evrenin sonsuz büyüklüğünü bilmektir. Bu bizim dünya için küçüklüğümüzü de gösterir. Dördüncü hakikat, insanın bir toplum içinde yaşadığı ve o toplumun farkında olması gerektiğidir. Descartes şüphe sürecine girmeden evvel yaptığı tüm geziler ile herkesin içinde bulunduğu toplumla, oluşturduğu adetleriyle ilişkide olduğunu anlamıştı. Muhtemelen dördüncü hakikati bu nedenle koymaya ihtiyaç duydu. Descartes her ne kadar özneyi kendinden tesis ediyor olsa da şu belirlemeleri yapmıştır:

> *"Her ne kadar her birimiz başkalarından ayrı bir kişilik olsak, dolayısıyla çıkarlarımız başkalarının çıkarlarından ayrı olsa da, yalnız yaşayamayacağımızı ve gerçekte bu evrenin yeryüzünün, bu devletin, şu topluluğun, şu ailenin bir parçası olduğumuzu, onlara sözümüz ve doğuşumuzla bağlı bulunduğumuzu düşünmeliyiz."* (Descartes, 2015, s. 59)

Çünkü burada da ifade edildiği üzere adetlerinden şüphe etmesi, onlardan tamamen kurtulması anlamına gelmemiştir. Metodik şüphe yoluyla doğru ile yanlış arasında karar verdiğinde hangi âdete ne kadar uyacağına karar verecektir. Bir şeye ilişkin

doğru kararlar alabilmek, doğruyu eyleyebilmek için, içinde yaşadığımız toplumu çok iyi bilmeliyiz. Böylece önümüze çıkan durumlarda neyi seçeceğimize karar vermek konusunda şüphede kalmayacağız. Descartes'a göre, şüphe ile arındığımız yanılgıları tekrar çok kolay edinebiliriz; çünkü onlara alışkanlığımız var. Descartes için şüphe, kesinliğe ulaşmak için önemli bir adımdır. Bu adım onun hem yol boyunca yolunu görünür kılmak için aydınlatıcı hem de yol göstericidir. Çünkü şüphe hem bir yol hem de bir yöntemdir. Şüphe, Descartes için bırakılmayacak bir yol çantasıdır.

Descartes' a göre, aldanmamızda en büyük etken, yeterince bilmememizdir. Descartes, yeterince bilmediğimizde oluşacak aldanmaya dair *Felsefenin İlkeleri* metninde şöyle demiştir:

> *"Bir şeyi kavradığımız zaman, ona ilişkin hiçbir karar vermezsek, aldanma tehlikesiyle karşılaşmayız. Hatta yargımızı sunduğumuz şey de açık ve seçik olarak bildiğimiz şeyi kabul edersek aldanmamız yine olanak dışıdır. Ancak genel olarak aldanmamıza neden olan şey daha çok, yargımızı sunduğumuz şeyin henüz tam bir bilgisini edinmeden karar vermemizdir."* (Descartes, 2017, s. 87)

Bu noktada yanlış karar almamak için adetleri iyice bilip, yaşadığımız çevreyi tanıyacağız, ayrıca karar almaktan da imtina etmeyeceğiz. Çünkü Descartes'ın kararsızlığı, yanlış karardan daha kötü olarak nitelendirdiğini şu cümlesinden anlayabiliriz: "Üzüntülerimizin, pişmanlıklarımızın tek nedeni kararsızlıktır." (Descartes, 2015, s. 61) Bu noktada adetleri, yaşanmışlıkları, toplumun dinamiklerini takip etmek Descartes'ın öznesinin dayanaklarında önemli bir yer tutmaktadır. Herhangi bir karar anında, bunlara rağmen bir kararsızlık yaşanmasının olumsuzluğu üzerine Descartes, insanın kendisine yolunu kaybetmiş seyyahları örnek alması gerektiğini belirtir. Çünkü onların yolları bilmeseler de böyle bir durumda bir yola karar verdiklerini ve onun arkasında ısrarcı olmayı seçtiklerini vurgular. Descartes seyyahlara ilişkin görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

> *"Bu noktada ormanın ortasında yolunu kaybetmiş seyyahları örnek alıp onlar gibi davranacaktım. Bunlar ne başkalarının aşındırdığı yolu ne de kendilerinin gideceği yolu tanırlar, ama kararsızca oradan oraya dolanmak yerine ne olursa olsun birinden birini tutmak ve bir süreliğine bile olsa aynı yerde durmamak, aksine mümkün mertebe dümdüz giden bir yolda hep aynı yöne doğru ilerlemek…"* (Descartes, 2013, s. 77,79)

İyi karar verme yetisinin gelişmesi, hakikatleri madde madde bilmekle ilişkilidir elbette, ancak Descartes burada bir noktaya daha dikkat çekmiştir:

> "*Bir hakikatin kanıtları ne kadar açık seçik olursa olsun, belleğimize yerleşecek ve alışkanlık haline gelecek kadar düşünmedikçe, her an yanlış görüşlere yönelmemiz kaçınılmazdır. Bu anlamda skolastikte, erdemler bir takım alışkanlıklardır, diyenler haklıdır. Çünkü gerçekten yapılması gerekeni teorik olarak bilmediğimizden değil daha önce uygulamadığımız için hata yaparız."* (Descartes, 2015, s. 61)

Descartes insanın iyi karar vermesinin öyle kolay olmadığını vurgulamıştır. Ama iyi karar vermenin ne olduğunun bilinmesinden ziyade uygulama yapılması gereken bir şey olduğuna dikkat çekmiştir. İyi karar vermenin Descartes tarafından nasıl olacağı uzun uzadıya anlatılsa da insanda kuşku duyulmayacak hakikatlere ulaşılsa da bizzat kendimiz uygulamadıkça anlaşılacak bir şey olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle Descartes'ın verdiği yöntemin pratikte uygulanması yoluyla bir anlama ulaşacağını ifade etmek gerekir. Bu noktaya ikinci bölüm 'Yöntemin Pratik Alana Uygulanması' başlığında ayrıntılı ele alınacaktır.

Şimdi ise iyi karar vermenin dayanaklarını açacak olursak Descartes bunun, ancak bir yöntemle yapılabilir olduğunu açıklamıştır. Bu da, herkese adil olarak paylaştırılmış olan akıl ile olacaktır. Akıl da ancak yöntem ile kullanılır. Descartes'ın yöntemden ne anladığına dikkatlice bakmak gerekir. Çünkü onun yöntem anlayışı da kendisini skolastik düşünürlerden oldukça ayırmaktadır. Skolastik dönemin tüm düşünürlerinin öykündüğü Platon ve Aristoteles'e baktığımızda onlar bilginin bütününün akılda olduğu görüşündeydi. Özne yine Descartes'ta olduğu gibi akla referansla bilinebilirdi. Ancak bu bilgi, bütün haliyle zihinde bulunmaktaydı. Augustinus, Descartes'ın skolastik dönemden öykündüğü düşünürdür, o da Platon gibi bilginin idealardan geldiğini ileri sürmüştür. Bu idealar Platon'un düşüncesinden farklı biçimde Tanrısal idealar olsa da bilginin bütün olarak bilindiği anlamında ortaklık taşımaktadır.

Ancak bu noktada Descartes, tümel kavramlardan Platon, Aristoteles, Augustinus ve Aqunalı Thomas'tan farklı bir şey anlamaktadır. Platon, tümelin yaşadığımız dünyada bulunan bir şey olmadığını, onun idealar evreninde bulunduğunu ifade eder. "Ruh, başka bir varoluşunda ideaları bir başka dünyada görmüştür. Şimdi de onları anımsayabilir." (Gökberk, 1979, s. 9) Tümel olan idea, yaşadığımız dünyadan edinilebilecek bir şey değildir. Onu, yalnızca aklın başka bir evrenden getirdiği bir şey olarak ifade etmiştir.

Descartes ise tümeli de düşünceye içkin bir şey olarak ifade eder. Bu içkinlik, tümelin tekabül ettiği nesnenin kendisinden çok diğer nesnelerle olan ilişkisidir. Yani tümel olan yaşanılan dünyada bulunan ve buradaki düşüncelerimize içkin bir şeydir. Onun tümele ilişkin ifadeleri için *Felsefenin İlkeleri* metnine bakmak gerekirse: "Tümeller, aralarında belli bir bağ bulunan birçok özel şeyi düşünmek için aynı fikri kullanmamızla oluşur. Bu fikirle gösterilen şeyleri aynı ad altında topladığımızda bu ad da tümeldir." (Descartes, 2017, s. 100) Bu yöntem, açık seçik olanı bulmakla başlayabilir. Ancak açık seçik olanın önünde bazı engeller vardır. Bu noktada bilgiyi Descartes'a göre duyular ve içinde bulunduğu cisimli varlıkla bilgi edinmeye kalksa edineceği şey mutlak kusurlu olacaktır. Descartes bu engelleri şöyle açıklamıştır:

> *"Gerçeğin bilgisine ulaşmanın iki yolu vardır: deneyim ve tümdengelim. Deneyim çoğu kez yanıltıcıdır; tümdengelim ya da bir şeyin başka bir şeyden çıkarsaması ise, eğer dikkat edilmezse atlanabilir, ancak yeterince dikkat edilirse mantık yürütmeye alışık olmayan biri tarafından bile asla yanlış yapılmaz. Bu işlemin, mantığın insan aklını yönetmeye çalıştığı kısıtlayıcı bağlara karşı büyük bir yardımı dokunmasa da, bu yöntemlerin başka kullanım alanları olduğunu inkâr etmeyeceğim. Hayvanları kastetmiyorum ama insanların içine düşebileceği tüm hatalar yanlış bir tümevarımdan değil, yeterince anlaşılmamış bazı deneyimlerden ya da gelişigüzel ve hiçbir sağlam temele dayanmayan yargılamalardan kaynaklanır."* (Descartes, 2014, s. 7)

Buradan anlayacağımız üzere yanılgılara neden olabilecek şey, daha basit olandan hareket etmemek olacaktır. Basit olanın nasıl kavranacağını anlamak için Laberthonnière şu belirlemelerine bakılabilir:

> *"Fakat bize duyulardan gelen şey o derecede uzamla ve uzamın modusleri ile birleşir ki, onu bizden dışarıda hissettiğimizi sanırız, bununla beraber bunun duyu yanılması olduğunu ve duyuların bizi aldattığını söylemek doğru olmaz. Biraz sonra göreceğimiz gibi, bunu açıklayan ve doğrulayan bir sebep bulacaktır: duyular bize ancak duyumlar verecektir, onlar da düşüncemizin modusleridir, ve dolayısıyla onlarda hiçbir yanlışlık bulunamaz' diyecektir. Eğer onların bize fazlasını verdiğini söylüyorsak, bunu ancak hükümler sayesinde yapıyoruz."* (Laberthonnière, 1977, s. 124,125)

Deneyimin basit olanı kavramada verdiği sıkıntıya dikkat çeken Laberthonnière Descartes'in basit olana yalnızca soyutlanmadan oluşan akılsal bir çaba ile ulaşılabileceğini ifade etmiştir.

Descartes'a göre "insan için Tanrı ya da kendi ruhunun varlığı düşünmede güçlük çekmesinin nedeni duyularından arınmamalarıdır." (Descartes, 2013, s. 115) Ona göre, duyular bize o kadar hakiki görünür ki onlardan vazgeçemeyiz. Onlar bize mekânda ve zamanda öyle kalıcı bilgi verir ki şüphe sürecinde söylediğimiz gibi onları

ayıklamak oldukça zordur. Bu karmaşa sırasında bize yardımcı olacak edimlere dair Descartes'in belirlemeleri şöyledir:

> *"Aslında insan ruhu ilk yararlı bilgi tohumlarının serpildiği bir çeşit tanrısallığa sahiptir ve bu tohumlar ihmal edilmelerine ve kötü öğrenimlerin yarattığı sıkıntılara rağmen, orada kendiliklerinden meyve verirler. Bunun kanıtlarına tüm bilimlerin en kolayları olan aritmetik ve geometride rastlarız."* (Descartes, 2014, s. 11)

Ona göre aklımızda ve zihnimizde kuşkuya yer vermeyen konulara yönelmelidir. Bu konular da matematik ve geometridir. Bu alanların dışındaki konular bize sınırsız bilgi vermiş ve kafamızı karıştırmıştır. Onlar hakkında yazan kitaplar, kesinliği için hiç alakası olmayan tezleri bile öne sürebilir. Ancak geometri ve matematik bize kusursuz varlığın iletimiştir. Geometri ve matematiğin kesinliğine dair Descartes'in görüşüne bakacak olursak:

> *"Tanrı yüce ve yetkin bir varlık olduğu için ve sahip olduğumuz her şeyi mutlak anlamda Tanrı'ya borçlu olduğumuz için kesindir. Buna göre demek ki bizim fikirlerimiz yani kavramlarımız açık ve seçik oldukları sürece Tanrı'dan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de bunların doğru olmamaları imkânsız. Dolayısıyla biz bir şekilde yanlış olan birçok fikre sahip olsak da, bu onların bir şekilde karanlık bulanık fikirler olduğunu gösterir sadece bir de yüce bir varlıktan değil de ancak hiçlikten kaynaklandıklarını, başka deyişle bunları karanlık ve bulanık yapan bizde bir şeylerin noksan olmasıdır, yani tam anlamıyla kusursuz olmayışımızdır. Kaldı ki doğruluk ve kusursuzluğun hiçlikten gelmesi kabul edilebilirse, yanlışlık ya da noksanlığın Tanrı'dan gelmesi hayli hayli kabul edilebilir."* (Descartes, 2013, s. 111)

Descartes'in Tanrıya ilişkin görüşlerini birinci bölümde 'Matematikten Tanrı Anlayışına' başlığında ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Ancak Descartes'a göre, bilgiyi inşa etme de ya da hakiki olanı bulmada bize üç bilim sadece yol gösterebilir: Matematik, mantık ve analitik geometri. Bu bilimlerin iyi yanları bize hizmet edecektir. Bu iyi yan, mantık için başkasına bildiklerimizi aktarmak, analitik geometri için soyutlama, sembollere dönüştürme olarak ifade etmiştir. Ayrıca Descartes'ın en temel ve basit olanı aradığını ifade etmiştik. Bu nedenle yöntem için daha az kıstas koymanın önemine dikkat çekmektedir. Bu düşüncesini onun şu sözlerinden anlayabiliriz: "Çok fazla yasa kötülükleri önlemez, aksine kötülüklere kılıf geçirmenizi kolaylaştırır; bu yüzden en iyi yönetilen halklar birkaç yasası olup da bunları sıkı sıkıya uygulayan halklardır." (Descartes, 2013, s. 63)

Descartes yöntemini az kuralla ortaya koyacak ve onlardan şaşmayacak şekilde düşünmüştür. Daha önce hakikati açıklarken de ortaya koyulduğu gibi, bu durum bir

alışkanlığa dönüşmeli ve sürekli peşinden gidilebilecek olmalıdır. Dolayısıyla öyle kurallar olmalı ki temel olmalı ve sıkı sıkıya bağlı kalınabilmelidir.

2.3 YÖNTEMİN DAYANAKLARI (SIKI SIKIYA BAĞLI KALINACAK İLKELER)

Descartes yöntem olmadan herhangi bir yola çıkılmaması gerektiği üzerine düşüncelerini düzenler. Yöntem için çok fazla dayanağa değil, az ama sıkı sıkıya bağlanılacak dayanaklar olması gerektiğini söyler. "Mantığı oluşturan o yığınla kural yerine aşağıda sıraladığım dört kuralın bana kâfi geleceğini anladım; yeter ki ömrüm oldukça bu kurallardan hiç sapmayacağıma dair kesin ve sağlam bir karar alabileyim." (Descartes, 2013, s. 63)

Sağlam bir karar için ilk adım yukarıda da üzerinde durduğumuz gibi, daha önceden edinilmiş olan bilgi yığınını gözden geçirmektir. Bu anlamda Descartes'a göre ilk adım şu şekildedir: "İlk kural, doğru olduğunu açık bir şekilde bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek." (Descartes, 2013, s. 63) Bu gözden geçirme, işlemi önyargılardan ve hızlı kararla alınan yanlışlardan kurtulmak içindir. Kuşkunun ilk aşamasıdır. Çünkü akıl aslında her şeyi bilebilecek kadar büyük kapasitelidir. Onun bu kapasitesi kendine özgüdür. Geliştirilmedikçe bunların hepsini bilmeye yönelemez.

Bu yönelme için açık seçik olmayanları elemek çok önemlidir. Çok güvendiğimiz bir yazarın söylediği ya da uzun süredir birlikte çalıştığımız bir üstümüzün bize ifade ettiği şeyler çok sorgulanmasına gerek yok gibi gelir. Olasılık üzerine kerelerce bilgiler duymuşuzdur, bu bilgiler de uzak durmamız gereken bilgilerdir. Descartes, felsefenin o dönemdeki durumuna ilişkin yorumunda görebileceğimiz düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir.

> *"Günümüz felsefesinde herhangi bir tartışmaya konu olamayacak kadar açık ve kesin olan şeyleri kabul etmekten tatmin olmayan bilginlerin ancak tahminler ve olasılıklar yardımıyla ulaşabilecekleri anlaşılmaz ve bilinmeyen şeyleri savunmaya cüret etmeleridir. Ardından bunlara kademe kademe kendi inançlarını ekleyerek, fark gözetmeksizin bunlara gerçek ve aşikâr şeyleri de katarak neticede şüpheli bir kaynağın bazı önermelerine dayanan ve dolayısıyla da belirsiz bir sonuca ulaşırlar."* (Descartes, 2014, s. 35)

Descartes bu türden tüm yanılgılardan kurtulmanın aklın ilk basamağı olması gerektiğine bizi yönlendirir. Çünkü Descartes bu noktada aklı yönlendirmemizin önemini şu şekilde açıklar. "Aynı hataya düşmemek için, bu noktada dikkatimizi, akıl

yetimizin yanılgıya uğrama korkusu duymaksızın bilgiye erişebileceği yollara çevirelim. Aklın saf ışığına dışarıdan eklenen her şey o ışığın bir şekilde kararmasına neden olacaktır." (Descartes, 2014, s. 39) Aklın öğrenmesine engel olacak şeylerden kurtulduktan sonra kendimize en basit olanı seçmemiz gerekir ki oradan başlayalım. Bunun için elde ettiğimiz bilgileri alanlarına ayırmak, sınıflandırmak gerekmektedir. Descartes, kendi yöntemi için ikinci kuralını şu şekilde ifade eder: "… ikincisi, irdeleyeceğim problemleri rahatça çözmeme olanak tanıyacak kadar çok bölümlere ayırmak." (Descartes, 2013, s. 63) Descartes, aklın her şeyi öğrenme kapasitesine rağmen onun bölümlere ayrıldığında daha iyi çalışacağını düşünmektedir. İkinci kuralın heyecanla, hızla bilgi edinme yolunda ve bilme isteğiyle unutulması muhtemeldir. Ama Descartes bu kuralın sadakatle tutulması gerektiğine dikkat eder. Çünkü ona göre:

> *"Bir sıçrayışta en tepeye ulaşmak isteyen kişiler gibi, onları varmak istedikleri noktaya ulaştıracak aşamaları göz ardı eder veya bu aşamaların varlığını bile fark etmezler. Astrologlar da yıldızların doğasını bilmeksizin, hatta onların hareketlerini özenle incelemeden etkilerini belirleyebilmeyi umut ederek aynı şeyi yaparlar. Yine birçok kişi, daha fiziği bilmeden mekanik üzerine çalışarak gelişigüzel yeni motorlar imal eder ve çoğu filozof da deneyi ihmal ederek gerçeğin Minerva'nın Jupiter'ın alnından çıkışı gibi kendi beyinlerinden çıkacağını sanır."* (Descartes, 2014, s. 44)

Bu noktada Descartes, varılacak en basit noktaya ulaşabilmek için ve sonra yine bilgileri inşa edebilmek için çok bölümlere ayırmanın önemli olduğundan bahsetmektedir. Basit, kolay, zor, karmaşık, mutlak olan, göreli olan gibi ayıklamak ve bölümlere ayırmaktan sonra üçüncü kuralı uygulamanın gerekliliği üzerinde durulur. "Üçüncüsü, doğruyu araştırmak üzere sarf edeceğim bütün düşüncelerimi daima belli bir düzende ilerletmek." (Descartes, 2013, s. 63) Descartes'a göre, parçalara ayrılmış olan bilginin basit olandan karmaşık olana doğru bir düzende ilerlenmesi çok önemlidir. Bu basitten karmaşığa düşüncesi, her durumda aynı şekilde takip edilmelidir. Bu yöntemin takip edilmesinin önemini Descartes şu şekilde vurgular:

> *"Bu bağıntılar zincirini yöntemli bir şekilde inceleyebilmek için, onlarla ilgili her araştırmayı en aza indirmek gerekir. Bununla birlikte zincirin tümünü birden akılda tutmak kolay olmadığı ve zihnin belirli oranda nüfuz edişiyle teşhis etmek üzere bu bağıntıları bellekte daha az tutmak gerektiği için zihinler ihtiyaç duyuldukları anda onları yeniden bulabilmek üzere eğitilmelidir. Buna ulaşmanın en iyi yolunun da daha önceden bildiğimiz en ufak şeyleri bile uzun*

> *uzadıya düşünmeye alışmak olduğunu anlamış bulunmaktayım."* (Descartes, 2014, s. 47)

Descartes'e göre akıl, parçalara ayrılmış ilişkileri tekrar, sıra gözeterek, açık seçik şekilde inşa edecektir. Bu düzende ilerlemek aklın en basitten karmaşığa bağıntı kurmasıyla oluşacak sistemli bilgi, hakikate ulaşmayı sağlayacaktır. Descartes'a göre bu üç adımı takip eden bir kişinin bir şeyi daha aklında tutması gereklidir:

> *"Sonuncusu, hem genel bilgiler elde etmeye çalışırken hem de bölüm bölüm ayırdığım zorlukların üzerinden geçerken, her şeyi kusursuz bir şekilde tek tek sıralamak ve hiçbir şeyi atlamadığımdan emin olmak için her şeyi etraflıca tekrar gözden geçirmek."* (Descartes, 2013, s. 64)

İlk üç kural, geometrinin kullandığı bir yöntemdir. Eğer bilgiyi de aynı yöntem ile elde edersek zor da olsa bize hakikati verecektir. Bu doğruya ulaşma imkânı dördüncü kural ile tekrar tekrar gözden geçirmeye ve hayatımıza alışkanlık etmemize hizmet etmektedir. Sürekli üzerinde durduğu bu sonuncu ilke, Descartes için yılmadan yöntemi denetlemeyi sağlayacak ve devamlılık getirecektir.

Descartes için bilimlerde ve insani, eylemsel alanların tümünde bu basamakları takip edersek yanılmaz, karmaşaya düşmez ve yolumuz kesin olanın yolu olur. Çünkü bu yöntem bizleri yanılgıdan kurtarır ve rasyonalite katar. Dikkat çekmek gerekirse bu yöntemi yalnızca doğanın anlaşılmasında kullanılmak üzere değil tüm alanlarda kullanılabilir olarak görmektedir. Böylece modern özne, nesnesi kendisi olduğu durumlarda da bu yönteme başvurarak pratik alanlarda yanılgıdan, mutsuzluktan ve esaretten kurtulabilir. Bu öznenin etik, siyaset, sanat alanlarında da yöntemi uygulayabileceği anlamına gelmiştir.

2.4 YÖNTEMİN PRATİK ALANLARA UYGULANMASI

Descartes, özneden hareketle tesis ettiği bilgiyi ağaç metaforu ile açıklar. Descartes, *Felsefenin İlkeleri* eserinin önsözünde yaptığı açıklamada, "tüm felsefe bir ağaç gibidir: Kökleri, gövde ve dallar. Kökleri fizikötesi, gövdesi fizik dalları da diğer bilimlerdir. Diğer bilimler de başlıca üçe ayrılabilir: Hekimlik, teknik ve ahlak " (Descartes, 2017, s. 59) şeklinde ifade eder. Dolayısıyla kökleri fizikötesine dayanan bir anlayışla görünenin arkasıyla, görünen arasında kurulan bağdan pratik alana ilişkin ürünler elde etmeyi amaçladığını düşünebiliriz. Ona göre kurulan bu dolayım ile elde

edilen ürünler "bilgeliğin en son aşamasını oluşturan en yüksek ve tam ahlaktır." (Descartes, 2017, s. 59)

Buradan onun, ahlakı en sona attığı anlaşılabilir. Ancak Descartes, bütünlüklü özneyi sisteminin merkezine yerleştirir. Bir özneyi tarif ederken de onun metafizik köklerinden bahseder. Bu kökler en temelinde ahlaktan beslenir ve ahlakla filizlenir. Yani Descartes'ın öznesinin yetiştiği toprağın kendisi, ahlaktır. Bu ahlak, metafiziği; metafizik ise içinde yetiştiği toprağı minerallendirir, zenginleştirir. Dolayısıyla metafizik ve ahlak, karşılıklı ilişki içinde öznenin temelini oluştururlar. "Ağaçlarda meyveler nasıl kök ve gövdelerden toplanmayıp dallardan alınırsa, felsefenin yararı da aynı biçimde en son öğrenilebilen bölümlerden sağlanır." (Descartes, 2017, s. 59) Ona göre ahlak, öznenin metafizik köklerden, fizik gövdesi dolayımıyla oluşturduğu en yüce şeydir. Çünkü ona göre 'ilk işimiz iyi yaşamayı sağlamak olmalıdır.' (Descartes, 2017, s. 58) İyi yaşamak ancak bilgeliğin en son aşaması olan ahlakla mümkün olacaktır.

O, yazılarında şüphe döneminde ihtiyaç duyacağımız ahlakın ilkeleri ve tüm bilgileri edinmenin sonunda kalıcı olarak edindiğimiz ahlaktan söz etse de içinde yetiştiği toprak bakımından aslında Descartes'ın öznesi bir ahlak öznesidir. Edinmesi gerektiği prensiplerden bahsettiğimizde daha açık hale gelecektir:
"Descartes metafizik temeli kurup kesin bilgiye ulaştıktan sonra dış dünyaya, fiziğe geçer. Descartes'in burada metafizikten fiziğe geçmesi diğer bir deyişle ebediyetten zamana doğru gitmesi, zaman içinde bir ebediyet rüyasını gerçekleştirmek içindi" (Laberthonniére 1959: 27) Bu dalların yeşerip açılması için gereken tek şey, Descartes'a göre, özgürlüktür. Descartes, öznenin içindeki gizli, yıllardır kapalı kalmış yönleri açığa çıkarmanın peşindedir. Bu '*Düşünüyorum, o halde, varım*.' önermesinin açılımında gizlidir.

Modernlerin en temel sorunu özgürlüktür. Michelet'in söylediğine göre; "Ortaçağın zulmü özgürlükle başladı. Esasen her şey ancak özgürlükle başlar." (Michelet, 1998, s. 26) Bu temel alınması gereken düşünce, Antik Yunan 'da daha çok mutluluktu. Ancak Descartes'ın öznesinin kurgusunun temelinde hem tarihsel anlamda hem de yaşamsal anlamda özgürlüğünün arayıcısı olma durumu vardır. Hegel, Descartes felsefesinin temeline özgürlük anlayışı yerleştirdiğini şu şekilde ifade eder: "Özgürlük güdüsü gerçekten de temel oluşturuyordu, fakat ağırlıklı olarak

veya bilinçte sabit nesnel bir şeye ulaşma ereği bulunmaktaydı…" (Hegel, 1996, s. 127)

Çünkü Ortaçağda özgürlüğü elinden alınmış olan birey, bunun eksikliğini her zaman hissetmiştir. Michelet'in, Ortaçağ'da soylu kökenlere sahip olanların bayağılaşmasını, özgürlüğün tanımlanamamasına bağlayan görüşlerini şu ifadelerinden anlayabiliriz:

> *"Derslerimde uzun uzun anlatmıştım ve ilerde de, Ortaçağ özgürlük sisteminin nasıl ortadan kalktığını vassal(ya da kahraman), hizmet (hizmetkar, köle?) sözcüklerinin uğursuz yorumuyla, anlamlarını birbirine karıştırılmasıyla nasıl esir insanı büyüleyen, onu nasıl toprağa bağlayan sihirli bir formül halini aldığını daha iyi anlatacağım; şüphenin, unutmanın, karacahilliğin, bu karanlık ve kaypak yolların, bu uğursuz sözcüklere nasıl anlam değiştirttiklerini anlatacağım. Serbest mülkiyetin umutsuz direnişlerinden; büyük Ortaçağ denizinde kuşatılan ve sıkıştırılan malikâneler arasındaki öldüresiye savaştan; özgür olarak yatıp tutsak olarak uyananın artık insan olmadığı, taş, toprak hayvan sayıldığını öğrenen insan öfkesinden söz etmiştim."* (Michelet, 1998, s. 28,29)

Michelet bize Ortaçağ'ın yönetimlerinde, sistemlerindeki kapalılığın sebebinin insanı insan olarak kabul edilebileceği en önemli kavramından, özgürlük kavramından uzak tutması olduğunu belirtir. Bu nedenledir ki her şeyi özgürlük kavramı başlatır. Öyle ki mutluluk da modern dünyada özgürlük çerçevesinde ifade edilir. Bu dönemde mutluluğu ne getiriyorsa getirsin, özgürlük vermiyorsa bir anlam taşımıyordur. Pratik felsefenin tüm yapısı özgürlük kavramının üzerine inşa ediliyor. Özgürlük kavramı modern felsefe de tüm yapıya anlam ve içerik kazandırır. Ebedi barış kavramını bile özgürlük kavramı çerçevesine yerleştirmiştir. Böyle bakıldığında modern dönemde özgürlüğü dışında bırakan bir hukuk sistemi devamlılığını sağlayamayacaktır.

Descartes *Yöntem Üzerine Konuşmalar* eserinde kitaplardan, seyahatler ve görüş alışverişlerinden, gelenek ve göreneklerden edindiği birikimini her şeyin kesinliğinin sarsılma hikâyesi olarak ortaya koyar. En sonunda '*Düşünüyorum, o halde, varım.'* önermesiyle son bulan bir kaygıdır bu. Ancak insani alana dair her şeyin göreceli olduğu düşüncesine kapılan Descartes'ın şüpheden *cogito*'yu bulmasına kadar geçirdiği süreçte pratik yaşamını nasıl düzenlediği meselesini tartışırken ortaya koyduğu fikirler önemlidir.

Doğrudan siyasete ilişkin bütünlüklü bir görüş bulmak mümkün olmasa da Descartes'ın ortaya koyduğu yöntem diğer tüm pratik alanlarda kullanılabilecek biçimdedir. Siyaset alanına da uygulanır ve insanların zaman içinde ve ihtiyaca binaen

yaptıkları yasalarla uygarlaşmış halkların yönetim biçimleri *Yöntem Üzerine Konuşma* 'da şöyle eleştiride bulunur:

> *"Birçok parçadan oluşmuş ve çeşitli ustaların elinden çıkmış yapıtlarda genellikle yalnızca bir kişinin oluşturduğu yapıtlardaki kadar yetkinlik yoktu. Böylece tek bir mimarın başladığı ve bitirdiği yapıların birçok mimarın başka amaçlarla yapılmış eski duvarları kullanarak onarmaya uğraştığı yapılardan daha güzel ve daha düzgün olduğu görülür. Böylece başlangıçta birer köyken büyük kentlere dönüşmüş olan bu eski kentler genellikle bir mühendisin kendi kafasına göre planladığı düzgün yeni kentler yanında o kadar dağınık kalıyor ki bunlardaki yapılar ayrı ayrı gözden geçirildiğinde her birinde başka kentlerin yapılarında bulunduğu kadar hatta daha çok sanat bulunsa da onlardan kiminin büyük kiminin küçük yapılmış oluşuna, yollarının eğri büğrü oluşuna bakarak, insanın onları düşünceli insanlardan çok raslantının düzenlemiş olduğuna inanası geliyor. Bununla birlikte, tek tek kişilerin yapılarının kentlerin güzelliğine uygun olmasını sağlamakla görevli bazı memurların var olduğunu düşünsek de başkalarının yapıtları üzerinde çok iyi sonuçlar alınamayacağı apaçıktır."* (Descartes, 2013, s. 13)

Buradan hareketle Descartes'ın siyaset anlayışında da insanların bilgilerine dayalı bir şekilde yöntemli elde ettiği anlaşılmaktadır. Ne kadar "Büyük yapıları değiştirmeyelim, kendimizi yenileyelim." dese de bizlere yepyeni bir kent önerdiğini görüyoruz. İyi kentin iyi bir mühendis tarafından tasarlanarak oluşturulabileceğini ifade ederken kendi derdi ne kadar sadece bireyi değiştirmek olsa da kenti de yeniden inşa ettiğini söyleyebiliriz.

Kendisinden önce düşünceleri bulunan Machiavelli'nin yönetmeye ilişkin yorumlarından etkilendiği söylenebilir. Machievelli'nin fethedilmeden önce kendi yasaları uyarınca yaşayan kentleri ya da prenslikleri nasıl yönetmek gerektiğine ilişkin düşüncelerinde fethedilen yerleri ya baştan yerle bir etmekle ya da kendi yasalarıyla yaşamaları konusunda serbest bırakmak konusundaki uyarısı dikkate değerdir. Descartes'in başarılı devletlerin yasalarının en bastan titizlikle kurularak olabileceğini ileri sürmektedir. Yasaların, yaşanan krizlerin sonucunda değil de baştan titizce akla uygun tasarlanması gerektiğini ifade eder. Machiavelli, Prens metninde yeni fethedilmiş kentlere ilişkin yönetimi şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Fethedilmiş eyaletler ya da kentler kendi yasaları altında özgürce yaşamaya alışık olduklarında, daha önce de dediğim gibi, buralarda tutunmak için üç yol vardır: Birincisi, orayı yerle bir etmektir; İkincisi, oraya bizzat gidip yerleşmektir; üçüncüsü, sana dostluklarını sürdürmeyi sağlayacak fazla kalabalık olmayan bir hükümet atadıktan sonra vergi toplamakla yetinip onları kendi yasalarınca yaşamaya bırakmaktır. Fatih tarafından varedilmiş olduğu için, bu hükümet, aslında onun gücü ve desteği olmadan ayakta duramayacağını ve onu hoşnut etmek için elinden geleni yapması gerektiğini çok iyi bilir; eğer yıkmak istenmezse; özgür yaşamaya alışmış bir kent, herhangi bir başka yoldan*

> *çok, yurttaşlarının kendileri aracılığıyla daha kolay elde tutulur."* (Machiavelli, 1994, s. 56)

Burada Machiavelli'nin fethedilmiş yeni yerlerin yasalarını, kentini topyekûn ortadan kaldırıp yerine prensin kendi yasalarımız ve düzenini getirmesinin gerekliliğine değinilmiştir. Descartes' da iyi kentlerin tasarımına ve yönetimine ilişkin yasa yapmaktan söz ederken iyi bir yasa koyucunun yasaları baştan itibaren tasarlanması gerektiğine vurgu yapar. Yaşanan sıkıntılara karşılık yasalar oluşturularak yönetilen kentlerin sıkıntılarının bitmeyeceğine, ancak tek bir yasa koyucunun yasaları uyumlu şekilde hazırlamasıyla düzen olacağını düşünmektedir.

Böylece aklıyla yöntemsel bilgiye ulaşan insan, siyaset söz konusu olduğunda yasaları uyumlu bir şekilde tek tek kurgulamakta bulur. Descartes'ın yasaların tek yasa koyucu tarafından oluşturulması gerektiğini temellendirdiği *Yöntem Üzerine Konuşmalar' daki* ifadelerine bakacak olursak:

> *"Spartalıların devletinin vaktiyle çok güçlü bir devlet olmuş olması, yönetildikleri yasaların her birinin başka devletlerin yasalarından çok daha iyi olmasından kaynaklanmıyordu, çünkü bunların çoğu halkın anlayışına tersti ve üstelik ahlaka aykırıydı. Bu durum sadece bu yasaların tek bir yasa koyucu tarafından birbiriyle uyumlu olacak şekilde hazırlanmasından ve aynı amaca hizmet etmesinden kaynaklanıyordu."* (Descartes, 2013, s. 49)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Descartes, epistemolojik özne ile siyasal alanda da aklın ışığını takip etmeyi önerir. Bu ışıkla bizlere tek yasa koyucu olması gerektiğini ifade eder.

Descartes kendisinden sonra gelecek Jean Jacques Rousseau'yu tek kişinin yasaları oluşturmasını esinleyecek şekilde, sağduyulu bir yasa koyucu tarafından saptanan anayasayı işleten toplumların daha iyi durumda olacağı varsayılır. Burada ki sağduyulu yasa koyucuda, Descartes'in *cogito* anlayışının yansımasını görürüz. Çünkü Descartes'ın yukarıda da bahsettiğimiz gibi kendine en basit noktayı bulmasıyla birlikte üretebilen bir varlıktır. Bu devlet, siyaset, anayasa söz konusu olduğunda da aynısıdır. Descartes insanların bu denli akla referansla hareket etmesinin insanların uygarlaşması anlamına geldiğini de söyler. Bu nedenle devlet içinde ne kadar çok bu şekilde iyi karar verme, sağduyulu insanlar varsa o devletin daha başarılı olacağını vurgular. Descartes *Felsefenin İlkeleri* metnin de bu sağduyuyu geliştirecek olanın felsefe olduğunu şu şekilde ifade eder:

> *"İnsan anlığının bilebildiği tüm nesneleri kapsayan bu felsefenin yararlarını ortaya koymak ve bizi yalnız o felsefenin en yabanıl ve barbar insanlardan*

> *ayırdığını gösterirken, bir ulusun bireyleri felsefeyle ne denli içli dışlı olursa, o ulusun o denli uygar ve ince ruhlu olacağına inanmak gerektiğine değinirdim. Böylece bir devlette bulunabilecek en büyük nimet, orada gerçek filozofların bulunmasıdır."* (Descartes, 2017, s. 50)

Bireyin basit, temelden inşa ettiği bilgileri, uyguladığı bir yasa ile yürütülen devlette hayatın ve insanların hem daha özgür hem de daha naif olacağı görüşü onun kendinden sonra gelecek olan siyaset felsefecilerine de önemli bir kapı aralamıştır. Modern siyaset anlayışının başladığı bu dönemde devletten anladığımız Antik Yunan dönemindeki insanı insan yapan anlamında bir düzen olmasa da sağduyulu insanların çoğunlukta olduğu naif bir devlet anlayışı söz konusudur. Kendisinden etkilenerek otoriter siyasal anlayışlar karşılaşılsa da Descartes aslında tamamen sağduyulu ve yasaya dayalı yöntemsel bir devlet anlayışından bahsetmektedir.

Öznede de yeni ve köktenci bir değişimden bahsederken Descartes, siyasal düzende de böylesi bir yenilik planlamaktadır. Bu plan dâhilinde Descartes, ahlak görüşünde bize sunduğu ilkeleri siyasal düzene de uygulamaya niyetlidir. Nasıl ki otoriteler ortadan kalktığında, kesinliğin bulunamadığı bulanık karmaşık bilgi sürecinde yol belirlerken, ne yapılması gerektiğine yönelik ifadelerinde geçici bir ev yapmak ve yenisi kurulana kadar eskiden sahip olunan tüm geleneklere sıkı sıkıya bağlanmayı öğütlüyorsa, siyasal yapıda da görüşü köktenci bir yıkım, yok ediş değildir.

Topyekûn düzenleri yıkmak ve bu yıkımdan yeni bir düzen kurmak Descartes'ın görüşlerine uygun değildir. O aksine büyük kurumların değişmesini ya da yıkılmasını beklemektense kişinin kendisini değiştirmesi gerektiğine inanır. Bu düşüncesini *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'da şu şekilde görmekteyiz: "dünyanın düzeninden çok kendi isteklerimi değiştirmeye ve genel olarak kendi düşüncelerimizden başka bütünüyle gücümüz içinde olan hiçbir şeyin olmadığı inancına alışmaya çalışmak" (Descartes, 2013, s. 15) Böylece eğer ki değişim olacaksa öznenin kendini değiştirmesi aslında bütün sistemin kendisini değiştirmesidir. Bu nedenle *'Düşünüyorum, o halde, varım.'* önermesi herkes için düşünmeye üstelik kendi üstüne dönük bir düşünmeye davet iken, bütün alanlarda yenilikle felsefenin değişime yönlendirmesini beklemektedir.

Bu nedenle Reform fikirleri, hiçbirinin diğerine üstünlüğü olmadığı yahut olduğu varsayılacak olsa buna herhangi bir kanıt getirilemeyeceği için ya da reformu gerçekleştirecek meşruiyet ya da güç elde edilemeyeceği için beyhudedir. Nihayetinde

dünyayı değiştirmek isteyen filozof, işe öncelikle kendinden başlamak durumunda olduğu için öz disiplin gereklidir. Bilgi iddiası ve politik karar alma konusunda her bireyin kendi başına, kendini eşit anlamda savunma hakkını ortaya koyar. Karşımızda Cumhurbaşkanı da olsa "Biz bu karara katılmıyoruz." denildiğinde eşit değer görmesinin imkânını oluşturmaktadır. Böylece toplumun yönü hakkında herkesin söz sahibi olmak bakımından eşitliğine dikkat çeker. Seyahatlerinde, kitaplarda ve düşüncelerinde çokluğun ve karmaşanın ötesine geçebilmek; farklılıkların, düzensizliklerin arkasındaki düzene erişmek isteyen Descartes'ın amacını dünyaya bir saatli bomba yerleştirmek istediği anlaşılabilir.

Böylece başta da üzerinde durduğum modern dünyanın özgürlük ile gelmesine de zemin oluşturmaktadır. Herhangi bir reform bir diğerine dayatma ya da herhangi bir devrim, bir gücün diğerini küçümsemesi olacağından Descartes düşünen öznenin kendi başına karar vermesine odaklanır. Descartes, bireyin üzerinde kendi aklı ve vicdanından başka otoriteyi kabul etmez. Böylelikle aslında kimsenin özgürlüğü görünmez olmayacaktır. Çünkü kişi önce kendini reform etmeye koyulduğunda diğeriyle olan ilişkisinde baskıcı ve otoriter davranmayacaktır. Descartes'in üzerinde durduğu *cogito* anlayışında da kendi kendini düşünerek eyleme geçiren bir anlayış söz konusu olduğundan siyasetine de bu anlayış yansımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DESCARTES'TA AHLAK FELSEFESİ

Descartes için diyalektik bütünlüklü özneyi mümkün kılan, ahlaktır. Ancak kendisi, ahlaka ilişkin konuşmaları yapmakta çok cüretkâr değildir. Onun felsefe tarihine baktığınızda modern özneye atfettiği anlamlar arasında ahlak kavramı çok bilinir değildir. Çünkü o modern düşüncenin başlatıcısı olarak yöntem ve matematiğin kesinliğine verdiği önem üzerinden yani bilim cephesine kattığı katkılar üzerinden bilinir.

Descartes'ın ahlak anlayışı aslında yine onun modern bir filozof olduğunun göstergesidir. Çünkü tarihsel süreçte ahlak anlayışları aslında tarihsel sürecin etkilerinin ürünüdür. İlk olarak İlkçağ felsefesine baktığımızda bu dönemde ahlak, insanın doğa ile olan yaşantısının bir ürünü olarak görülür. Bu dönemde insan doğasına yani aklına uygun yaşadığı sürece mutlu olur, bu da insanı ahlaklı kılar.

Bir sonraki dönem olan Ortaçağ'da felsefe, özerkliğini kaybettiği için teolojinin belirlenimine girer. Doğal olarak ahlak felsefesi de felsefenin bir kolu olarak teolojiye tabi olur. Ahlakta var olan iyi-kötü değer yargıları dinin emir ve yasaklarına uygun olarak oluşturulur. İnsanın nihai amacı, gözyaşı dünyasında sabrederek kurtuluşa ulaşmaktır. Kısaca kurtuluşa ulaşmak için inançlı olmak gerekir. Bunun yolu da dinin emir ve yasaklarına uymaktır. Bu inançla yasaklara uymak, aynı zamanda ahlaklı olmak anlamına demektir. Çünkü Ortaçağ'da en yüce erdem inançtır, her şey inanca dayandırılır. Ortaçağ sonrası Rönesans'ta ve modern çağda farklı olarak özne temelli anlayışın gelmesiyle özne kendini özerk olarak ilan eder.

Bu anlamda İlkçağ 'da doğadan, Ortaçağ'da dinden hareketle bir ahlak anlayışı varken modern dönemde özne kendisi ahlakı inşa etmektedir. Bu anlamda ahlaki amaç da bu temeldeki öznenin istek ve amaçlarına göre şekillenir. Çünkü modern özne kendi iradesine göre hareket eden ve sonuçlarını sahiplenen olarak tarif edilmektedir. Modernliğini buradan alır.

Bu anlamda Descartes; metodik şüphesini *Cogito ergo sum*la, yani kendi düşüncesinin varlığını ilan ederek sonlandırmıştır. Burada sorulması gereken bir soru vardır: "Descartes varoluşunu ispatlarken ona kesinliği sağlayan nihai ilke niye Tanrı düşüncesi değildir?" Bunun nedeni Descartes'in "…sonlu varlık olarak insanın,

sonsuz varlık olarak Tanrı karşısında özerkliğini temellendirme kaygısı"dır. (Bumin, 2012, s. 43)

Bu özerklik kaygısı Descartes idealinin önemli bir kısmı olarak ahlakta da kendini gösterir. Descartes metafiziğini düşünen ben olarak insanın üzerine inşa eder ancak kendi varlığını ispat etmesi metafiziğini tamamlamaz. Yani onu tam anlamıyla şüpheden kurtaracak ve kesin bilgiye ulaştıracak olan, yukarıda da bahsettiğim gibi Tanrı'nın bilgisidir ki Descartes bunun farkında olarak Tanrının varlığını ve aldatan bir Tanrı olmadığını kanıtlar. Ona göre Tanrı eğer kötü biri olsaydı, doğa yasalarını çok sık değiştirirdi. İradenin en üst yapısı olan Tanrı neden doğayı değiştirmez iradesi mi yetmez? Eğer Tanrı her gün iradesini kullansaydı bir sabah kalktığımda ellerim ayaklarım, ayaklarım da ellerim olurdu. Bir gün yere basarak yürürken, bir gün gökyüzünde uçardım. Bu kez doğa yasasının anlamı kalmazdı. Tanrı iyi olduğu için doğa yasalarıyla oynamaz. Aksine, doğayı zihnindeki matematiksel idelere göre düzenlemiştir. Böylece Descartes, modern dünyada insanı, iradi bir özne olarak tanımladığı gibi Tanrı anlayışını da iradi özne gibi tanımlamaya koyulur.

Descartes Tanrı'yı kendini yanıltmaz ve iyi olarak ortaya koyduktan sonra insanların kendilerindeki tüm bilgiden şüphe ettiği süreçte sahip olması gereken ahlaktan bahseder. Bu anlamda Descartes hem yöntemin başında hem de sonunda ahlakı konumlandırır. Çünkü içinde bulunduğu zeminin kayganlığından haberdardır ve ona göre tedbirini almaktadır. Bunun içinde yapılacak ilk iş 'iyi yaşamı' temin etmek olmalıdır. Daha sonra metot tahsil edilmelidir. Sonra bu meselelerde hakikati bulmaya alıştığı zaman kişi gerçek felsefe ile uğraşmalıdır. Descartes bunun için kişinin sahip olması gereken ahlakın ilkeleri olması gerekliliğinden hareket eder. Önce '*Yöntem Üzerine Konuşmalar'da* geçici olarak ifade etse de kalıcı bir ahlakın ilkelerini ortaya koyarak evrensel, kalıcı ahlak görüşlerini ortaya koymuştur. Descartes'in ahlak görüşleri için şimdi ahlakın ilkelerine yakından bakmak yerinde olacaktır.

3.1 AHLAKIN İLKELERİ

Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma*lar üçüncü bölümünde geçici ahlak önerir. Bu ahlak dört kuraldan oluşur. Bu kurallara *Yöntem Üzerine Konuşmalar*da geçici dese de aradan geçen yıllarla beraber *Ahlak Üzerine Mektuplar* olarak derlenen Elizabeth ile mektuplaşmalarında *Yöntem Üzerine Konuşmalar* metninde geçerli olmasını öğütlediği ahlakın ilkelerinin kalıcı olması gerektiğini önerir. Şimdi *Yöntem Üzerine*

*Konuşmalar'*da dile getirdiği daha sonraki eserlerinde çokça üzerinde durduğu ahlakın ilkelerine ilişkin görüşlerini daha belirginleştirelim.

Descartes oluşturmak istediği ahlakın kendisi için gerekliliğini *Yöntem Üzerine Konuşma'da* şöyle ifade eder:

> *"Sonuçta oturdukları evin yerine yenisini yapmak isteyen kişiler, sadece eskisini yıkmakla, kendilerine taş tahta, harç ve bilimum başka inşaat malzemeleri tedarik etmekle, bir mimara danışmakla veya mimarın işini bizzat üstlenip yapacakları evin tastamam bir planını çizmekle yetinmez, her şeyden önce kendilerine başka bir ev hazırlarlar ki, yenisi inşa edilirken rahatsızlık çekmeden ikamet edebilsinler*. (Descartes, 2013, s. 73)

Descartes için yeniden inşa edilecek bir süreç başlarken kendisini başka sorunların içinde uğraş verdirmeyecek korumaya almaya niyetlidir. Yukarıda da bahsettiğim gibi şüphe sırasındaki cılız insanın alışkanlıklarına geri dönmesi, kendini çok savunmasız hissetmesi muhtemeldir. Bu durum kendini iyi hissettiği ve geçici olduğunu bildiği bir durumda sürdürülebilir. Bu nedenle Descartes ihtiyaç duyduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

> *"... Aklım bana bir karar vermek zorunda olduğum şeylerden emin olmamamı öğütlerken yapacaklarımda bir kuşku bir endişe duymayayım ve o süre zarfında olabildiğince rahat bir şekilde yaşamaya bakayım diye kendime geçici, şöyle üç ya da bilemedin dört kuraldan ibaret bir Davranış Modeli belirledim."* (Descartes, 2013, s. 73)

Descartes bilgi arayışındayken eğer yöntem yoksa işe hiç başlamamak gerektiğine vurgu yapmıştı. Aynı kararlılık sürecini davranış modelinde de sürdürmekte ve şüphe etme sürecinde kişinin sahip olması gereken ilkeleri sıralamak gerektiğini düşünmektedir. Çünkü uygulamak isteyene bu yöntem yol gösterecektir.

Descartes bu düşüncesine şu şekilde açıklar. "Bu durumda bana öyle geliyor ki herkes *Yöntem Üzerine Konuşmalar* 'da belirttiğim üç ahlak kuralına uyarsa, başka bir yerden bir şey beklemeksizin kendi kendini hoşnut edebilir." Ona göre bu yöntemi uygulayan kişi mutluluk sahibi olacaktır. Descartes bu yönteme uymanın vereceği mutluluğun üzerinde oldukça durur. Çünkü ona göre "…. Herkes mutlu yaşamak istiyor fakat mutlu kılanın ne olduğunu kimse açıklıkla bilmiyor, diyor oysaki mutlu yaşamanın ne olduğunu bilmek gerekir." (Descartes, 2015, s. 45)

Bu noktada mutluluk ve talih arasında bir ayrım yapar, gerçek mutluluğu anlamak adına mutlu olmayanları ayıklamak ister. Ona göre talih bizim irademizin dışında gerçekleşir. Elimizde olmayan bir şekilde başımıza gelir ve tesadüfidir. Bunun

vereceği duyguda kendisi gibi şans duygusudur. "Oysaki mutluluk tam bir ruh ve iç hoşnutluğudur. … Bence mutlu yaşamak, ruhu hoşnut ve tatmin olmuş halde yaşamaktan başka bir şey değildir." (Descartes, 2015, s. 45) Ruhun hoşnutluğuna ilişkin açıklamasında Descartes talihe nasıl iradi olmadığı için geçici diyorsa mutluluk için iradi olduğundan dolayı kalıcı ve seçebildiğimiz durum olarak değerlendiriyor. Bu noktada Descartes'ın mutluluğu iradi seçim olarak anlayacağımız sözlerine bakacak olursak: "Bundan sonra mutluluğu oluşturanın ne olduğunu, yani bizi en çok hoşnut eden şeylerin neler olduğunu araştırdığımda, bunların da iki çeşit olduğunu gördüm: erdem ve bilgelik gibi elimizde olanlarla; saygınlık, servet ve sağlık gibi elimizde olmayanlar." (Descartes, 2015, s. 45,46) Servet, talih ve sağlık elimizde olmayan, ama bizim davranışlarımızda etkili olan alanlar olduğu için onların bize kalıcı mutluluk vermesi, ya da Descartes'ın vurguladığı ruh dinginliği oluşturmaları söz konusu değildir. Descartes'in Prenses Elisabeth'e yazdığı mektupta başına gelenleri değerlendirmesi için bir önerisi bulunmaktadır. Bu öneride prensesin talih ile mutluluğu ayırması için şöyle belirlemeleri bulunmaktadır:

> *'Talihin getirdiği üzüntülerden şu genel teselliyi çıkarabilirsiniz ki, belki de onlar düşüncenizin bu noktaya kadar gelmesine çok yardım etmişlerdir; bu da bir imparatorluktan daha çok değer vermeniz gereken bir nimettir. Büyük servet ve bolluk birçok insanı öyle büyüler ve sarhoş eder ki sahip olanlar hükmedeler; her ne kadar sizin ruhunuzun düzeyinde olanlara böyle bir şey olmasa da, servet ve bolluk ruhlara talihsizlik kadar işleyemez, akıl dışında dünyada mutlak olarak iyi denebilecek hiçbirşey bulunmadığına göre, akla sahip olununca, yarar elde edilemeyecek hiçbir kötülük olamaz.' (Descartes, 2015, s. 41,42)*

Buradan da anlaşılacağı üzere başımıza gelenlerin ne olduğu ayıklamak anlamlı ve önemlidir. Çünkü erdem ve bilgelik bizde irade ile ulaşılan bir davranış olduğu için kalıcı mutluluk verir ve ahlaklı olan da budur. Bu yolun daha kolay olduğu ya da ahlaklı olmanın en kolay yol olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Çünkü Descartes ' Yaşadığımız yeni felaketlerin bizde doğurduğu huzursuzluklara karşı koymanın hemen hemen olanaksız olduğunu, hatta iyi insanların genellikle daha şiddetli acı duyduklarını ve bu acıların bedenlerini daha çok etkilediğini iyi bilirim' (Descartes, 2015, s. 41) diyerek erdem ve bilgeliğin daha acılı ve zor olduğunu bize söylemektedir. Akılla baktığımız her bir durumda kendimize bir çıkış yolu bulabileceğimizi ortaya koymuştur. Bu noktada tutkularımıza hakim olmak, alınan kararların sonuçlarını karşılamak ve bunları yaparken yaşanan acılardan sevinç duymak gerçek bilgeliktir.

Bu bilgelik için elimizde olanlar ile olmayanlar üzerinde tespit etmek, karar vermek ve mutlu olabilmek için bir yöntem takip etmek ve ona sıkı sıkıya bağlı kalmak öğütlenmiştir. Her ne kadar geçici bir süre için ifade ediyor olsa da onun bu yöntemi, aslında ahlakın temel ilkelerini oluşturmaktadır. Çünkü bu yöntemle hareket edildiğinde mutluluğun geleceği konusunda bize yol gösterir.

Bu düşünceyle Descartes'ın kabul ettiği ahlaki yöntem dört kuraldan oluşur:

> İlk kural: "*Tanrı'nın beni çocukluğumdan beri içinde yetişmeme lütuf ve inayet buyurduğu dine sağlamca bağlı kalarak, ülkemin yasa ve âdetlerine boyun eğmek ve başka her şeyde kendimi birlikte yaşayacağım kimselerin en akıllıları tarafından uygulamada benimsenen, en ölçülü ve aşırılıktan en uzak görüşlere göre idare etmekti."* (Descartes, 2013, s. 73)

Bu kuralı ile Descartes, kendi görüşlerini bütünüyle gözden geçirme ve bunun için en akıllı kişilerin görüşlerini izleme niyet ve kararlılığını ifade ediyor. Bu amaçla o, kanunlara, adetlere uyarak onları anlamaya başvurur. Bu alandaki deneyimlerde kendisine çıkan bütün düşünceleri denetlemeye niyetlidir. "Çünkü zeki bir insan, herkesin uğursuz ve mutlak olarak kötü sandığı olaylara, kendisi için elverişli görünecekleri bir açıdan bakabilir." (Descartes, 2015, s. 41)

Akıl sahibi insanlar akıllarını kullanabilirlerse bu süreçten oldukça çok şey elde edebilirler. Yeter ki gerçek anlamda tutkularına değil akıllarına yönelebilsinler. Descartes, '*Ahlak Üzerine Mektuplar*'da durumu şu şekilde ifade eder: "… akıl dışında dünyada mutlak olarak iyi denilebilecek hiçbir şey bulunmadığına göre akla sahip olununca, yarar elde edilemeyecek hiçbir kötülük olamaz." (Descartes, 2015, s. 42) Bu, sureci denetlemeye, tahlile yarayan bir gözlem evresidir. Bu geçici süreçte edinilmesi gereken davranış kalıplarından ilki, bize bu süreçte hem var olan adetlere itaati hem de ne olduğunu anlama imkânı veriyor.

Bu surecin aynı zamanda ayırt etme süreci olduğunu Descartes'ın şu sözlerinden anlayabiliriz. "Birincisi, yapılması ya da yapılmaması gerekeni bilmek için, her zaman elden geldiği kadar düşünceyi kullanmaya çalışmaktır." (Descartes, 2015, s. 46) Bu noktada aklın önderliğinde kültürümüzü, dinsel öğeleri, adetlerimizi kavramalıyız. Aynı eylemi Descartes'ın kendisi de uzun süre askerlik yaparak kendi ve diğer kültürleri gezerek yapmıştır. Bunu yaparken kendisine birçok düşünce ve prensip belirlemiştir.

Descartes için 'akıllı kişilere' başvururken de dikkatli olmak, onların söylediklerinden çok yaptıklarına bakmak ve genel olarak kabul gören birçok görüşten 'en ölçülülerini' seçmek gerekir. Çünkü "… en çok zararı dokunanlar en kötü görünenler değildir her zaman." (Descartes, 2015, s. 54) En aşırı olanı seçersem ileride fikir değiştirmem gerekirse sorun olabilir. Ölçülü olanı seçmemek özgürlük alanımı daraltıyor. Hatta özgür olma imkânımı elimden alıyor. Her zaman için insan tutunduklarının sonsuza kadar iyiyi temsil etmeyeceğini bilerek hareket etmelidir. Takip ettiği için de verdiği karar için de durum böyledir.

İkinci kural*:* "İşlerimde elimden geldiği kadar karar ve sebat sahibi olmak ve en şüpheli kanaatleri bile, bir defa kabul ettikten sonra en doğru ve en şaşmaz kanaatlermiş gibi takip etmekti" (Descartes, 2013, s. 77)

Descartes bu kuralı bir örnek vererek açıklar ve 'tesadüfi alınmış bir kararın bile kararsızlıktan iyi olduğunu, nihayetinde insanı bir yere ulaştıracağını' düşünür. Verdiği bu örnekte "ormanda kaybolan ya da yönünü bulamayan bir yolcunun ya da yolcuların olduğu yerde kalmak ya da oradan oraya koşuşturmak yerine kendilerine bir yön belirleyip o yönde kararlılıkla ilerlemeleri gerektiğini söyler. Belki gitmek istedikleri yere gidemeyeceklerdir ama en azından ormandan çıkabileceklerdir ki bu da ormanın ortasında olmaktan iyidir." (Descartes, 2013, s. 75) Çünkü ona göre karar oluşturma aşaması ile karar alma arasında düşünsel-niteliksel bir fark vardır. Kararını almak üzere olanla almış olanın düşünceleri aynı değildir. Karar aldıysak, düşünsel süreçten geçtiyse onu devam ettirmek çok önemlidir: "Descartes kararsız kalmamanın kendisini, sonradan kötü olduğuna hükmettikleri şeyleri daha önce iyi bularak yapmaktan kendilerini alamayan bir takım zayıf ve kararsız ruhların vicdanlarını rahatsız eden pişmanlık ve huzursuzluktan kurtarmış olduğunu belirtir." (Descartes, 2013, s. 79) Karar almanın zorluğuna ya da iyi karar almaya dair Descartes'ın düşüncelerini yukarıda ifade etmiştik. Bu bağlamda hakikatin bilgisine dayalı bir karar almak, iyi karardır diyebilirim. Ancak her hakikate dair almış olduğumuz karar bizi tatmin etmez, hoşnutluk vermeyebilir:

> *" ... o zaman hangi yolun gerçekten en iyisi olduğunu bilemediğimiz durumlarda bize en iyi görünenini izlemek zorunda olduğumuz gayet açık. Hatta bu yolların hiç birinin bir diğerinden daha iyi olduğuna dair en ufak bir fikrimizin olmadığı durumlarla karşılaşsak bile, yine de birinden birini seçmek zorundayız. Bir kere karar aldıktan sonra da bu kararın arkasında durmalıyız; öyle ki artık bu kararımızdan kuşkulanmak yerine, yaşantımızda işe yararlılığını göz önüne alarak, onu çok doğru ve çok kesin bir karar olarak değerlendirmeliyiz; en*

> *azından onu bize seçtiren neden doğru ve kesin olduğuna göre."* (Descartes, 2013, s. 79)

Descartes burada almış olduğumuz karardan hemen mutluluk beklememiz gerektiğini bize öğütler. Ne kadar net ve hakikate dayalı bir karar almışsak da süreçte üzülebiliriz ya da şartlar değişebilir; çünkü her an her şey değişebiliyor, bu durumda yapılması gereken bize bu kararı verdirten nedenin hakikatine inanmak ve sebat etmektir. Eğer zayıf ruhlu bir insansa bu durum onun ıstırabına dönüşebilir. Ancak ruhunun hoşnutluğunu bilen ve güçlü bir insan, aldığı kararın dayandığı hakikate sebat etme gücünü kendinde bulur.

> Üçüncü Kural: *"Talihin değil de kendimin üstesinden gelmeye azmetmek, dünyanın düzenini değiştirmektense kendi arzularımı değiştirmek ve genel olarak kendi düşüncelerimiz dışında hiçbir şeyin bizim elimizde olmadığına kesinkes inanmak. Bu yüzden olması için elimizdeki tüm imkânları seferber ettikten sonra baktık ki bir şey hala olmuyor, o zaman onu felsefi dilde imkânsız denen şeyler arasında yerleştirmeliyiz. İşte yalnız bunu düşünmek bile gelecekte elde edemeyeceğim isteklerime gem vurmama ve kendimi olabildiğince mutlu hissetmeme vesile oldu."* (Descartes, 2013, s. 81)

Ona göre talihimizin değil kendimin üstesinden gelmeliyiz. Dünya düzenine değil arzularımıza odaklanmalıyız. Descartes bu anlayışla, insanın kendi arzuları, istekleri üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması gerektiğini düşünür. Böylece duyulan üzüntü ve endişenin ortadan kalkacağını ve kendimizi bu gibi memnuniyetsizlikten uzak tutmakla mutlu olabileceğimizi ifade eder. Bu yöntem bugün karşılaşılan problemleri çözmek için kullanılan basamaklarının da başında gelmektedir.

Bizim bugün başımıza bir sürü sorun geldiğinde ilk suç attığımız büyük sistemler oluyor. Devlet, eğitim, aile gibi birçok kurumun büyük sistemlerinin sonucu mutsuz olduğumuzu ya da yapmak istediklerimizi yapamadığımızı söylüyoruz. Descartes kendi düşüncelerimize odaklanarak onun dışındakilerle ilgilenmemenin bize mutluluk vereceği düşüncesini öğütler. İrademizin isteklerinde neyin iyi neyin kötü olacağına akıl ile karar veririz. Descartes'a göre "hiçbir şeyin, aklımızı bozmadıkça bizi mutlu olma olanağından yoksun edemeyeceği söylenebilir." (Descartes, 2015, s. 55) Descartes işte tam da bu noktada bir ayrım yapar.

Descartes, insanın istek, arzu ve zevklerinden bahsederken zevklerin genel olarak iki başlık altında toplanabileceğini söyler; ruhun zevkleri ve insani zevkler. İnsani zevkler, bedenle birleşmiş ruhun zevkleridir. "aklın düzenine göre, her zevkin,

kendisini doğuran olgunluğun büyüklüğü ile ölçülmesi gerekir." (Descartes, 2015, s. 55) Bu anlamda ruhumuzun bizi olgunlaştırmaya yarayan bütün yaptıkları, erdemdir. Çünkü hoşnutluk özellikle ruhun hoşnutluğundan bahsediyoruz, olgunluk kazandığımızın göstergesidir. Bize tatmin ve zevk vermeyen erdemleri yapmayız. Çünkü hoşnutluğa neden olan şeyin ne olduğu sorusuna verilen cevap önemlidir.

Zevklerdeki bu ayrım Descartes'ın ruh ve beden ayrımına benzer. Örneğin insanın bedeni değişen, kalıcı olmayan yönüdür ki vücudun zevkleri de aynı şekilde kalıcı değildirler ve sağlam temellere dayanmazlar. Oysa ruhun zevkleri ruha benzer olarak değişmeye uğramaz ve hatta ruh gibi ölümsüz de olabilir. Herhangi bir yanlışla hemen yıkılmazlar, bu nedenle dirençlidirler. Descartes bizde yanılgıların ya da kötülüklerin kaynağı olarak değişmeye açık, kalıcı olmayan insani zevkleri görür. Çünkü insani zevkler, bedenle birleşmiş ruh zevkleri olduğundan bu zevkin ilkesi değişkenliğe, yarara dayanıyor olur. Üstelik insani zevkler elde edilmeden önce çok büyük görünürler. Descartes'a göre, hayatta görülen yanılma ve hataların kaynağında da insanı zevklerin ruh zevkleriyle karışması vardır. Bize öyle büyük görünürler ki insani zevklerimizin sonunda sonsuz mutluluk sahibi olacağımızı sanırız.

Bu anlamda zevkler kendini arzulamaya daha değer gibi hissettirip peşinden gitmemize neden olabilir. Ama bir süre emek verdikten sonra gerçek nimetlerden de yararlanma fırsatını kaçırınca öyle olmadığını anlarız. Bu anlamanın sonunda da nefret, üzüntü ve pişmanlık yaşarız. Bu noktada aklın işbaşına geçmesi gerekir. Aklın görevi, dikkatimizi gerçekten arzu edilir iyileri elde etmeye çalışmaya yönlendirmektir. Böylece elimizde olanı ve olmayanı ayırt edebilecek gereksiz mutluluk hevesleri içinde olmayacağız. Sonucunda da yine yaşanacak olan hoşnutsuzluklardan kendimizi suçlamayacağız.

"Hayatın yöneliminde aklın gerçek işi çalışarak elde edeceğimiz bütün ruh ve beden olgunluklarının değerini tutkusuz olarak incelemek ve gözden geçirmektir." (Descartes, 2015, s. 55) Onları tutkuların boyunduruğundan incelediğimizde insani zevklerin sonuçlarını görmekten geri kalabiliriz. Ancak tutkusuz olarak değerlendirdiğinde gerçek değerlerini, olgunluklarını anlamak mümkün olacaktır. Ancak bu insani zevklerden tamamen uzaklaşılması, yalnızca ruh zevklerine odaklanılması anlamına gelmez. İnsani zevkleri akla bağlı kıldığımızda onlar da bizi ruh zevkleri kadar olmasa da hoşnut edecektir.

Ahlakın ilkeleri, değer alanının öznenin belirlediği yöntemlerle oluşacağının göstergesidir. Descartes'ın düşüncelerinin merkezine öznenin yapıp ettiklerini yerleştirdiğini biliyoruz. O, görüşlerinin her zaman irade sahibi öznenin karar mekanizmasının sonucu olduğunu ifade etmektedir. Ahlakın ilkelerinin yapılışının nedeni de böyledir. Başta geçici olacağını ifade etse de ortaya koyduğu dört ilke ahlak alanının özneden hareketle kurulduğunun temelleridir. Aynı zamanda epistemolojik devrim olarak ifade ettiğimiz bilgiyi elde etme sürecini tesis eden öznenin pratik alanda karşılığını da ifade etmektedir.

Derdi iyi yaşama imkânı olan Descartes, bunun temelinde iyi karar almayı görmektedir. Pratik alana ilişkin görüşlerinde epistemolojik öznenin edindiği bilgileri ahlaki özne anlayışında yaşamına nasıl katacağını anlamak önemlidir. Bu geçiş için insanın doğasına ilişkin görüşlerine bakmak yerinde olacaktır. Çünkü insan, ruh ve beden tözlerinden oluşan bütünlüklü bir yapıdır. Onun oluştuğu iki tözün doğasına yansıması ahlak alanına ilişkin görüşlerini oluşturacaktır.

3.2 İNSAN DOĞASI

Jacques Lacan, parçalanmış modern öznenin dünyaya Descartes'tan kalan bir miras olduğunu yazar. (Sayın, 1997, s. 155) Bu özne gerçekten parçalanmış mıdır? Aslında baştan beri aynı soruya cevap aramaya çalışıyoruz; insan nedir? Onu hareket ettiren nedir? Kararlarını nasıl alır? Bir çelişkide midir yoksa her zaman iyi karar alabilir mi? Descartes'ın insanı nasıl davranır?

Descartes, insanın nasıl davranması gerektiğini de ilkelere dayandırırken bu ilkeleri pratik olarak uygulayacak olan insanın doğasını açıklamakla başlar. İnsanın doğasında bulunanları açık seçik kavramanın önemini ortaya koyar. İnsanın doğası, ruh beden ayrımında ortaya konulan düşüncelerle uyumludur. Bu doğayı ortaya koyduğumuzda Lacan'ın ifade ettiği gibi özne parçalanmış mıdır yoksa kendi içinde bütünlüklü müdür ortaya çıkacaktır. Buradan onun insandan anladığı şeyin hem bedensel gereksinimleri olan hem de ruhun iradesi ve tutkuları olan yönelime sahip olduğu anlayışıdır. Ona göre insanı anlamanın en kolay yolu; onda bulunan işlevleri bilmek ve bu işlevlerin en basit kaynağına gitmek ve hangi kaynaktansa onun özelliğini kavramaktır.

Descartes' a göre insan doğasında hareket iki şeye bağlı olarak gerçekleşir. O halde iki tözün bir arada birleşmiş şekilde bulunduğu insanı hem ruhu hem de bedeni

harekete geçirir. Ona göre bu iki nedeni iyice açıklamak, aralarındaki dolayımı fark etmek, hangisinin nelere yol açtığının bilgisine sahip olmak önemlidir. İşte Descartes'ın ahlak görüşü de bu iki hareket arasında kurmuş olduğu dolayımda açığa çıkacaktır. Etkin olarak istediğini hareket ettiği ruh alanıyla maruz kaldığı bedenin istekleri arasında kurmuş olduğu dolayım onun üstün iyi olarak tarif ettiği iyiliğe ulaşmasındaki yolu tarif edecektir. Yukarıda uzun uzadıya tarif edilen yöntemler ile insanın ahlak alanında yapması gereken adımlar bu dolayımı gerçekleştirecek olan parçayı eğitmek için verilmiştir. Şimdi hareketin kaynağı olan bu iki alanı ruhun iradesi ve tutkuları ile bedenin dış nesnelerden etkilenmesi ve can ruhlarını inceleyelim.

Descartes ilkin bedenin oluşturmuş olduğu mekanik yapıların (gerek dış nesnelerden aldığı duyumlar gerek kendi mekanizması sıcaklığı vs) hareket gücünü kendinden alan fizyolojik durumlar olduğunu söyler. Bu durumları yeterince açmak yerinde olacaktır. Çünkü maddi olanın yapısının nasıl olduğu aslında insanın canlılığına ilişkin yorum yapma imkânı vermektedir.

> *"Skolastik düşüncede insan bedenine canlılığı veren ruhtur. Antik Yunan düşüncesinde de hareketliliği ruha bağlayan düşünürler olmuştur. Skolastik düşünceye göre, insanlar da dâhil olmak üzere tüm hayvanlar kendilerinde var olan hareket ettirici bir güç (locomotive soul) ya da 'hayvansal ruh' dolayısıyla çeşitli hareketler sergileyebilmektedirler. Aristoteles için ruh, "canlı olma potansiyeline sahip olan doğal bir bedenin formudur". Yani, ruh bir şeyi canlı kılan şeydir. Canlılıktan kastedilen şeyse bir şeyin beslenme, büyüme, üreme, hareket edebilme, duyumlama ve düşünme gibi yetilere sahip olabilmesi demektir."* (Yaldır, 2016, s. 640)

Descartes eski düşünceleri eleştirerek maddi olanın canlılığının ruha bağlı olmasını reddeder. Yukarıda da üstünde durduğumuz gibi maddi olanın kendi başına hareket etme eğilimi vardır. Descartes, uzamsal tözün kendi başına hareket ettiğini, onun yapısının var olmasının hiçbir şekilde ruhtan gelmediğini, aynı zamanda ruhun yapısının da uzamsal olana zorunlu olmadığını belirtir.

Bu nedenle Descartes, ruhun canlılık kattığını ifade eden görüşleri geride bırakmamız gerektiğine inanır. Çünkü ona göre, bedenlerimizin canlılığının ruhtan geldiğini düşünmek yanılgıdır. Bu yanılgı ona göre geçmişte ruha böyle özellikler yüklemekten gelmektedir. Descartes ruhun canlılık kaynağı olmasına ilişkin ve ruha bağlı hareketlerden olan tutkuların yapısına ilişkin eski görüşlerden kurtulmak gerektiğini *Ruhun Tutkuları*'nda ifade etmiştir:

> *"Daima bilgisine ulaşılmaya çalışılmış bir konuysa da ve herkes tutkuları kendi içinde hissediyor diye doğalarının keşfi için başkalarının saptamalarına ihtiyaç duyulmadından en zor konulardanmış gibi gözükmese de, Eskiler bunun hakkında öyle az ve çoğu kez de inanılması öyle güç şeyler öğretmişlerdir ki, hakikate yaklaşmak için tek umudum, onların izlemiş oldukları yollardan uzaklaşmaktır."* (Descartes, 2014, s. 9)

Ona göre bu hakikati anlamak için eski anlayışlardan uzaklaşmalı ve beden ile ruhun kendi yapıları açığa çıkarılmalıdır. Bu anlamda eskilerinin anlayışını reddederken kendisi uzam, şekil özelliğine sahip olan bedenin aslında kendi başına fonksiyon ve işlevlerini devam ettiren bir makina olduğunu ifade eder. Bu makina herhangi bir şekilde onu hareket ettiren ruh olmaksızın kendi başına işlevlerini ve fonksiyonlarını hareket ettirebilir. O halde ölümün aslında yalnızca maddi anlamda bedende yaşanan bir fonksiyonel bozulma olduğu düşüncesine ulaşılır. Bu ortaya çıkan görüş ile aslında ölüme mistik bir anlam katmaktan çok bir makinenin parçasının bozulması kadar basit bir anlam yüklemiş oluruz. Çünkü bedenin canlılığı nasıl ki ruhtan gelmiyorsa ölümünün de kaynağı ruh değildir. Ölüm, bedende yaşanan fizyolojik bir bozukluğun ardından ruh ayrılmasıdır. Bu nedenle de ölen bedendir ,aslında ruh değildir. Böylece bedenin kendi yapısına ilişkin ruha ihtiyacı olmadığını ifade eden görüşlerine bakacak olursak;

> *"Tüm ölü bedenlerin sıcaklıktan ve sonra da hareketten yoksun olduğu görülünce, bu hareketleri ve bu sıcaklığı kesenin ruhun yokluğu olduğu sanılmıştır. Böylece sebepsiz yere, doğal sıcaklığımızın ve bedenlerimizin bütün hareketlerinin ruhumuza bağlı olduğuna inanılmıştır: oysa tam tersine öldüğümüz zaman, bu sıcaklığın kesilmesi ve bedeni hareket etttirmeye yarayan organların işlemez hale gelmesi sebebiyle ruhun bedenden ayrıldığı düşünülmeliydi."* (Descartes, 2014, s. 12)

Bedenin kendi yapısını bu kadar derinlemesine anlattıktan sonra bedenin hareketinde mekanikliği açıklamak gerekir. Bu bedene bağlı oluşan hareketler ya dış nesnelerin duyu organlarına yol açtığıdır ya da duyu organları ile çeşitli hareketlere yol açan *can ruhları*dır. "Tüm duyular gibi, kasların bütün hareketleri de sinirlere bağlıdır; bu sinirler ise, hepsi beyinden gelen küçük iplikçiklere ya da küçük borucuklara benzerler ve tıpkı beyin gibi *can ruhları* denen bir tür hava ya da çok ince bir yel içerirler." (Descartes, 2014, s. 15) Duyular, kaslar ve küçük beyincikler arasındaki ilişkiler cisimsel ilke ile çalışır. Bu cisimsel ilke ise maddenin kendi içindeki sıcaklık ve hareketliliği ifade eder. *Can ruhları* çok hareketli ve çok çabuk yayılan bir özellik

taşımaktadır. Onlar, "bedeni hareket edebildiği bütün değişik şekillerde hareket ettirirler." (Descartes, 2014, s. 17) *Can ruhları* bedene çok farklı bölgelerde kaslarla birlikte yayılarak uzuvları harekete geçirirler ve bu hareket her an her dakika değişme özelliğine sahiptirler.

Bedene bağlı hareketleri açıkladıktan sonra ruha bağlı olanlar ise ruhun eylemleri ve tutkuları olarak ikiye ayrılırlar. Burada belirtilmesi gerekir ki epistemolojisi ile uyumlu olarak ruhta bazı doğuştan özellikler olduğunu eylemleri sağlayanın da bu özellikler olduğunu ifade eder. Bu doğuştan gelen ruha bağlı eylemler irade olarak ifade edilirken insanın özgürce karar verme yapısının kaynağını oluşturmaktadır.

Bu anlamda insan, doğuştan gelen iradesine dayanarak eylemlerde bulunabilen bir varlıktır. Diğer yandan her türden algı ve bilginin oluşturduğu tutkularda ruha bağlı hareket içindedir. Tutkular bir tür bedenle birleşmiş olan ruhun yapısını ifade etmektedir. Dolayısıyla doğuştan getirilen ışıkla hareket eden irade kadar özgür değil, bedenin yani maddi olanın etkisi altındadır. Bu etki onun seçilmiş değil maruz kalan bir yapıda olduğunu anlamamızı sağlar.

Ruhu bedensel olan şeylere doğru yönlendiren şeyin ne olduğu sorulmalıdır. Çünkü ruhun özelliği düşünmek, bedenin özelliği ise yayılım göstermek iken ruhun bedensel olana yönlenmesini sağlayan şey nedir? Tutkuların asıl işlevinin ne olduğunun belirlenmesi açısından önemli bir sorudur. Çünkü Descartes'a göre ruhu bedensel olana yönlendiren ve istemeye elverişli kılan şey, tutkulardır. Böylece ruh ve beden arasındaki ilişkinin dolayımını tutkular ile can ruhları arasında bir etkileşimden oluştuğunu söylemek mümkün. Ama hala bunların özelliklerinin birinin yalnızca düşünmek diğerinin ise yer kaplamak olduğunu unutmamak önemlidir.

İnsan hissettiklerini itiraz edemeyeceği, yadsıyamayacağı bu bedenin içinde yaşar. Bu yaşanılanları salt düşünme olarak yaşamadığı açıktır. Descartes bu noktada onun yaşadıklarını bu bedende hem de düşünme özelliğine sahip ruhundan ayrı olan bedende yaşadığını altıncı meditasyonda şöyle betimlemiştir: "Zira kendimi başka cisimlerden ayırdığım gibi bu bedenden asla ayırıp uzaklaşamıyorum, tüm duygu ve isteklerimi onda ve onun için hissediyorum, haz ve acı duyularımı ondan kopuk başka bir bedende değil onunla, ona ait olan bölümlerde yaşıyorum." (Descartes, Meditasyonlar, 2018, s. 123) Böylece insan bir bedenin içinde eylemler meydana

getiren bir varlık olarak ortaya konmaktadır. Bedenin ruhun üzerinde, eylemlerinde hiçbir etkisinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Çünkü onda sadece düşünmenin yol açmadığı şeyleri gözlemlemek mümkündür.

> *"Anatomici insanı inceleyişinde, onu hayvanla ya da otomatla karşılaştırmaktan caydıracak hiçbir şey bulmaksızın bedensel makineyi araştırabilir: Tıbbın büyük rüyasını gerçekleştirmesini engelleyen, ve her birini daha uzun bir süre bireysel gözlemlerden kaynaklanan ampirik tıpla yetinmek zorunda bırakan tek şey bedenin karmaşıklığıdır. Ama haz ve acıda, ruhun iştahlan ve tutkularında yalnızca düşünceyle açıklanamayan düşüncelerle karşılaşılmaktadır."* (Beyssade, 1997, s. 80)

Bedende olup bitenleri tek başına ele almak ta mümkündür. Descartes bedenin yapısını tıpkı bir makineye benzetirken onun ruhla birleşmesiyle birlikte onun bu özelliğinin ortadan kalktığını ifade eder. Çünkü birleşmeyle birlikte onda her zaman olduğu gibi zorunluluklar zincirinde gitmeyen bir yapı ortaya çıkar. İşte bu özellik de ruhun eylemlerinden kaynaklanmaktadır.

Tutkular, ruhu bedendeki şeylere doğru yönlendirmemiş olsaydı ruh ve bedenin bütünüyle birleşik bir yapı olduğunu söyleyemezdik. İnsan ne salt düşünen ne de salt bedene sahip bir yapıda olmadığına göre bu iki alan arasında bir etkileşim olduğu açıktır. İnsanın bu iki alanı arasındaki ilişki, onun aslında bütünlüklü doğasından gelmektedir. Bu doğanın yapısına ilişkin Descartes altıncı meditasyonda şöyle ifade eder:

> *"Doğa bu açlık, susama ve acı duygularıyla bedenime bir kaptanın gemisine yerleştiği gibi yerleşmediğimi; bu olgunun daha karmaşık bir yapıda olduğunu; bedenin ve benim birbirimize sıkı sıkıya bağlı olduğumuzu; birlikte bir ayrılmaz bütünlük oluşturduğumuzu da öğretiyor. Çünkü böyle olmasaydı, bedenim yaralandığında salt düşünen bir varlık olarak bu yara yüzünden acı çekiyor olmaz, nasıl bir kaptan gemisine çarpacak bir şey olup olmadığını bakarak anlıyorsa ben de sadece anlığım sayesinde bu yarayı anlıyor olurdum, keza acıktığım ya da susadığımda da acıkma ve susama duygusu gibi şeyler hissetmeden, yine ancak anlayarak, ne durumda olduğumu kavrayabilirdim. Zira acıkma, susama ve acı gibi tüm duygular aslında, zihin ve beden bütünlüğünden kaynaklanan, bu bütünlüğe bağlı, bu bütünlüğe özgü muğlak bir düşünme biçiminden başka bir şey değillerdir."* (Descartes, Meditasyonlar, 2018, s. 127)

Ruhun ve bedenin birleşimindeki tüm bilgi ve algılar tutkuları ifade ettiğine göre bu tutkuları ortaya koyan ruhun eylemleridir. Ruhun eylemleri salt doğal ışığa dayalı olarak eyleme geçirirler. Ancak söz konusu bedenle birleşmiş tutkular olduğunda iş başkalaşır. Yukarıda muğlak bir düşünme biçiminden bahsedilen de bu tutkulardır. Onlar ne doğal ışık kadar kesindir ne de bedenin kendi hareketi kadar mekanik bir

yapıdadır. Tutkular yapıları gereği ruhun eylemlerine bağlı; ancak bedenin en ince ve hızlı hareketini sağlayan can ruhlarının da etkisindedirler.

Bununla beraber ruhun eylemlerinin, istemlerinin bedeni doğrudan yönetmeleri söz konusu değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi, bir kaptanın dümenini çevirmesiyle yön değiştirilen bir ilişki değildir. Burada ruh nasıl hayal ederek bedeni harekete geçirir sorusunu sormak gerekir. Benim ruhumun bir özelliği olarak tahayyül yetisi aklımdaki bilgiler ile dış dünya arasında bağlantı kurmamı sağlıyorum. Böylece yukarıda algı olarak ifade ettiğimiz şey, aslında duyu organlarımızla elde ettiğimiz verilerin üzerine akılsal olarak yorum yapmak anlamında değil zihinsel bir bilginin kendisine kullandığı bir ifade olarak karşımıza çıkıyor.

Descartes'a göre tahayyül yeteneğim ile elde ettiğim bilgiler ile dış dünyadan bana gelen nesnelerin duyumları arasında elbette ki farklar, çelişkiler, yanılgılar var. Ancak bu benim onları bilemeyeceğim anlamına gelmez. Bu nedenle dış dünya ile ruhum, epistemolojik olarak tahayyül yetisi ile ilişki kurar. Dışımdaki nesnelerin kesinliğini kabul etmem ile birlikte tahayyül yetisinin varlığını kabul etmem durumu ortaya çıkıyor. Ruhumun varlığının kesinliği tahayyül yetisinin kendisi değil elbette. Ama dış dünyadan gelen nesnelere ilişkiyi kurmada tahayyül yetisinin varlığı oldukça önemlidir. Descartes tahayyül yetisinin nasıl işlediğini altıncı meditasyonda şöyle betimlemiştir:

> *"Bir nesne varsa, zihnim de bu nesneyi dilediği zaman inceleyebilecek biçimde o cisimle bir bağ kurmuşsa, zihnimin bu yolla cismi şeyleri hayal edebileceğini de kolayca algılamaktayım. Öyle ki, bu şekilde düşünmek saf zihinsel etkinlikten sadece şu yönüyle ayrılır: zihin bu şeyi algılarken bir şekilde kendine doğru döner ve kendindeki idelerden bazılarını değerlendirir, bunu hayal ederken de kendinde oluşan veya duyularıyla algıladığı ideye uygun olan bir şeyi inceler."* (Descartes, 2018, s. 120,121)

Öyle ki ben bir nesne ile temasa geçtiğimde onu beş duyu organımla değil zihnimdeki ideler ile algılıyorum. Böylece bu deneyimimi belleğime alıyor ve ideler ile eşliyorum. Bu eşleme bende dış dünya ile bir etkileşim meydana getiriyor. İşte bu incelemenin kendisini ahlak alanına taşıdığımızda bizi dolaylı olarak inceleyen bir yapıyı ifade etmek anlamına gelir.

Yukarıda tutkuların ruhu bedende olan şeylere doğru yönelttiğini ifade edip açıklamıştık. Tutkular bedende oluşan bazı hareketlenmeleri, acıları ruhun dikkatine

yönlendirir. Ruhun eylemleri, istemeleri de tutkuları doğrudan olmasa da dolaylı olarak uyarabilir veya yok edebilir.

Ruhun bağlı hareketlerin biri ruhun eylemleri diğeri tutkulardır demiştim. Ruhun eylemleri olarak ifade edilen irade insanın özgürlüğüne kapı aralayan bir alandır. Ruhun eylemlerine bağlı olarak oluşan hareketler yanıltmaz, üzmez ve pişmanlık vermez. Bu eylemleri beden ancak dolaylı olarak etkileyebilir. Tutkular ise 'mutlak surette onları üreten eylemlere bağlıdırlar ve ruh tarafından dolaylı olarak değiştirilebilirler.' (Descartes, 2014, s. 42) O halde ruhun eylemleri tek başına yetmiyor, tutkular ile de iş görmek durumundayız. Tahayyül etme yetisi burada yardıma koşmalı. Çünkü iradeye sahip olmak yeterli değildir, onu kullanmak gerekir.

İnsanın iradeye sahip olması onun tamamen ahlaki bir özne olarak düşünülmesi için yeterli değildir. Descartes için bir kimsenin ahlaki olması ya da özgür olması ki bu kavramlar yakın anlamlı denilebilecek şekilde kullanılabilir, iradesini kullanması ile ilişkilidir. Bu iradeyi kullanmaya yönelik Descartes'ın *Ruhun Tutkuları* metnindeki görüşlerine bakacak olursak:

> *"Kendimizde yüreklilik uyandırmak ve korkuyu yok etmek için bunun iradesine sahip olmak yeterli değildir; ama tehlikenin büyük olmadığına; savunmada kaçmaktan daha fazla güvenlik olduğuna, galip gelmiş olmaktan üzüntü ve utançtan başka bir şey beklenemeyeceğine ve benzeri şeylere bizi inandıracak sebepleri, nesneleri ya da örnekleri düşünmeye çalışmak gerekir."* (Descartes, 2014, s. 45)

İnsanın iradesini kullanmaya çalışması ancak onun tutkuları yani bir yönüyle ruhun eylemi, istemi diğer bir yönüyle de can ruhlarının dolayımlı etkisinde olanı etkin bir şekilde toplumsallaştırabilir. Aksi halde yalnızca tutkular ile bizim Descartes'in özne kavramına ulaşmamız mümkün değildir. Özne iradesini kullanarak etkin olabilir aksi halde irade sahibi olmasına rağmen edilgindir. Ancak bu edilginlik insan doğasının yapısına aykırıdır. İnsan doğası etkin özne olmasıdır.

Burada Descartes'ın insan doğasından ne anladığına dikkatlice bakmak gerekir. Çünkü insan doğası kavramı kendisinden önce de birçok filozof tarafından kullanılmıştır. Burada insan doğasından anlaşılan şeyine olduğunun daha açık ifade edilmesi hem ahlak görüşünün ortaya çıkmasına hem de kendisinden önce ahlak görüşlerinden ayrılmasına imkân oluşturacaktır.

Ahlaki olanın ne olduğu sorusu felsefe tarihinde özgürce seçilen davranışlar olarak ifade edilir. İnsanın kendisinin iradi olarak seçilmesiyle ortaya çıkan

davranışlardır. Bu bakış açısıyla hırsızlık yapmak, rüşvet almak, yalan söylemek, dürüst olmak gibi davranışlar iradi iken yemek yeme, nefes alma gibi davranışlar ahlaki olarak ifade edilememektedir. Bu anlamda etik anlayışımızın da tıpkı sistemin diğer parçalarında da olduğu gibi özne üzerine temellendiğini görmekteyiz. Ahlak olanın iradi bir eylem olarak ortaya konması, onun varlığını özneye dayandırması değer alanının öznenin oluşturduğu anlamına gelmektedir. Cevizci modern dönemde ahlak anlayışının Antik Yunan ve Ortaçağ döneminden farklı olarak özneye dayalı olduğunu ortaya koyarken şunları ifade etmiştir:

> *"Değer dünyasının ancak insan hareketle ortaya konup tanımlanabileceğine inanan modern etik düşünürü için etik değerler ve kuralların bizzat insanın kendi doğasından türetilmesi gerekir. Nitekim modern etiği belirleyen en önemli şeyin ahlaklılık düşüncesiyle moral değerlerin veya ahlaki hayat tarzının insanın dışındaki nesnel bir kaynaktan türetilmesi gerektiği geleneksel kabulünün terk edilmesi olduğu söylenebilir."* (Cevizci, 2018, s. 38)

Descartes'ı modern olarak ifade edebilmenin imkânını bir kez daha ortaya koyarak onun ahlak alanını öznenin iradesi üzerinden tanımlaması olarak ifade edebiliriz. Çünkü Cevizci'nin modern dönemin etik anlayışını yine özneden hareketle tesis ettiğini ifade etmesinde en büyük kaynaklardan biri Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşmalar* da ifade ettiği gibi öznenin kendine inşa edeceği ev anlayışından başlayan ahlak görüşlerini ortaya koyuşudur. Burada Descartes, kendi değerlerini kendi iradesinden hareketle ortaya koyan teorik değil pratik alanı inşa eden bir özneyi bizlere anlatır.

17.yüzyılda da Rönesans Dönemi'nin ardından bilimsel anlayışın hâkim olduğundan birinci bölümde uzun uzadıya bahsetmiştik. Bu dönemde doğanın belli bir yöntem ile keşfedilebileceği ve öğrenilebileceği düşüncesi yer almaktaydı. Bu düşünce ile doğanın yasaları olduğunu ve bunu matematikle ifade etmekle elde edilen kesinlik düşüncesinin getirdiği başarı ve kazanımlar, felsefenin yönünü de bu alana yönlendirmiştir. 17. yüzyılda Descartes da yöntemsiz herhangi bir arayışa çıkmanın kıymetsizliğinden bahsediyordu. Bu perspektifle baktığımızda doğanın kavranışı nasılsa özneye dair doğayı da öyle tanımladığımızı anlamak gerekmektedir. Bu çağda bilimsel zemin öylesine kabul görmüştür ki diğer alanlarda da aynı çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Özneye de böylesine yöntemli, doğanın yasaları gibi bir yasaya dayanan doğa tarif edilmeye çalışılmıştır. Çağılcıları John Locke ve David Hume da insan doğasını tasvir ederken doğa yasalarından öykünmüştür.

Peki, Descartes insan doğasını tanımlarken yukarıda bahsedilen birçok etkiden hangisini buraya koymayı tercih eder? Descartes, insanın hareketlerinin kaynağı olarak temelde iki şey ifade eder: ruha bağlı olan ve bedene bağlı olan. Onun insan doğasından bahsettiği sadece birine atfedilebilir mi? Atfedebilirse hangisine edilir? Ya da ikisine bütünlüğüne mi denebilir? Onun bu düşüncelerini altıncı meditasyondan inceleyerek başlayalım:

> *"... doğa derken sadece zihnin içerdiği zihne özgü pek çok şeyi kapsayan 'Tanrı'nın bana bahşettiği her şey ya da yapı'dan söz etmiyorum, yani olmuş bir şeyin sanki hiç olmamış gibi olamayacağı gerçeğine ilişkin algı örneğinde ve buna benzer binlerce şeyde olduğu gibi cismin değil de doğal ışığın yardımıyla kazanılan bilgilerde kast ettiğimiz doğadan söz ediyorum."* (Descartes, 2018, s. 129)

İnsanın doğası, yukarıdaki paragrafta da açıkça ifade edildiği gibi, zihnidir. Onun doğası, düşünme yetisidir. Doğamızın yalnızca duyusal şeylerden meydana geldiğini düşündüğümüzü varsayalım. Bu durumda bedenimiz mekanik bir şekilde istediklerine yakınlaşıp istemediklerinden acı duyacaklarından uzaklaşırdı. Bu durumu savunan görüşlerde bulunmuyor değil.

Ancak Descartes insan doğasını böylesine ifade etmeyi eleştirir. Seneca'nın insan doğasına ilişkin yorumlarında onun doğadan anladığı şeyin ne olduğunun sorgulanması gerektiği üzerinde durur. Prenses Elisabeth'e Descartes'ın yazdığı mektupta insan doğası ile ilgili Seneca'nın yazdıklarını incelerken insan doğasına ilişkin düşüncesini bir bakıma eleştirir:

> *"Üstün iyi eşyanın doğasına uygundur, doğanın örneğine ve yasasına uymak bilgeliktir ve mutlu hayat doğa ile uyumdur, diyor. Ben, bu anlattıklarının hepsini karanlık buluyorum. Çünkü doğa derken doğal eğilimlerimizi anlamıyor hâlbuki bu eğilimler bizi onun savaştığı şehvetin peşinden koşmaya sürükler."* (Descartes, 2014, s. 50)

Seneca'nın insanın doğasından dış nesnelerin bizde oluşturduğu tutkuları anlıyorsa onun özneye uygun olmadığını ifade ederken aynı zamanda 'ruh sağlam değilse, bu, mutluluk olmaz diye eklediği sözlerle de ilgisi görülmüyor; eğer doğaya göre yaşamdan hakiki akla göre yaşamayı anlıyorsa, başka.' diye de ekler. Çünkü Descartes'a göre insanın doğası tekrar ifade etmek gerekirse aklını kullanmaktır.

Bu durum insanın tüm tutkularını aklıyla hâkim olabileceği, onları insanileştirebileceği ve toplumsallaştırabileceği anlamına gelmez. Descartes ruhun bu durumda bir çatışmada olduğunu, bu çatışmadan ancak iyi bir zihinsel çaba ile

çıkılabileceğini ifade eder. Ruhun aşağı ve üst bölümü, yani iki yanı olduğunu ifade eden Descartes, tutkuların ve can ruhlarının dolaylı etkisine maruz kalan aşağı ruh, salt ruhsal, iradi hareketlere neden olan yanının ruhun üst bölümü olduğunu ifade eder. Ruh kendi içinde bu iradi istemleriyle tutkuları arasında hangisinin kazanacağını belli olmayan bir çatışmaya girerler. Bu çatışmadan çıkma durumuna göre güçlü ruh mu zayıf ruh mu olduğu anlaşılır.

İradenin doğrudan can ruhlarını değiştiremediğini ifade etmiştik. Bu nedenle irade oldukça çeşitli ve karmaşık durumları düşünmeli, zihin süzgecinden geçirmelidir ki onu anlaşılır kılsın ve ruhu bu çatışmadan güçlü olarak çıkabilsin. "Zira iradeleri doğal olarak tutkuları en kolayca yenebilenler ve tutkulara eşlik eden beden hareketlerini durdurabilenler kuşkusuz en güçlü ruhlara sahip olanlardır." (Descartes, 2014, s. 49) Yüreklilik ve korku arasında, ruhun üst bölümü ile alt bölümü arasında bir çatışma olduğunu bu çatışmadan çıkmanın yolunun tutkuları rasyonelleştimekle olacağının üzerine eğilir. Bu tutkuların üzerinde iradenin nasıl çalışacağına ilişkin inceleme yapmak yerinde olacaktır. Çünkü öznenin özgürce eyleyeceği ve istemlerini ortaya koyacağı alan işte tam da buradadır.

Bir insanın yemek yemesinin kendisi ahlaki bir durum yaratmasa da nerde, kiminle ve nasıl yediği ahlaki olanın konusudur. Bu durumda yemek yeme gibi açlık tutkusunu iradenin özgürce denetlemesinde gerçekleştirmek bizi etkin özne olarak ortaya koyar. Aksi durumda edilgin bir durumda yapılan eylemleri Descartes zayıf güçte ruh olarak ifade etmektedir. Zayıf güçte ruhun özelliği, birbirine zıt tutkulara kapılan ve bunların peşinde sürüklenen özelliği olmasıdır. Bu noktada her bir tutku zıttı ile eş değer cazibeye sahip olduğundan ruh birinden diğerine sürekli bir çatışma içinde olur. Bu noktada insanın kendisini olup giden süreçlerde bırakmasını ifade ederken Descartes, aslında en kötüsünün bu durumda kalması olduğunu söyler. Yalan söylemek ile dürüst olmak çatışmasında bir yalan bir dürüstlük savrulmasında ruhunu zayıflatacağını ifade eder.

Güçlü ruhun özelliklerine gelince onun gücü, dayandığı hakikatin bilgisinden gelir. Güçlü ruh, iyi ve kötünün bilgisi ve buna ilişkin kararlı olmaktır. Yönteminde de bu özelliğe oldukça yer ayıran Descartes, iradenin gücünü aslında kararlı olma özelliğine bağlar. Zayıf ruhun özelliğini, birbirine karşıt tutkularda savrulmak olarak ifade ederken onun zayıflığını kararsızlığından aldığını belirtmektedir. Ruhun kendi

silahları olarak adlandırdıklarım, iyinin ve kötünün bilgisine ilişkin sağlam ve kararlı yargılar ve iradenin yaşamdaki eylemlerini bunlara göre yürütmeye karar vermiş olmasıdır.

Güçlü ruh ile hakikatlere dayalı oluşturulan eylemler bizleri hiçbir zaman pişman etmez. Güçlü ruh ile iyi ve kötünün bilgisine dayalı yapılan eylemlerden, kararlılıktan korku duyulmaz. Tutkuları hakikate dayanarak zihinsel süreçten geçirdiğimizde, iradeye dayandığında güçlü ruh, tutkular alışkanlıklara dayandığında ise zayıf ruhlara işaret ederler. Kendisini yalnızca alışkanlıklarla bırakan bir öznenin, özgürce karar vermeye yönelmesinin mümkün olduğu söylenemez. İnsanın özgür olması, onun tutkularını zihinsel süreçlerle hakikate dayandırmasının sonucudur.

Bununla beraber Descartes'a göre zayıf ruhlu kişilerin hiçbir zaman güçlü bir ruh olamayacağı söylenemez. "Hatta zayıf ruhlu kimseler bile, eğer tutkuları terbiye etmek ve onları yönetmek için yeterince uğraşırlarsa tüm tutkuları üzerinde mutlak bir egemenlik elde edebilirler." (Descartes, 2014, s. 52) Sokrates'in en kötü insanların bile eğitimle ahlaklı olabileceğini fikrine benzer bir şekilde Descartes'da zayıf ruhlu kişilerin iradelerini düşünmeye ve çalıştırmaya başladıklarında iyi kararlar alarak tutkuları üzerinde hâkimiyetine ve ahlakını güçlendirebileceğine inanır.

Tutkularımıza rağmen etkin bir özne olmak Descartes'ın insanı ahlaklı kılan şey olduğunu vurguladığı noktadır. Çünkü iradesiyle eyleyen olduğu kadar tutkularının da etkisinde olan özne, edilgin bir biçimde hareket ettiği sürece tutkularının esiridir. Böyle bir öznenin '*Düşünüyorum, o halde, varım.'* önermesinde ortaya konan özneyle uyumu söz konusu değildir. Çünkü eyleyen bir öznenin böylesi bir edilginlik içinde olduğunu söylemekle çelişkidir. Dolayısıyla öznenin edilginliğini ortadan kaldıran şey, onun özgür iradeyle tutkularına rağmen akıl dolayımına yönelmesidir. Descartes, iradenin doğrudan bedeni etkileyememesinin ortaya koymuş olduğu çatışmaları ortadan kaldırabilmek için tutkulara özel olarak bakılması gerektiğini ifade eder. Bu bakış iradenin özgürce kendisine sürekli tekrar etmesi gereken tutkuları özel olarak aşağıda açacağız.

3.3 AHLAKEN EYLEN ÖZNE (AHLAKİ ÖZNE)

Descartes'ın modern özne anlayışı teorik dayanaklara sahip olmakla birlikte yaşamdan kopuk ve pratik alana dahil edilemeyen kavramsal boyutta kalan bir tanımlama değildir. Descartes'in gerek eserlerindeki izlediği yöntem, gerekse özneyi tanımlarken kendini inşa ettiğini ifade etmesi bakımından, pratik alana yönelik açıklamaları bulunan ahlaken eyleyen, pratik bir özne yorumu bulunmaktadır. Bu şüphe eylemini felsefesinin temelinde koymasından başlayarak, tüm yönteminin başında geçici ahlak olarak ortaya koyduğu ilkelere kadar özneye bir eylem alanı açtığını söylemek mümkündür. Bu nedenledir ki Descartes ahlak görüşleri onun düşüncelerinin olgun bir meyvesidir.

İnsanın doğası gereksinimleri ve iradesi bulunan bir yapıdır. Gereksinimlerimiz, yani tutkuların var olması zorunlu olarak zararlı oldukları anlamına gelmez. Ancak doğal haliyle yaşamaya devam ettiğimizde bana ve dolayısıyla diğerlerine de zarar verebilecek durumda olabilirler. Tutkularımız hem kendi başımıza karar alırken hem de diğerleriyle olan ilişkimizde etkilidir. Descartes "İrademiz doğası gereği ancak aklımızın bir şekilde olur dediği şeyleri istediğine göre" (Descartes, 2013, s. 81) bizim tutkuları rasyonelleştirmemiz gerekir. Bu rasyonelleştirme, insanın ahlak alanında insanın doğasında olanın doğal haliyle bırakılmaması olduğunu, öznenin kendine göre onu şekillendirdiğini ifade etmektedir.

Tutkuların, duyuları harekete geçiren nesneler, beyinde tesadüfen karşılaşılan izlenimler, bedenin yapısı ve ruhun eylemlerinden etkilenmekte ve hareketi sağlamaktadır.[13] Tutkuların anlaşılması, ahlak alanı için oldukça önemlidir.

Duyuları harekete geçiren nesnelerin tutkular üzerindeki etkileri nesnelerin olduğu gibi anlaşılmasıyla gerçekleşmez. Nesneler 'bize zarar verebildikleri ya da yarar sağlayabildikleri değişik biçimler veya genel olarak bizim için taşıdıkları önemdir.' (Descartes, 2014, s. 56) Nesnelerin bizim algımızdaki yeri, tutkularımızı oluşturur. [14] Algılarımız böylesine nesnenin gerçekliğinden farklı olabileceğine göre hangisinin en iyi karar olduğunu bilmek güçtür.

---

[13] Descartes, *Ruhun Tutkuları*' nda tutkuların bizi nasıl harekete geçirdiğini birçok nedene dayandırarak ortaya koymuştur.

[14] Nesnelere dair algılarımızın nasıl olduğunu anlamak için Descartes'in *Felsefenin İlkeleri* ikinci bölüm Özdeksel Şeylerin İlkeleri açıklayıcıdır. Burada nesnelerin duyular yoluyla elde edilirken büyüklük ya da küçüklüklerine dair doğru bir veriye sahip olmadığımızı ifade eder. Nesnelere ilişkin 'duyumlarımızla dış görünümün, rastlantısal olmadıkça, çoğu zaman özünü değil, ne işte bize yararlı ya

> *“ O zaman hangi yolun gerçekten en iyisi olduğunu bilemediğimiz durumlarda, bize en iyi görünenini izlemek zorunda olduğumuz gayet açık. Hatta bu yolların hiçbirinin bir diğerinden daha iyi olduğuna dair en ufak bir fikrimiz olmadığı durumlarla karşılaşsak bile, yine de birinden birini seçmek zorundayız. Bir kere karar aldıktan sonra da bu kararın arkasında durmalıyız; öyle ki, artık bu kararımızdan kuşkulanmak yerine, yaşantımızda işe yararlılığını göz önüne alarak, onu çok doğru ve çok kesin bir karar olarak değerlendirmeliyiz; en azından onu bize seçtiren neden doğru ve kesin olduğuna göre. İşte bu düşüncem beni bütün sıkıntılardan ve vicdan azaplarından kurtarmaya yetti.”* (Descartes, 2013, s. 79)

Buradan, insanın bu denli farklı ve kaygan zeminden hareket ettiği zaman kararsızlık içinde olduğu ve bu durumun ruhunu zayıflattığı anlaşılmaktadır. Doğanın sınırlarını bilip yalnızca kendi düşüncelerimizle ilgilenmeliyiz. Kendi düşüncelerimiz dışındaki olan bitenle ilgilenmemek ruhumuzu güçlendirecektir. Makul olanı seçmek, irademize uygun olarak görülecektir.

Eğer nesnelerin hareketlerinde yararlı olanları incelerken aşırı olanı seçersek ileride kararımızı değiştirme durumumuz- tutkularımızın hangisinin iyi olduğu her zaman değişir.- ortadan kalkabilir. Bu durum Descartes’ın yaşam alanında temel aldığı özgürlük kavrayışını ortadan kaldırabileceği için yapılmaması gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda doğamızın zorunluluğunun yalnızca irademizin belirlediği şeyler olduğunu anlamak, öznenin yaşamdaki yegâne yol haritası olacaktır. Bunu yaparken nesnelerin hareketlerinden yararlı olanı kavradığımızda onların hangisinin elimizde olduğunu, hangisinin bizim dışımızda geliştiğini kavramak mümkün olacaktır.

Descartes en temel tutkuları ortaya koyarken, ‘yani hayranlık sevgi, öfke, arzu, neşe ve keder ve tüm diğerleri bu altısından bazılarının karışımı ya da bir türüdür.’ (Descartes, 2014, s. 64) şeklinde ifade eder. Bu beş tutku yukarıda ifade edilen tüm kararsızlıkları bize yaşatabilir, çünkü bize bedenden gelirler. Bu tutkularla hareket ederken dikkatli olunmalıdır. Yaşayan özne, bu tutkular konusunda iradesiyle ortak çalışmalı ve özgürlüklerini ortadan kaldırması imkânına izin vermemelidir. İrademizin bazı bağlamlarda iradesini nasıl yönlendirmesi gerektiğine bakmamız Descartes’in iradeyi tutkular üzerinde nasıl yönettiğini görmek için faydalı olacaktır. Şimdi üç başlık altında pratik alanda iradenin nasıl işlemesi gerektiğini ele alacağım.

---

da zararlı olabileceğini öğreniyoruz.’(bkz: Descartes, René, **Ruhun Tutkuları**, Say Yayınları, İstanbul,2014) Bu durumda onları ya olduklarından büyük öneme sahip gibi algılamamıza ya da daha küçük bir öneme sahip gibi algılamamıza sebep olabilmektedir.

3.3.1.Birey-Toplum Bağlamında Ahlak

Birey, toplumu oluşturan en temel öğedir. Birey, Descartes felsefesinin zeminini oluşturan *cogito* kavramının bir görünümüdür. Kendinden hareketle düşünme, karar alma durumundan meydana gelir. Bireyin, bir toplumda yer alması onun temel tutkularla ilişkisini nasıl düzenlediği ile doğrudan ilişkilidir.

Temel tutkuların başında gelen hayranlık tutkusu, nesnelerle ilk karşılaşmada ortaya çıkan bir tutkudur. İlk karşılaşma hem unutulmaz hem de bir şeye diğer nesnelerle ayırmaya yarayan izlenimleri verir. Ancak temeli izlenim olduğu için bu tutkular insanı üzüntü ve pişmanlığa sürüklemeye hazırdır. Olduklarından büyük görünen durumlar için aldanma kaçınılmaz olabilir. Bu durumda birey, iradesiyle iyi ya da kötü karar verme yetisini harekete geçirmeli ve ahlakın ilkelerinden ikincisini akla getirerek bu kararda tutarlı ve sebatkâr olmaya gayret göstermelidir.

Tutkularımızın rasyonelleşmesi için verdiğimiz çaba bizi birey yapar. Bu noktada Descartes rasyonelleşme için ruhun dolayımlı olarak bedeni etkileme çabasını tüm topluma bir anda yükleyemeyeceğimizi savunur. Nasıl ki kent tasarımları sırasında önemli olanın kendi düşüncelerini ve arzularını değiştirmek olduğunu söylediyse birey ve toplum bağlamında ahlaki görüşlerde akla ahlakın üçüncü ilkesini getirmeli dünya düzenini değil kendi arzularımızı değiştirmeye odaklanmamız gerektiğini unutmamalıyız. Burada kendimizi değiştirdikçe toplumun değişeceğini düşünmek yerinde olacaktır. Descartes ruhun mahiretleri için açıkladığı özel tutkulardan yücegönüllülüğün burada açıklanması yerinde olacaktır. Descartes'e göre yücegönüllülük, insanın kendini haklı olarak en yüksek derecede takdir etmesidir.' Bu şekilde yücegönüllü olanlar doğal olarak büyük işler yapmaya ama yine de muktedir olmadıklarını hissettikleri işlere atılmayaya meyillidirler.' (Descartes, 2014, s. 127) 'Ahlakın İlkeleri' başlığında ortaya konduğu gibi erdem ve bilgelik insanın elinde olan ile olmayanı bilmesinden gelir. Öyle ki yücegönüllülük Descartes'e göre böyle bir bilgeliktir ve yücegönüllülüğün özelliklerini şu şekilde belirtmiştir:

> *'...tutkularına tamamıyla hâkimdirler; özellikle de arzulara, kıskançlığa ve hasede; çünkü çok arzu etmeye layık olacak kadar değerli olduğunu düşündükleri hiçbir şey yoktur ki edinilmesi ellerinde olmasın. İnsanlara karşı duyulan kine de hâkimdirler, çünkü bütün insanlara değer verirler; korkuya da hakimdirler, çünkü bütün insanlara değer verirler; korkuya da hakimdirler, çünkü erdemlerine duydukları itimat onlara güven verir; son olarak öfkeye de hakimdirler, çünkü başkasına bağlı olan şeylere pek az değer verdiklerinden düşmanlarına da asla kendilerini incittiklerinden haberdar olma üstünlüğünü vermezler.' (Descartes, 2014, s. 127)*

Buradan da anlaşılacağı üzere toplum karşısında birey kendi arzularına yönelmeli ve tutkularına hakim olmalıdır. Bu hakimiyet onu erdemli bir alçakgönüllü yapacaktır. En yücegönüllüler en alçakgönüllü olanlardır. Herkes kendini takdir edebilir, bu takdir ne diğerlerine üstünlük ne de bir hatadır. Birey iyi ve kötüyü seçmede mahiretli olacak, aklının kılavuzluğundan ve akıl ile oluşturulmuş ahlakın ilkelerinden üçüncüsü olan kararlı olmaktan yılmayacak. İnsan erdemli davrandıkça sevinç duyacaktır. Ruha en iyi gelen duygu sevgi duygusudur. Bireye ve onun oluşturduğu topluma da neşe verir. Böylece toplum, en küçük parçası olan bireylerin bu karar mekanizmasının sonuçlarının görüleceği erdemli bir toplululuk halini alacaktır. Bu bağlamda toplum ancak bireyleri çoğaltarak oluşturulabilecek birlik olarak tarif edilebilir.

3.3.2. Birey-Birey Bağlamında Ahlak

Herhangi bir hareketin bizde uyandırdığı sevgi ve aşk borç olmamalıdır. Bu bağlamda iyilik karşılıksız, çıkarsız olana dayanmalıdır. Acıma duygusu, kendini yüksekte görmektir. Bu durumda kendini yüksekte görmek ya da daha yükseltmek için iyilik yapıldığında iyilik olmaz. Çünkü karşılıklı olarak benzerini verme durumumuz söz konusu değildir. Ama böyle durumlarda Descartes bizim minnettarlık tutkusuna sahip olduğumuzu söyler. “Minnet ya da şükran da minnet duyduğumuz bir kişinin bir hareketinin bizde uyandırdığı sevgidir.” (Descartes, 2014, s. 132) Bu noktada az önce üzerinde durduğum gibi bizde uyandırdığı sevgi borç olmamalıdır. Dolayısıyla minnet duygusu yalnızca bir sevgi alışverişi değildir. Minnet eşitler arası ilişki olan bireyin bireyle olan ilişkisinde karşılığı verilemeyecek kadar büyük bir sevginin, iyiliğin sonucu oluşan bir duygudur. Dolayısıyla minnettarlık denince ancak bize yapılan ve ne yaparsak yapalım tamı tamına, teraziyle ölçülemeyecek kadar büyük değerde bir iyilikten bahsediyoruzdur.

Bu noktada Descartes’ın diğer bir özel tutku olarak üzerinde durduğu gurura ilişkin bir şeyler söylemek yerinde olacaktır. Çünkü minnettarlığı iki kişi arasında karşılığı olamayacak kadar büyük bir iyilik yaşanması olarak tarif edildiğinde kişinin neyi ne kadar iyi yaptığı sorunu karşımıza çıkar. Bizler bir nesneyle ilk karşılaştığımızda hayranlık duyarız ve bu hayranlık her zaman nesnenin, ya da yaşanılanın kendisiyle doğru orantılı olmayabilir. Bazen bazı şeyleri olduğundan büyük kavradığımızın üstünde durmuştur. Burada bu büyük kavramanın eğer

hayranlık tutkusu üzerinden tarif edilmeye devam edilirse nasıl bir sonuca götürebileceğinin üzerinde duracağım.

Gurur, "kendinde değer verilecek şey yokken mağrur olmak" (Descartes, 2014, s. 127) olarak tanımlanıyor Descartes tarafından. O halde insanın kendini olduğundan büyük görmesi, yaptığının dayanaklarını ilk hayranlıkları üzerinden tarif etmesi olarak tanımlayabiliriz. Descartes'e göre gururla başlayan bu aşırı büyük görme halinin dönüşümünü "bir anda gurur bir anda hor görme oluverir" (Descartes, 2014, s. 127) şekilde yorumlar. Gururun bu kendinde değerinden çok daha büyüğünü algılama durumu değişkenlik taşır ve bu değişkenliğin neye dönüşeceği öngörülemez. Öz ile görünüş birbirine uymadığı zaman sahte gurur duygusu oluşur. Bu durumu Descartes eleştirir; bunun yerine koymaya çalıştığı şey öz ve görünüşte bütünlüklü olan yaptıklarını alışkanlıktan değil inanarak yapan bir davranıştır. Bütünlüklü kişi, içi başka dışı başka olan değildir. İnsan böyle durumda önce kendine sonra etrafına yabancılaşır. Öyle ki Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşmalar* üçüncü bölümde sunduğu ahlak ilkelerinin birincisinde adetlerine ve geleneklerine dair bilgi sahibi olmak ve onları benimsemek öğütlenmektedir. Eğer gurur tutkusuyla hareket edilecekse bu başka olanı, diğer bireyleri ortadan kaldırmaya kadar gidebilir. Çünkü haksız yere kendini üstün gören kişi, kendi üstünlüğünden gözü kamaşır ve etrafında olan bitene yabancılaşır. Bu yabancılaşma kendinden başka olana kötü, değersiz anlamlar yüklemeyi getirir. Böylece bireyin bireyle olan ilişkisi bir tanımama ve dışlama ilişkisine döner. Hak etmemesine rağmen görülen üstünlük, insanda böylesi bir kötücül durum ve orantısızlık ortaya çıkarır. Gurur duygusu kendisini diğer bireylerle konumlandırmaya çalışan bireyi, her zaman ayrıcalık istemek ve iyi karşılanmayı beklemek gibi üstünlük ilişkisine sürükler. Bu kötülük o kadar saçmadır ki kişinin kendi kendine gülünç duruma düşmesine neden olur. Kendini bilen kişi gösterişe kalkışmaz, çünkü onda doymuşluk vardır. Bu nedenledir ki başkasıyla girdiği karşılıklı konumlanmada haksız bir üstünlüğün peşine düşmez, ya da başkalarının kendilerine yaptığı haksızlıklarda yıkılmaz.

Bu bağlamda gurur, talep ettiği tanınmayı hak etmeme ve bunun bilincinde ve farkında olmama durumu olarak ifade edilebilir. Böyle bir durumda herkes birbirinin tiranını yaratır. Böylece sahte bir yaranma ortamıyla ve yalancı bir ikiyüzlülükle karşı karşıya kalınır. Bu durumda özgür iradeye dayanarak yapılanların takdirini gösteren,

içinde mütevazılığında bulunduğu bir yüce gönüllülükten söz eder. Bu durumun Descartes için erdem olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü Ona göre aynı duygulardan gelen gurur ve alçaklık tutkunun kendini göstermesiyken, yüce gönüllülükten gelen alçak gönüllülüğü özgür iradeye dayandığı için erdem olarak ifade etmektedir. Çünkü alçaklık, kararsız hissetmekten kaynaklı, özgür iradeyi kullanmamanın verdiği en aşağı tutkudur.

Böylece biz yapıp ettiklerimizi olduğundan büyük görerek değil, ilk hayranlık tutkumuzu olduğu gibi görmek için şaşırma ve hayrete düşmeden tahlil etmeliyiz. Böylece her zaman değişkenlik içinde olan bazı kararsızlıklardan kurtulacak irademize kendimizi dayarız. Bu tahlil ve özgür iradeye dayanmak bizi karşımızdaki insanla kurduğumuz ilişkide erdemli birey olarak tarif etmenin ilkesi olacaktır.

3.3.3. Erkek-Kadın Bağlamında Ahlak

Bireylerin çoğaltılmasıyla oluşan toplumda en merkezi ilişki, erkek ve kadın ilişkisidir. Bu ilişkiyi birey ile bireyin ilişkisinden ayrı olarak ele almak yerinde olacaktır. Çünkü kişiler erkek ve kadın ilişkisinde bireyin birey ile olan ilişkisinden farklıdır. Bireyin bireyle olan ilişkisinde eşit ilişkisini oluşturabilmek zordur. Ama erkek ve kadın ilişkisinde bu dengeyi kurmak daha zordur.

Bu ilişkiyi özel tutkulardan kıskanma tutkusuyla açıklamak yerinde olacaktır. "Kıskançlık, sahip olduğumuz bir nimeti muhafaza etmek için duyduğumuz arzudan doğan bir tür kaygıdır." (Descartes, 2014, s. 136) Bu tutku, kişiyi verdiği değer oranında muhafaza etmeye yönlendirmektedir. Bu muhafaza değerli olanı korumaya yönelik olduğu için aslında değeri koruma olarak adlandırılabilir. Bazen sahip olduğumuz kıymetli şeylerin, kıymetini kendimizde tutmak isteriz. Çünkü bize değerli geldiğinde bizimle kalmasını isteriz. Ancak bu isteğimiz Descartes için zaman zaman saygıdeğer iken bazı durumlarda da ayıplanma olarak ifade edilir. Çok büyük değere sahip olan şeyleri korumaya yönelik bir çaba saygıdeğerdir ama bu büyük değer kendimizin ve kendimize yönelik bir şeyin değeridir. Söz konusu başka kişilerin yapıp ettiklerini kendi üzerimize ve bizim için değerli kıldığımızda, onların yaşamdaki kendiliklerini ortadan kaldırdığında durum farklılaşmaktadır.

Descartes'ın pratik alanlara ilişkin görüşlerinde bireyin üzerine herhangi bir güç koymadığını dile getirmiştik. Erkek ve kadın ilişkisinde de hem erkek için hem de kadın için birey olmaklığının üzerine konabilecek herhangi bir tutku ayıplanacaktır.

Çünkü eşine dair beslenen bu denli kıskançlık güvensizlik ve sadakatsizlikle beslenmektedir. Aralarındaki eşitlik ilişkisini ortadan kaldıran bu tutkuyu rasyonelleştirmek önemlidir. Bu noktada ruha en iyi gelen şeyin sevgi olduğunu unutmamak gerektiğini bizlere hatırlatan Descartes, eğer karşımızdaki kişinin sevgisinden, eylemlerinden şüpheye düşersek eşitlik gereği kendi sevgi ve güvenimizden de şüphe etmeli gereksiz karşımızdakine dair kıskançlık göstermemiz gerekir.

SONUÇ

İnsan doğa ile ilişkilerini nasıl kuruyorsa aslında kendini de öyle tanımlıyor. Dolayısıyla bizlerin her dönemde doğaya bakışımız değişiyor, bununla beraber insana ait bakışımızda yenileniyor, değişip dönüştürüyor. Descartes, bu değişip dönüşmede hem doğa anlayışımızda hem de insana dair algımızda yeniden düşünmemizi sağlayan önemli bir isimdir.

Descartes'ın dönüşümü isimlendirme ve hatta dönüşümü başlatma figürü olma özellikleri bu tezde ortaya konmuştur. Doğanın içinde kendini bulamayan ve tanımlayamayan insana hem doğayı anlama hem de kendini yeniden konumlandırma imkânı oluşturacak bazı görüşleri açıklanmıştır.

Descartes'ın görüşlerini temellendiren şüphesiz kültürel arka zemin modern döneminin öncesinden de beslenmektedir. Bu nedenle birinci bölümde Descartes'ın epistemolojik, ontolojik ve ahlak görüşlerinin zemini incelenmiştir.

'Özneden Hareketle Bilgi Ve Varlığa' başlıklı kısımda merkezde varlıksal bir dayanak değil öznenin oluşturduğu bir dayanak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü modern öznenin tüm referanslarını kendi süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya koyduğu ileri sürülmüştür.

Bu dönem kendi içinde oldukça dönüştürücü bir yapıya sahiptir. Rönesans döneminde doğayı anlamak için ihtiyaç duyulan referansların değişmesi söz konusudur. Bu referansların yeniden tarifini mümkün kılan zeminden Descartes, insan aklının önemine vurgusundan söz edilmiştir. Bu tezde Descartes'ın akıl vurgusu modern öznenin en temel referansı olarak ortaya konmuştur.

Çünkü doğa olaylarının gözlenmesi ve kaydedilmesi anlamına gelen deneyim yüzyıllar boyunca gerçekleştirilmiştir. Ancak bu veri yığınından bir doğa tasarısı, insanın doğayı anlamasına yönelik ilerleme çok da mümkün değildir. Akıl; bize doğaya ilişkin yapacaklarımızın önce zihinde kurgulanması, ardından doğaya bakılarak uyumunun kontrol edilmesi imkânını vermektedir.

Descartes'in akla vurgusu doğayı matematiksel bakış açısıyla kavramaya yönelik çalışmalarıyla açımlanmıştır. İnsanın inanmadan deneyime geçişi ile insan aklının doğayı kavrama imkânı oluşmuştur. Bu imkânın insanın tarihsel serüveni için önemli bir açılım olduğuna ulaşılmıştır. Buradan genel olarak rasyonalist olarak ifade edilen filozofların yalnızca aklın doğuştan getirdiği verilerle bilgi etmeye eğilimli

olduğunu bilmemize rağmen Descartes'ın deneyime verdiği önemi kavrayabiliriz. Bu anlamda Descartes'in deneyim vurgusuna bir rasyonalist olarak farklı bir bakış açısında olduğu bu tezde ortaya konmuştur. Ulaşılan noktalar; onun deneyimde kendi deneyimini ve kendi kanaatlerini anladığıdır. Bu davranışların akılla yapılması önerilmiştir.

Günümüzde bile kişinin kendi kanaatinden çok duyduğu, kendisine söylenen, ya da gelenekten sorgulamadan aldığı kalıplarla hayatını ikame etme söz konusudur. Ancak 17.yüzyılda Descartes, kişinin kendi iradesinin gelişebilmesi ve aklını kullanma becerisi için deneyime başvurmanın önemini ortaya koyar. Ona göre kişinin olgusal alana ilişkin kendi deneyiminin, araştırmasının analizine ilişkin yargılara başvurması gerekir. Çünkü Descartes görüşlerinin hemen hemen tümünü kendi gözlem ve deneyimlerine dayanarak oluşturmuştur. Ayrıca onun eserlerinin bir tür kendi gözlemlerinin ve deneyimlerinin raporu olarak okunabileceğini kendisi önermektedir. Bu nedenle tüm eserlerinde aslında pratik alana ve deneyimlere ilişkin vurgular görmek de mümkündür. Bu tezde '*Yöntem üzerine Konuşmalar'* dan hareketle Descartes'in pratik alandaki eylemlere ilişkin görüşler ortaya konduğu sonucuna varılmıştır. Descartes'ın eserlerinin deneyim ve gözleme dayanması onun eserlerini anlaşılır ve kolay okunur yapmaktadır. Ancak yine bu yapısına rağmen en çok tartışılan görüşlere sahip olduğu önerilmiştir. Bütün bir modern dönemin kendisine dönük bir şekilde oluşturulduğu ifade edilmelidir. Onun görüşlerini eleştirenlerle, destekleyenler görüşlerinin önemi ortaya konmuştur.

Descartes'ın deneyime yaptığı vurgunun ardından kendi deneyimlerine dair yapıp ettiklerine bakıldı. Böylece aldığı yoğun matematik dersleri onu çok etkilediği ileri sürülmüştür. Descartes, matematik biliminin sağladığı kesin ve apaçık bilgi alanının çok kıymetli olduğunu düşünmektedir. Matematiğin deneyim alanından elde edilen kusurlu bilgiden oldukça farklı yapısı vardır. Descartes'e göre bu kesinliği veren doğayı Tanrı'nın matematiksel idelere göre yaratmış olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla doğayı anlamada bize matematiksel bilgi yol gösterici olması gerektiği ileri sürülmüştür. İnsanda matematiksel bilginin nasıl bulunduğu konusuna gelince, onda doğuştan bu özellik bulunduğu düşüncesiyle dayanaklaştırılmıştır. Çünkü Descartes'a göre matematiksel bilgi, tanrısal bir yetidir ve bizde bu yetinin Tanrı kadar olmasa da bir bölümü vardır. Bu nedenle de biz doğanın tasarımında bulunan

matematiksel ilkeleri anlayabiliriz. Bu andan itibaren doğanın dilinin matematik olduğu düşüncesinin peşinden gidilmelidir. Bu, Descartes için tüm doğayı tıpkı matematiğin kesinliği gibi kavramaya kapı aralayacağı iddia edilmiştir. Bu kavrayış, matematiksel anlayıştan Tanrı'nın varlığına giden bir yolu bizlere gösterir. Descartes'ın görüşlerinde Tanrı anlayışı skolastik görüşün aksine ne bir başlangıç ne de bir sondur. Onun görüşlerinin başlangıcında, sonunda kendi düşüncesi üzerine dönük düşünme gerçekleştirebilen özgür, eleştirel *cogito* bulunmaktadır.

Öyleyse *'Düşünüyorum, o halde, varım.'* önermesiyle beraber tüm süreçlerin merkezinde yerini alan öznenin bundan sonra matematikten, geometriden esinlenerek oluşturulmuş ilkelere dayanarak yargılara ulaşacağını ifade etmektedir.

Tezin ikinci bölümünde Descartes'ın epistemolojik temelini oluşturan cogito kavramının süreci incelenmiş, oluşan bu özne kavramının bilgi elde etmesinin yolları araştırılmıştır. Descartes'ın yönteminin insanın gündelik yaşamına uygulanabilirliği incelenmiştir. Onun görüşlerinin en çok dikkat çekilen yanı bilimsel alanda bizlere öğütlediği yöntemsel tavrıdır. Descartes'ın iddiası onun ifade ettiği metot ile yola çıkılırsa asla yanılma olmayacağıdır. Bu tezde Descartes'ın artık yüzyıllar sonra da bilime zemin oluşturacak yöntem sorunu incelenmiştir. Descartes'a göre bir iş için yöntem yoksa asla başlanmamalıdır. Çünkü yanılgıları başta elemek önerisi olduğu ifade edilmiştir. En başta elde edilen tüm verilerden metodik bir şüphe ile arınmamız gerektiğine inanması incelenmiştir. Deneyime ilişkin yanılgılarımızın ve güvenmeme gerekçelerimizin kökenleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; Descartes'ın nesneleri olduğu gibi değil bizim işimize yaradığı şekilde deneyimlediğimiz bu nedenle de deneyimlerin bizi yanılttığı düşüncesine ulaşılmıştır. Deneyimden elde edilen her şeyin kusurluluğuna vurgu yaptıktan sonra kusursuz olanın nereden geldiğine ilişkin kanıtlar incelenmiştir. Tam da bu noktadan onun klasik rasyonalistler gibi deneyimi dışarıda bıraktığı düşünülmüştür. Ancak o yalnızca deneyimden elde edilenin hakikatini sorgulamış bu alana ilişkin bilgilerin öznenin dolayımından geçmesi gerekliliği ileri sürülmüştür. Bu tezde Descartes'in perspektifinin empristlerle olan farkı ortaya konulmuştur. Descartes da bilgiyi deneyimden, gözlemden elde ediyor empristlerde. Ancak Descartes elde ettiği bu verileri tümevarımcı mantıksal düzlem üzerinden ortaya koyarken, empristler emprik dünyanın kendi mantıksal düzeninden tümevarıma varmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bilginin öznenin dolayımından geçmesi, tüm bilgilerin tekrardan tarif edilmesi ve kesinliğe kavuşturulması anlamına gelmektedir. Gelenekten gelen bir sürü bilginin insanı yanılttığı, yanlış yola götürdüğü ve gerçekten uzaklaştırdığı düşünülürse bunların yapısından şüphe edilmelidir. Bu anlamda şüphe etmeyi amaç edinmeyen Descartes ona kesin bilgiye ulaşınca bırakılması gereken basamak anlamı yükler. Ama bu şüphe yine her türlü bilgi elde etmenin ilk basamağıdır. Bu, Descartes'ın şüpheyi yönteminin bir basamağı olarak gördüğü anlamına gelir. Felsefe tarihinde yalnızca şüphe etmek için şüphe eden ilkesel şüphecilerin aksine Descartes, şüpheyi kesin bilgiye ulaşılabilecek bir metot olarak görür. Öyle ki tüm bilmelerin önündeki perdeleri aralayan önemli bir yoldur.

Dolayısıyla tüm deneyimlerimizden şüphe etme hali bizi bir tek dayanağa götürür. Şüphe etme eyleminin kendisine. Bu şüphe etme eylemi de düşünmek demektir. Şüphe etmenin düşünme ile olan bağıntısı akıl ile öznenin kendi varlığının bilgisine erişme imkânını vermiştir. Bu imkân metodik şüphe ile kendi varlığının bilgisine varan özneyi (Cogito) tarif etmektedir. Böylece insan şüphe etme eyleminin arkasından kesin ve apaçık bulduğu ilk bilgi düşündüğü ve düşünebildiği için kendi varlığının tesisidir. İlk kesin bilgi, düşünen bir ben yargısıdır. Bu yargı düşünebilen, kendi bilgisini kendisinden hareketle ortaya koyabilen, muhakemesini kendi aklı ve vicdanıyla yapabilen bir öznenin yargısıdır. Ortaçağ'dan kalma doğanın kendisinin gizemli yapısı ortadan kalkacak, insan aklı ile hem kendini hem de doğanın bilgisini apaçık bilebilecektir.

Düşünme eyleminin kendisi bizi yalnızca akılsal olanla baş başa bırakmaktadır. Bu aşamadan sonra dünyayı artık yalnızca akılsal ön hazırlıklar ile kavramaya çalışmak kalacaktır. Descartes kendi varlığı üzerinden tesis ettiği doğayı yeniden apaçık ve kesin bilgiyle inşa edebileceğimizi düşünür. Bu kesin bilgiye '*Düşünüyorum, o halde, varım*.' önermesiyle ulaşan Descartes'ın, özgür ve eleştirel özneyi tüm süreçlerin merkezine yerleştirdiği ortaya konmuştur.

'Yöntemin Dayanakları (Sıkı sıkıya bağlı kalıncak ilkeler)'başlığında Descartes'in Yöntem Üzerine Konuşmalar metninde ortaya koyduğu ilkeler incelenmiştir. Bu ilkelerin bize yalnızca doğa bilimlerinde değil tüm pratik alanlarda uygulanabilir özellikleri ortaya konmuştur. 'Yöntemin Pratik Alanlara Uygulanması' başlığında yöntemin pratik alanlarda uygulanabilirliğini ortaya koymak açısından

Descartes'în siyasal görüşleri incelenmiştir. Böylece yöntemde bulunan kuralların siyasal alandaki izdüşümleri ortaya konmuştur.

Tezimizin üçüncü bölümünde şüphe sürecindeyken özneye bir ahlak öğretisi tasarlayan Descartes'ın, bu sürecin sağlıklı geçirilmesi için geçici bir görüş olarak ifade etse de bize kalıcı ahlakın ilkelerini sunduğu görüşü gerekçelendirilmiştir. Onun ahlak alanına ilişkin çok belirgin görüşleri ortaya koyduğu söylenemese de *Yöntem Üzerine Konuşmalar'*da dört ilkeyle geçici olarak ifade etse de kendisinin yıllar sonra ortaya koyduğu yazılarında aynı ilkeleri örneğin *Elizabeth'e Mektuplar'*da olduğu gibi kalıcı olarak tanımlamıştır. Buradan da onun baştan itibaren *cogito*nun nasıl ahlaklı olacağını ifade ettiğini anlıyoruz. Çünkü ne kadar teorik bir çerçeveyle *cogito* anlayışını temellendirse de yaşayan bir özne tasarladığını ifade etmeli.

Descartes'ın ahlak alanına ilişkin görüşlerinde ruh ve beden ikiliğinin bir yansımasından hareketle kendisine duyusal alanın verilerini mi yoksa rasyonel belirlenen kriterler ile mi hareket edecektir sorusu sorulmalıdır.

Descartes'ın ahlaki alandaki öğretilerde insanın özgür iradeye dayalı eylemlerini nasıl yönlendireceği merak uyandırmaktadır. Okumalar sonucu beklenenin aksine kendisinin bizlere sunduğu ahlak öğretisi ise tamamen rasyoneldir. Bu tezde Descartes'in ahlak görüşlerinin tamamen rasyonel temellerden geldiği ortaya konmuştur.

Bilimin öne sürdüğü yöntem ve matematiğin kesinliğinin vermiş olduğu olumlu dönüşlerin ardından ahlak alanında da aynı yöntemin kullanılması görüşü söz konusudur. Buradan hareketle ruh ve beden ikiliği görüşlerinin yansımasını ahlakta ruha ve bedene bağlı eylemler arasında hangisinin belirleyici olacağı sorusu karşılar. Bu ikiliğe göre ruhun özelliği düşünme, bedenin özelliği ise yer kaplamadır. Bu iki ayrı alan töz olmak bakımından birbirine ihtiyaç duymaksızın kendi hareketlerini gerçekleştirebilir. Bu nedenle Descartes bedendeki canlılığın nedenini ruha bağlamamak gerektiğini savunurken onun ölümünü de ruha bağlamanın yanılgı olduğunu söyler. Çünkü bu iki alanın birbiri üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını ifade eder. Biz buradan ruhun beden ya da bedenin ruh üzerindeki etkisine dair açıklamaları ortaya koyarken ahlak üzerine görüşlerini de ifade etmiştir. Ahlaka ilişkin görüşlerinde ruha bağlı hareketlere yol açan ruhun eylemleri ile tutkuları bedene

bağlı hareketlere yola açan dış nesnelerden duyu organlarına gelenler ile can ruhlarını ele almıştır.

Böylece insanın en önemli özelliğinin iyi karar verme yeteneğinden hareketle ortaya konduğu söylenmiştir. Çünkü insanın ruh ve bedenin en iyi birleşmiş hali olduğunu ifade eden Descartes, onun iyi karar verme yetisiyle bu bütünlüğü sağlayan yapısını ortaya koyar. Peki, iyi karar vermeden ne anlamalıyız?

İyi karar verme insanın hakikate dayalı ve verdiği kararda kararlı olması anlamına geldiği söylenmiştir. Çünkü iyi karar verme, aynı zamanda o karar da ısrarcı olma ile bütünleşmiyorsa bir anlam taşımamaktadır. Peki, neden ısrarcı olma özelliğinden bahsedilebilir? Çünkü insan yukarıda da ifade ettiğimiz gibi birçok nedene dayalı hareket etmektedir. İnsanın iradeye sahip olması onun tamamen ahlaki bir özne olarak düşünülmesi için yeterli değildir. Descartes için bir kimsenin ahlaki olması ya da özgür olması ki bu kavramlar çok yakın anlamlıdır, iradesini kullanması ile ilişkilidir.

Öyleyse onun özgür iradesi ile hangi alana dair karar vereceğine ilişkin görüşler sunulmuştur. Bunlar tutkular ruhun eylemlerinde olduğu kadar bizde pişmanlık yaratmayacak cinsten olmalıdır. Tutkular, dışarıdan gelen nesnelerden etkilenebildiği için ruhun eylemleri gibi iyi karar vermeye dayanak olabilecek alanlar değildir. O nedenle bu alanın irade yani ruhun eylemleri ile kontrol edilmesi, hatta hükmedilmesi gerekmektedir. Bu noktada ruhun eylemlerinin hünerlerini tutkular üzerinde göstermesi gerekir. Tutkuların tek tek açığa çıkarılması ile gelişecek bu hünerlerden hareketle günümüzde bizlere destek olabilecek bazı bağlamlardan söz edilmiştir. Böylece bizlere gündelik hayatımızda bireyin üzerine hiçbir otoritenin konamayacağı bağlamların nasıl kurulabileceği ve bu bağlamlarda iyi karar vermenin yöntemini bizlere sunmuştur.

Tutkuların bazılarının bizi kötü ruha, bazılarının da bizi iyi ve kararlı bir ruha sürükleyebileceği aşikârdır. Bu tezde ruhun doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde tutkuları yönlendirmesi ortaya konulmuştur. 'Birey- Toplum Bağlamında Ahlak', 'Birey-Birey Bağlamında Ahlak' ve 'Erkek-Kadın Bağlamında Ahlak' başlıklarında Descartes'in özel tutkular olarak ifade ettiği tutkulardan hareketle kişilerin gündelik hayatlarında uygulayabileceği ahlak prensiplerinden söz edilmiştir. Böylece onun Yöntem Üzerine Konuşmalar metninde ortaya koyduğu geçici ahlakın aslında kalıcı

ahlak olduğu ortaya konmuş. Bize sunduğu ahlakın ilkelerin aslında evrensel nitelikleri gözler önüne serilmiştir.

Descartes'ın görüşlerinin günümüzle bağına gelecek olursak; günümüzün en önemli sorunu, iyi karar verme sorunudur. Ahlak alanının önemli bir sorunu olan iyi karar vermenin temellerinin ve dayanaklarının açığa çıkarılması, hareketlerimizin kaynaklarının tümünün bilinmesi Descartes'in ahlak görüşleri üzerinden ortaya konulmuş böylece modern öznenin perspektifinden yaşama bakma imkânı bulunmuştur. Köklerini 17.yüzyıldan alan bu bakış açısına günümüzün sorunlarına cevap vermek için başvurmalıdır. Kimse hazlarının ve isteklerinin gerçekliğini sorgulayamaz Descartes' da görüşlerinde bunların varlığını ve üzerimizdeki belirlenimini yadsımamaktadır. Burada bu istek ve arzularımızın nasıl topluma uygun hale geleceğini ortaya koymak önemlidir. İyi karar verebilmek için iyi bir temelin üzerine inşa etmenin gerekliliğini vurgulayan Descartes bizlere iyi kararın hakiki bilginin üzerine inşa edileceğini öğütler. Hakiki bilgi ruhun eylemlerinin dayandığı, tutkuları bu dayanaklar üzerinden sosyalleştirdiği bir temeldir. Modern aklın üzerinde ışıldayan, köklerini kendinden alan öznenin ahlaki özne temelinde ve özelinde ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

Ariew, R. (1997). Descartes ve Skolastisizm : Descartes'ın Düşüncesinin Anlıksal Arka Planı . (I. Şimşek, Dü.) *Cogito*(10).

Bacon, F. (2013). *Denemeler.* (A. Göktürk, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beyssade, J.-M. (1997). Descartes Felsefi Bir Devrim Mi ? . I. Şimşek içinde, *Cogito, öyleyse Descartes* (s. 80). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları .

Bumin, T. (2012). *Tartışılan Modernlik:Descartes ve Spinoza* (5 b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi.* İstanbul: Say Yayınları .

Cevizci, A. (2018). *Etik, Ahlak Felsefesi* (3.Baskı b.). İstanbul: Say Yayıncılık.

Copleston, F. (2010). *Modern Felsefe Descartes'tan Leibniz'e* (3 b., Cilt 4). İstanbul: İdea Yayınevi.

Cottıngham, J. (1994). Descartes, Altıncı Meditasyon: Dış Dünya, "Doğa" ve İnsan Tecrübesi. (D. Ü. Öktem, Dü.) *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi (Yayınlanmıyor), 15*(0), 245-264.

ç, B. (tarih yok).

Çotuksöken, B. (1998). *Kavramlara Felsefe ile Bakmak.* İstanbul: İnsancıl Yayınları.

Çotuksöken, B. (2008). Dilman Descartes'a Haksızlık Etmiyor Mu? *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*(3).

Çörekçioğlu, H. (2005). *Rönesansın Doğası.* İzmir: Dokuz Eylül Yayınları .

Descartes, R. (2013). *Yöntem Üzerine Konuşma.* (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul, Türkiye: Kabalcı.

Descartes, R. (2014). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar.* İstanbul: Say Yayınları.

Descartes, R. (2014). *Ruhun Tutkuları* (1.baskı b.). (M. Erşen, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Descartes, R. (2015). *Ahlak Üzerine Mektuplar.* (S. Sollers, Çev.) İstanbul: Say Yayıncılık.

Descartes, R. (2017). *Felsefenin İlkeleri.* İstanbul: Say Yayınları.

Descartes, R. (2018). *Meditasyonlar* (2.Baskı b.). İstanbul: Say Yayıncılık.

Galilei, G. (2008). *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog.* (R. Aşçıoğlu, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göçmen, D. (2008). Özne Felsefesinde İki Dönüm noktası: Bazı Güncel Yaklaşımlar Bağlamında Rene Descartes'tan Adam Smith'e Öznenin Kuruluşu ve Kurtuluşu. *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*(3).

Gökberk, M. (1979). *Felsefenin Evrimi.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Hatfield, G. (2018). *René Descartes.* (E. N. Zalta, Dü., & D. Göçmen, Çev.) Metafizik Araştırma Laboratuvarı, Stanford Üniversitesi. 06 20, 2019 tarihinde https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/descartes/ adresinden alındı

Hegel, G. (1996). *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* (Cilt 20). (W. E. Moldenhauer ve K. M. Michel, Dü., & D. Göçmen, Çev.) Frankfurt a. M: Suhrkamp.

Kahraman, Y. D. (2013). Hiyerarşik Varlık Algısından Ontolojik Varlık Algısına Geçişin İmkanı. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(21).

Koyre, A. (2000). *Bilim Tarihi Yazıları I* (1.Basım b.). (K. Dinçer, Çev.) Ankara: Tubitak Popüler Bilim Kitapları.

Laberthonnière. (1977). *Descartes Üzerine Tetkikler* (2.Baskı b.). (M. Karasan, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı.

Machiavelli. (1994). *Prens* (2.Baskı b.). (N. Güvenç, Çev.) İstanbul: Anahtar Kitaplar .

Michelet, J. (1998). *Rönesans.* (K. Berker, Çev.) Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi .

Sayın, Z. B. (1997). Yeniçağ: Descartes ve Montaigne. *Cogito*(10).

Shattuck, R. (2014). *Yasak Bilgi Prometheus'tan Pornografiye.* (Z. Anlı, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları .

Thilly, F. (2019, 06 20). *İdea Yayın Evi*. İdea Yayın Evi Web sitesi: http://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/adlar/herakleitos.html adresinden alındı

Timuçin, A. (1972). *Descartes.* İstanbul: Kitaş.

Yaldır, D. D. (2016). Akılcılığın Altın Çağında İnsan Doğası Üzerine Tartışmalar: Descartes, Malbranche, Spinoza. F. Bayraktar içinde, *Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy'a Armağan.* Ankara: Atlas Akademi Basım Yayın.